

Służby mundurowe a islam i muzułmanie w Polsce

Aleksandra Tołczyk • Joanna Sozańska

Służby mundurowe a islam i muzułmanie w Polsce

Dofinansowane przez
Unię Europejską

Publikacja powstała w ramach projektu „Let’s Empower, Participate and Teach Each Other to Hype Empathy: Challenging Discourse about Islam and Muslims in Poland (EMPATHY)” (101049389 CERV-2021-EQUAL), realizowanego w ramach Citizens, Equality, Rights and Values Programme (CERV).

Projekt finansowany przez Unię Europejską. Wyrażone poglądy i opinie należą wyłącznie do autora(ów) i niekoniecznie odzwierciedlają poglądy i opinie Unii Europejskiej lub Komisji Europejskiej. Ani Unia Europejska, ani Komisja nie ponoszą za nie odpowiedzialności.

Praca naukowa opublikowana w ramach projektu międzynarodowego współfinansowanego ze środków programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pn. „PMW” w latach 2022–2023; umowa nr 5245/GRANT KE/2022/2.

Recenzje

Edyta Januszewska

Monika Trojanowska-Strzęboszewska

Redakcja językowa

Paulina Janczylik

© Copyright by Aleksandra Tolczyk, Joanna Sozańska & Szkoła Główna Handlowa w Warszawie,
Warszawa 2023

Wszelkie prawa zastrzeżone. Kopiowanie, przedrukowywanie i rozpowszechnianie całości lub fragmentów niniejszej publikacji bez zgody wydawcy zabronione.

Wydanie I

ISBN 978-83-8030-639-4

Oficyna Wydawnicza SGH – Szkoła Główna Handlowa w Warszawie

02-554 Warszawa, al. Niepodległości 162

www.wydawnictwo.sgh.waw.pl

e-mail: wydawnictwo@sgh.waw.pl

Projekt i wykonanie okładki

Magdalena Limbach

Skład i łamanie

DM Quadro

Druk i oprawa

Volumina.pl Sp. z o.o

ul. Ks. Witolda 7–9, 71-063 Szczecin

tel. 91 812 09 08, e-mail: druk@volumina.pl

Zamówienie 133/X/23

SPIS TREŚCI

WPROWADZENIE	7
Kto ufa, a kto nie ufa funkcjonariuszom służb mundurowych? Czy Polacy ufają służbom mundurowym?	10
Uwagi metodologiczne	12
 ROZDZIAŁ 1	
FUNKCJONARIUSZ WOBEC OSÓB RÓŻNORODNYCH RELIGIJNIE I KULTUROWO	17
O empatii w pracy funkcjonariuszy służb mundurowych	19
Etyka zawodowa funkcjonariuszy służb mundurowych	24
 ROZDZIAŁ 2	
POLSKA POLITYKA MIGRACYJNA W KONTEKŚCIE TZW. KRYZYSU MIGRACYJNEGO Z 2015 ROKU	29
Polityka migracyjna w Polsce przed 2015 rokiem	30
Szkola kopenhaska i teoria sekurytyzacji	34
Polska wobec tzw. kryzysu migracyjnego	35
Sekurytyzacja muzułmanów w Polsce jako efekt europejskiego kryzysu zarządzania polityką migracyjną	38
 ROZDZIAŁ 3	
KRYZYS HUMANITARNY NA GRANICY POLSKO- -BIAŁORUSKIEJ I WOJNA W UKRAINIE	43
Odpowiedź Polski na sytuację na granicy polsko-białoruskiej	45
Odpowiedź Polski na sytuację przymusowej migracji z terytorium Ukrainy od lutego 2022 roku	48
 ROZDZIAŁ 4	
FUNKCJONARIUSZE SŁUŻB MUNDUROWYCH WOBEC ISLAMU I MUZUŁMANÓW Z PERSPEKTYWY OSÓB CYWILNYCH WSPÓŁPRACUJĄCYCH ZE SŁUŻBAMI – WYNIKI BADAŃ WSTĘPNYCH	51
Koncepcje badania	52
Próba badawcza	55

SPIS TREŚCI

Przygotowanie funkcjonariuszy do wykonywania czynności służbowych wobec muzułmanów	57
Pozytywnie – negatywnie: o islamie, muzułmanach w rozmowach funkcjonariuszy ...	61
Zachowanie funkcjonariuszy wobec osób wyznających islam	65
Stosowanie przez funkcjonariuszy profilowania etnicznego	68
Podsumowanie badania	70
ROZDZIAŁ 5	
ISLAM JAKO PRZEDMIOT SZKOLENIA FUNKCJONARIUSZY SŁUŻB MUNDUROWYCH	75
System szkoleń w służbach mundurowych	77
Szkolenia antydyskryminacyjne w Policji i Straży Granicznej	79
Islam w systemie szkoleń służb mundurowych	83
System szkolenia służb mundurowych w opinii ekspertów	90
ZAKOŃCZENIE	95
ANEKS	97
Załącznik 1. Szczegółowe informacje o szkoleniach realizowanych w jednostkach Policji i Straży Granicznej	97
Załącznik 2. Szczegółowe informacje o szkoleniach realizowanych w ramach projektu EMPATHY dla służb mundurowych	103
SPIS RYSUNKÓW	107
NOTY O AUTORKACH	109
INFORMACJE O PROJEKCIE EMPATHY	111

WPROWADZENIE

Odpowiedz sobie na pytanie: czy potrafisz wysłuchać drugiej osoby, zrozumieć jej problem i odnaleźć się w jej sytuacji?, czy rozumiesz, że jest to Ci potrzebne w służbie i dzięki temu wzbudzisz czyjeś zaufanie, staniesz się autorytetem oraz wzmocnisz swój wizerunek? Jeżeli tak, to nie dość, że jesteś empatyczny, to wiesz, że służba w Policji oceniana cały czas przez społeczeństwo, wymaga nie tylko skuteczności i stanowczości w działaniu, ale przede wszystkim zrozumienia czyjegoś trudnego położenia. Nasuwa się kolejne pytanie: czy istnieje najlepsza recepta na to, aby stać się lepszym, wyrozumiałym i pełnym empatii człowiekiem?¹.

Bezpieczeństwo w ujęciu skoncentrowanym na człowieku najlepiej ukazuje wyzwania, z którymi borykają się mniejszości etniczne, religijne czy też narodowe. Należy do nich m.in. brak reprezentacji politycznej, co ma przełożenie często na nieuznawanie ich za obywateli posiadających równe prawa w danym kraju, a więc także równe prawa do ochrony i bezpieczeństwa. W teorii prawa międzynarodowego mechanizmy prawne ochrony mniejszości gwarantują respektowanie i poszanowanie praw każdego człowieka, jednak kontekst polityczno-społeczny może szybko zmienić zasady respektowania praw mniejszości w danym państwie. Bez wątpienia największe zagrożenia dla bezpieczeństwa międzynarodowego czy też narodowego obejmują konflikty międzypaństwowe, zorganizowaną przestępczość międzynarodową

¹ M. Nawrat, *Empatia, jak być bardziej ludzkim*, „Stołeczny Magazyn Policyjny” 2021, kwiecień, s. 4.

i transgraniczną, ale także rozwój skrajnych ideologii wymierzonych w konkretne grupy społeczne bądź mniejszości etniczne lub narodowe. Ofiarami mogą być osoby z mniejszości od dłuższego czasu zamieszkujące kraj lub osoby, które przybyły do niego w niedawnym czasie. Negatywne nastawienie do niektórych grup społecznych lub osób jest jednak nie tyle pochodną rzeczywistego zagrożenia, jakie ich obecność może nieść dla społeczeństwa, lecz również uwarunkowanych stereotypami wyobrażeń o tych grupach i osobach.

Bezpieczeństwo jako podstawowa potrzeba każdego człowieka jest jednocześnie istotnym elementem spraw wewnętrznych w poszczególnych państwach i horyzontalnie w stosunkach międzynarodowych². W swojej złożoności i wielorodzajowości stanowi także fundamentalną wartość (cywilizacyjną, kulturową, polityczną itp.) dla jednostki i zbiorowości oraz dobro egzystencjalne, moralne i duchowe³. W literaturze zauważono, że bezpieczeństwo można rozumieć zarówno jako stan (osiągnięte poczucie bezpieczeństwa) i jako proces (zapewnianie bezpieczeństwa)⁴. W życiu jednostkowym i zbiorowym człowieka bezpieczeństwo nie stanowi jednak stałego czy niezmiennego elementu egzystencji. Bezpieczeństwo jest zjawiskiem politycznym, społecznym, kulturowym, militarnym, a jednocześnie życiowo indywidualnym, przy czym jest nie tyle „określonym stanem rzeczy, ile ciągłym procesem społecznym, w ramach którego podmioty działające starają się doskonalić mechanizmy zapewniające im poczucie bezpieczeństwa”⁵.

We współczesnym państwie wyspecjalizowane instytucje są przygotowane do zapobiegania różnego rodzaju zagrożeniom oraz do podejmowania działań prewencyjnych i represyjnych w przypadku ich wystąpienia. W teorii nauk politycznych państwo powinno stanowić najdoskonalszą formę zabezpieczenia ludzkich potrzeb, a jedną z jego funkcji jest skuteczna ochrona obywateli przed następstwami zagrożeń wewnętrznych i zewnętrznych⁶. Kształtowanie i utrzymanie przez państwo pożądanego stanu bezpieczeństwa wymaga zaangażowania odpowiednich sił (i środków). Zadanie to przypisuje się instytucjom scentralizowanym, hierarchicznym, umundu-

² R. Zięba, *O tożsamości nauk o bezpieczeństwie*, „Zeszyty Naukowe AON” 2012, nr 1(86), s. 7–9 oraz R. Zięba, *Instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego*, Scholar, Warszawa 2007, s. 27. Por. A. Czupryński, *Bezpieczeństwo w ujęciu teoretycznym*, w: *Bezpieczeństwo. Teoria – Badania – Praktyka*, A. Czupryński, B. Wiśniewski, J. Zboina (red.), Wydawnictwo CNBOP-PIB, Józefów 2015, s. 9–10.

³ J. Szmyd, *Poczucie bezpieczeństwa jako wartość społeczna, etyczna i egzystencjalna. Rozważania podstawowe*, „Państwo i Społeczeństwo” 2014, nr 2(XIV), s. 11.

⁴ A. Sekściński, *Bezpieczeństwo wewnętrzne w ujęciu teoretycznym. Geneza i współczesne rozumienie w naukach politycznych*, „e-Politikon” 2013, nr 6, s. 42.

⁵ Cyt. za: R. Zięba, *op.cit.*, s. 8.

⁶ Jak zauważa Andrzej Misiuk, pierwotną funkcją administracji państwowej była funkcja reglamentacyjno-policyjna, a protoplastów współczesnej administracji porządku bezpieczeństwa i porządku publicznego można dopatrywać się od zarania instytucji państwa. Zob. A. Misiuk, *Instytucjonalny system bezpieczeństwa wewnętrznego*, Difin, Warszawa 2013, s. 9–10.

rowanym i uzbrojonym. Formacje mundurowe są nieodłącznym i najbardziej rozpoznawalnym elementem systemu ochrony porządku i bezpieczeństwa publicznego. Niektóre z nich ze względu na swoją rolę w systemie znajdują się „bliżej” ludzi, są zdecydowanie bardziej „widoczne” w życiu społecznym, inne pozostają „w cieniu”, nie nawiązując relacji z jednostkami czy członkami społeczności lokalnych.

Funkcjonariusze służb mundurowych (zwłaszcza znajdujący się „najbliżej” obywateli⁷ czy osób przebywających na terenie państwa z różnych powodów) należą bez wątpienia do szczególnej grupy zawodów, które podlegają stałej i często krytycznej ocenie społecznej. Formacje te są bowiem wyposażone w narzędzia prawne umożliwiające im ingerencję w różne aspekty życia jednostki i społeczności⁸. Prawa i obowiązki służb są szczególnie z tego względu, że realizując je, funkcjonariusze mogą ingerować w konstytucyjne prawa i wolności gwarantowane każdemu obywatelowi. Jak słusznie zauważono w jednym z wykładów Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka:

Prawo, szanowane w praktyce przez funkcjonariuszy państwa prawa, służy nie tylko obywatelom, lecz także władzy i tymże funkcjonariuszom. Policjant jest więc (a przynajmniej powinien być) sługą prawa, często będąc jednocześnie jego pierwszym interpretatorem, który decyduje o tym, czy prawo zostało naruszone, i o sposobie ochrony naruszonego porządku⁹.

Poszanowanie praw i obowiązków obywateli przez przedstawicieli służb mundurowych bez wątpienia wpływa na wizerunek i opinie o nich. Zaufanie jest powszechnie uważane jako istotne kryterium poprawnych relacji pomiędzy obywatelami a służbami publicznymi, w tym umundurowanymi, takimi jak Policja, Straż Graniczna czy też wojsko.

⁷ Należy tutaj rozumieć przede wszystkim Policję i Straż Graniczną. Straż Graniczna jest formacją typu policyjnego, dlatego też znaczna część przysługujących funkcjonariuszkom i funkcjonariuszom SG praw pokrywa się z prawami policjantek i policjantów. Funkcjonariuszka i/lub funkcjonariusz SG w ramach wykonywanych zadań mają prawo do dokonywania kontroli granicznej i kontroli osobistej osób migrujących przez granicę. Warto zatrzymać się przy tym drugim. W świetle ustawy są to czynności polegające na sprawdzeniu: odzieży, obuwia oraz przedmiotów znajdujących się na ciele osoby kontrolowanej (również znajdujących się pod przykryciem); uszu, jamy ustnej, włosów, nosa, a nawet miejsc intymnych osoby poddawanej kontroli (Art. 11aa, Ustawa z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej, tekst jedn. – Dz. U. 2020, poz. 305). Funkcjonariusze SG mają również prawo do sprawdzenia zawartości przedmiotów osobistych, bagaży oraz ładunków. Realizacja tego uprawnienia była m.in. przedmiotem bezprecedensowego konfliktu na linii Shaminder Puri v. Straż Graniczna. Zob. K. Rusiłowicz, *Shaminder Puri v. Straż Graniczna. Przeszukanie na lotnisku a prawa człowieka*, „Biuletyn Informacyjny Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka” 2011, nr 1–2(44–45), s. 1–4.

⁸ P. Łabuz, M. Michalski, *System ochrony prawnej funkcjonariuszy policji w świetle wykonywanych czynności służbowych*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego. Seria Prawnicza” 2014, z. 84, s. 76.

⁹ Helsińska Fundacja Praw Człowieka, *Szkoła Praw Człowieka. Teksty wykładów*, z. 5, Warszawa 1998, s. 189.

Kto ufa, a kto nie ufa funkcjonariuszom służb mundurowych? Czy Polacy ufają służbom mundurowym?

Pozytywna ocena funkcjonowania służb odpowiedzialnych za bezpieczeństwo i porządek publiczny oparta na jakości kontaktu z petentami przekłada się na wzrost zaufania do nich, co skutkuje większą chęcią do współpracy społeczeństwa¹⁰. Jednak w ostatnich latach służby odpowiedzialne za bezpieczeństwo nie cieszą się stabilną pozycją i oceną w sondażach społecznych. Dotyczy to przede wszystkim Policji, która pod koniec 2020 roku odnotowała dość znaczący spadek poparcia w sondażach (58% respondentów dobrze oceniało wówczas pracę Policji, podczas gdy jesienią wskaźnik ten wynosił 73%, a wiosną – 80%). W kolejnych latach formacja stopniowo odbudowywała swój wizerunek. W świetle danych z kwietnia 2022 roku pracę policjantów dobrze oceniało ponad dwie trzecie Polaków (68%), natomiast negatywnie – niespełna jedna czwarta (23%, spadek o 3 p.p. w stosunku do września 2021 i spadek o 6 p.p. w stosunku do września 2020)¹¹. Sondaż z początku 2023 roku ponownie przyniósł jednak spadek notowań Policji – swoją satysfakcję z pracy formacji wyraziło 63% respondentów (spadek o 5 p.p. w porównaniu do poprzedniego badania). Wojsko Polskie utrzymuje względnie stabilną pozycję. Docenia je trzy czwarte Polaków (75%), a źle – sześciu na stu badanych¹². Pozytywnie o pracy strażników granicznych wypowiada się dwie trzecie badanych (66%), natomiast nieliczni (8%) są przeciwnego zdania¹³. Kwestii zaufania obywateli do służb mundurowych warto przyjrzeć się jeszcze z innego punktu widzenia, czyli perspektywy mniejszości (narodowych, etnicznych, religijnych), zagrożonych marginalizacją społeczną. Przykładem takiej społeczności są muzułmanie mieszkający w Polsce.

Osoby wyznające islam (podobnie jak przedstawiciele innych religii) oraz funkcjonariusze służb odpowiedzialnych za bezpieczeństwo i porządek publiczny nawiązują interakcje na różnych poziomach. Muzułmanie mogą być obecni w instytucjach wymiaru sprawiedliwości jako uczestnicy procedur policyjnych, postępowań prokuratorskich, mogą przebywać w instytucjach penitencjarnych; mogą być zarówno ofiarą, jak i sprawcą przestępstwa. Niezależnie, w jakim kontekście dochodzi do spotkania na linii osoba wyznająca islam – funkcjonariusz, obu stronom przysługują właściwe im prawa i obowiązki, które łączy wspólny mianownik – poszanowanie praw człowieka

¹⁰ A. Letkiewicz, *Kierunki i metody doskonalenia pracy Policji*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów 2007, s. 27; A. Piotrowski, *Kompetencje społeczne przyszłych Policjantów*, „Przegląd Policyjny” 2014, nr 3(115), s. 145–158.

¹¹ CBOS, *Oceny działalności instytucji publicznych. Komunikat z badań*, s. 13, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2023/K_039_23.PDF (dostęp: 28.08.2023).

¹² *Ibidem*, s.14–15.

¹³ *Ibidem*, s. 15.

(w tym prawa do różnorodności religijnej i kulturowej) oraz kierowanie się w życiu codziennym i zawodowym zasadami współżycia społecznego (a w przypadku funkcjonariusza – etyką zawodową, zob. rozdz. 1). Kontakt ten wymaga także wzajemnego zaufania, co jest szczególnie istotne, biorąc pod uwagę wysoki poziom islamofobii w Polsce i negatywne nastawienie społeczeństwa polskiego do muzułmanów¹⁴.

W 2018 roku Biuro Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka OBWE (ODIHR) oraz Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich we współpracy z Ipsos Polska zrealizowało badanie charakteru i skali niezgłaszanych przestępstw z nienawiści wobec członków wybranych społeczności w Polsce¹⁵. Celem badania była eksploracja zjawiska umykającej oficjalnym statystykom ciemnej liczby przestępstw z nienawiści wobec wybranych społeczności – muzułmańskiej, afrykańskiej i ukraińskiej. Próba badawcza stanowiła ponad 600 respondentów. Byli oni pytani o doświadczanie przestępstw z nienawiści, mieszczących się w sześciu kategoriach (znieważenia, groźby, zniszczenie mienia, naruszenia nietykalności cielesnej, stosowanie przemocy i napaści seksualnej). Na podstawie zebranych danych ustalono, że 8% osób wyznających islam i aż 43% osób pochodzących z państw Afryki Subsaharyjskiej w latach 2016–2017 doświadczyło co najmniej jednego przestępstwa motywowanego nienawiścią (region Afryki Subsaharyjskiej obejmuje 47 państw, z czego w 14 z nich dominuje islam, a w 12 krajach islam jest drugą najpopularniejszą religią). Policji zgłaszano jedynie 5% przestępstw motywowanych nienawiścią. Co więcej, ofiary przestępstw zmieniają swoje nawyki życia codziennego (39% osób migrujących z krajów z większością muzułmańską unika ubierania się w sposób kojarzący się z ich kręgiem kulturowo-religijnym). W raporcie z badania stwierdzono, że:

Zgłaszanie przestępstw przez ofiary jest uwarunkowane ich zaufaniem do instytucji publicznych. Muszą mieć one pewność, że zgłoszenie zostanie potraktowane poważnie, że osoba zgłaszająca zostanie uznana za godną zaufania, że przedstawiciele władzy na służbie nie będą wrogo nastawieni, procedury będą przebiegały skutecznie, sprawnie i z uwzględnieniem potrzeb ofiar, w tym potrzeby pracy¹⁶.

¹⁴ Zob. m.in. A. Stefaniak, *Postrzeżanie muzułmanów w Polsce: Raport z badania sondażowego*, Centrum Badań nad Uprzedzeniami, Warszawa 2015; M. Skrodzka, A. Stefaniak, *Postawy wobec muzułmanów a przywiązanie do grupy własnej w Polsce*, Centrum Badań nad Uprzedzeniami, Warszawa 2017 oraz M. Winiewski, K. Hansen, M. Bilewicz i in., *Mowa nienawiści, mowa pogardy: Raport z badania przemocy werbalnej wobec grup mniejszościowych*, Fundacja im. Stefana Batorego, Warszawa 2017.

¹⁵ Zob. IPSOS, RPO, *Badanie charakteru i skali niezgłaszanych przestępstw z nienawiści wobec członków wybranych społeczności w Polsce*, s. 5, <https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/Raport%20RPO%20Badanie%20charakteru%20i%20skali%20niezg%C5%82aszanych%20przest%C4%99pstw%20z%20nieniawi%C5%9Bci%2C%202018.pdf> (dostęp: 17.12.2023).

¹⁶ *Ibidem*.

Zgodnie z zarejestrowanymi przez Rzecznika Praw Obywatelskich aktami przemocy i mowy nienawiści w 2017 roku 100 spraw było motywowanych przynależnością etniczną, narodową lub religijną ofiar (w 2016 roku zarejestrowano ok. 60 spraw)¹⁷.

Uwagi metodologiczne

Niniejsza praca stanowi wprowadzenie do dyskusji na temat relacji i stosunku polskich służb mundurowych do islamu i muzułmanów. Wyznacza kierunki do dalszych analiz i sygnalizuje problemy, które warto podjąć zarówno na szczeblu instytucjonalnym, jak i w środowisku naukowym. Monografia jest próbą wstępnej eksploracji problemu dotyczącego kontaktu służb mundurowych z muzułmanami. Mamy tym samym świadomość, że przyjęta perspektywa badawcza nie pozwala w jednoznaczny sposób zdefiniować stosunku przedstawicieli polskich służb mundurowych do islamu i muzułmanów.

Opracowując koncepcję publikacji, miałyśmy do wyboru dwie ścieżki: przyjęcie perspektywy zorientowanej na muzułmanach (stosunek osób wyznających islam do służb mundurowych) lub perspektywy zorientowanej na funkcjonariuszach (stosunek służb mundurowych do osób wyznających islam). Zdecydowałyśmy się na drugie podejście, które okazało się niezagospodarowane w polskiej literaturze¹⁸.

Publikacja wpisuje się w cele projektu „EMPATHY: Let’s Empower, Participate and Teach Each Other to Hype Empathy. Challenging Discourse about Islam and Muslims in Poland”, którymi są identyfikacja, analiza i przeciwdziałanie negatywnym stereotypom wobec muzułmanów w różnych sferach życia społecznego; podniesienie świadomości i dostarczenie materiałów edukacyjnych dla różnych grup interesariuszek i interesariuszy oraz monitorowanie przejawów islamofobii¹⁹.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ W ciągu ostatnich 20 lat w krajach Europy Zachodniej prowadzono badania analizujące relacje mniejszości etnicznych i religijnych z przedstawicielami służb mundurowych. Przedmiotem zainteresowania badaczy były także wzajemne relacje funkcjonariuszy ze społecznościami muzułmańskimi. Zob. np. A. Asfari, A. Shuraydi, *An Empirical Evaluation of American Muslims’ Perceptions of the Police*, „Journal of Muslim Minority Affairs” 2020, no. 40, s. 614–634 lub D.G. Keeling, T.T. Hughes, *Police Officer Attitudes Toward Muslims and Islam: “Worlds Apart”?*, „American Journal of Criminal Justice” 2011, no. 36, s. 307–318. Z polskich badaczy należy zwrócić uwagę na pracę Arkadiusza Urbanka, który analizował kulturę organizacyjną więziennictwa polskiego i litewskiego, obejmującą poglądy personelu oraz reguły kształtujące sposoby reagowania na obecność muzułmanów jako skazanych. Zob. A. Urbanek, *Kształtowanie się opinii personelu więziennego wobec skazanych muzułmanów o odmiennych potrzebach kulturowych*, „Multicultural Studies” 2018, nr 1, s. 101–118.

¹⁹ Zob. więcej: *Strona internetowa projektu Empathy*, <https://salamlab.pl/pl/empathy-project/> (dostęp: 13.10.2022).

Praca nad niniejszą książką nie była łatwa. Koncepcja jej powstania zrodziła się na przełomie maja i czerwca 2021 roku. Kilka tygodni później na granicy polsko-białoruskiej rozpoczął się kryzys humanitarny spowodowany nieskutecznym zarządzaniem polityką migracyjną i niewłaściwym traktowaniem osób migrujących i osób wyrażających chęć ubiegania się o azyl przez służby mundurowe po obu stronach granicy Polski i Białorusi²⁰. Setki osób z różnych części świata, w większości krajów, w których zagrożone są prawa człowieka (np. z Iraku, Syrii, Iranu, Jemenu, Afganistanu, Kuby), próbujących ubiegać się o azyl w krajach członkowskich Unii Europejskiej zostało uwięzionych w strefie przygranicznej między Polską a Białorusią. W związku z eskalacją kryzysu humanitarnego na granicy Polski i Białorusi w kolejnych tygodniach na łamach debaty publicznej i mediów robiło się coraz głośniej o stosowaniu przez polskie służby mundurowe tzw. procedury *pushback* (wywózek) oraz o nieludzkim i poniżającym traktowaniu osób migrujących od strony białoruskiej w kierunku zewnętrznej granicy Unii Europejskiej, w tym wypadku granicy Polski z Białorusią²¹. Polskie służby mundurowe odpowiedzialne za ochronę granicy państwowej (przede wszystkim Straż Graniczna, Wojska Obrony Terytorialnej, ale również Policja, wspierająca te formacje w zakresie kontroli legalności przebywania osób w strefie przygranicznej w czasie trwania stanu nadzwyczajnego) stały się obiektem medialnej walki pomiędzy zwolennikami podejmowanych na granicy działań przez służby mundurowe a ich przeciwnikami. W internetowe przepychanki zaangażowali się politycy, przedstawiciele służb mundurowych, organizacje pozarządowe, ruchy społeczne (np. Grupa Granica), aktorzy, artyści, a nawet celebryci. W tym samym czasie polski rząd aktywnie promował własną narrację nawiązującą do działań o charakterze wojny hybrydowej prowadzonej przez Prezydenta Białorusi Aleksandra Łukaszenkę²².

Kolejnym wydarzeniem, które wpłynęło na plan naszej pracy, była agresja Federacji Rosyjskiej na terytorium Ukrainy. Od lutego 2022 roku z terytorium Ukrainy

²⁰ Zob. Raport Amnesty International Polska, *Polska: okrucieństwo zamiast współczucia na granicy z Białorusią*, Warszawa 2022, <https://www.amnesty.org.pl/wp-content/uploads/2022/04/Raport-Amnesty-International-POLSKA-OKRUCIENSTWO-ZAMIAST-WSPOLCZUCIA-NA-GRANICY-Z-BIALORUSIA.pdf> (dostęp: 29.08.2023).

²¹ Sąd Rejonowy w Bielsku Podlaskim, VII Wydział Karny w Hajnówce, postanowieniem z dnia 28 marca 2022 r. orzekł, że zatrzymanie 29 sierpnia 2021 roku przez Straż Graniczną trzech obywateli Afganistanu, którzy przekroczyli granicę między Białorusią a Polską przez teren Puszczy Białowieskiej, było nieuzasadnione i niezgodne z prawem. Zob. Postanowienie Sądu Rejonowego w Bielsku Podlaskim VII Zamiejscowy Wydział Karny w Hajnówce, Sygn. akt VII Kp 203/21, https://interwencjaprawna.pl/wp-content/uploads/2021/01/postanowienie-ws.-zatrzymania_VII_Kp_203_21.-zanonimizowane.pdf (dostęp: 12.09.2023).

²² Zob. Premier Mateusz Morawiecki: *Zapora na granicy z Białorusią to wyraz naszej skuteczności i przewidywalności*, Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, <https://www.gov.pl/web/premier/premier-mateusz-morawiecki-zapora-na-granicy-z-bialorusia-to-wyraz-naszej-skuteczności-i-przewidywalności> (dostęp: 12.09.2023).

rozpoczęła się ewakuacja cywili, także osób innej narodowości niż ukraińska, m.in. osób z krajów Azji Południowo-Wschodniej, Azji Zachodniej i Afryki. Powyżej przytoczone sytuacje o charakterze polityczno-społecznym miały swoje przełożenie na potrzebę reorganizacji planu badań.

Pierwotnym zamierzeniem badawczym było poznanie postaw i opinii wobec muzułmanów wśród funkcjonariuszy służb mundurowych odpowiedzialnych za zapewnienie porządku i ładu publicznego²³. Stosując się do właściwych procedur²⁴, wystąpiłyśmy z odpowiednimi wnioskami na realizację badań w Policji, Straży Granicznej, Wojskach Obrony Terytorialnej. Niestety nie udało się uzyskać odpowiednich zgód, dlatego chcąc zdobyć dane badawcze dotyczące służb mundurowych, nie naruszając jednocześnie procedur, opracowałyśmy ankietę ekspercką, którą rozdysktrybuowałyśmy przez formularz elektroniczny wśród własnej sieci kontaktów. Za ekspertów uznajemy osoby, które w przeszłości piastowały wysokie stanowiska w służbach mundurowych, a także przedstawiciele instytucji i urzędów cywilnych (w tym osoby pracujące w jednostkach, którym podlegają interesujące nas służby). Równoległe z wykorzystaniem metod jakościowych (wywiady pogłębione) i ilościowych (kwestionariusze) prowadziłyśmy badania wśród osób cywilnych współpracujących z polskimi służbami mundurowymi w różnym charakterze: tłumaczy języków obcych, osób prowadzących szkolenia (przede wszystkim z zakresu islamu, krajów Azji Południowo-Wschodniej, Azji Zachodniej i Afryki Północnej), a także wśród osób, które w swojej pracy mają kontakt (bezpośredni lub pośredni) z przedstawicielami służb mundurowych (np. prawnicy). Ponadto dokonaliśmy przeglądu dostępnych online materiałów szkoleniowych Policji oraz Straży Granicznej oraz zidentyfikowałyśmy szkolenia/kursy/warsztaty dedykowane funkcjonariuszom tych formacji, w których była podejmowana problematyka dotycząca islamu i muzułmanów.

Efektom naszej pracy jest niniejsza publikacja, w której stosunek służb mundurowych do islamu i osób wyznających islam analizujemy z dwóch perspektyw: osób cywilnych „obserwujących” pracę służb mundurowych oraz osób, które w przeszłości same były (lub wciąż są) zaangażowane w pracę służb.

²³ Zob. M. Dobrowolska-Opała, *Diagnozowanie działalności Policji z wykorzystaniem jakościowych metod badawczych*, „Securitologia” 2018, nr 1, s. 1–13.

²⁴ Zob. np. *Procedura postępowania z wnioskami o zgodę na realizację badań opinii w Policji*, <http://bip.kgp.policja.gov.pl/kgp/procedury-realizacji-ba/18776,Procedura-postepowania-z-wnioskami-o-zgode-na-realizacje-badan-opinii-w-Policji.html> (dostęp: 11.10.2022) lub *Udostępnianie informacji do celów naukowo-badawczych*, <https://www.nadwislanski.strazgraniczna.pl/wis/komenda/udostepnianie-informacj/11491,Udostepnianie-informacji-do-celow-naukowo-badawczych.html> (dostęp: 11.10.2022).

Bibliografia

- Asfari A., Shuraydi A., *An Empirical Evaluation of American Muslims' Perceptions of the Police*, "Journal of Muslim Minority Affairs" 2020, no. 40.
- CBOS, *Ocena działalności instytucji publicznych. Komunikat z badań*, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2023/K_039_23.PDF (dostęp: 28.08.2023).
- Czupryński A., *Bezpieczeństwo w ujęciu teoretycznym*, w: *Bezpieczeństwo. Teoria – Badania – Praktyka*, A. Czupryński, B. Wiśniewski, J. Zboina (red.), Wydawnictwo CNBOP-PIB, Józefów 2015.
- Dobrowolska-Opała M., *Diagnozowanie działalności Policji z wykorzystaniem jakościowych metod badawczych*, „Securitologia” 2018, nr 1.
- Helsińska Fundacja Praw Człowieka, *Szkoła Praw Człowieka. Teksty wykładów*, z. 5, Warszawa 1998.
- IPSOS, RPO, *Badanie charakteru i skali niezgłaszanych przestępstw z nienawiści wobec członków wybranych społeczności w Polsce*, <https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/Raport%20RPO%20Badanie%20charakteru%20i%20skali%20niezg%C5%82aszanych%20przest%C4%99pstw%20z%20nienawi%C5%9Bci%2C%202018.pdf> (dostęp: 17.12.2023).
- Keeling D.G., Hughes T.T., *Police Officer Attitudes Toward Muslims and Islam: "Worlds Apart"?*, "American Journal of Criminal Justice" 2011, no. 36.
- Letkiewicz A., *Kierunki i metody doskonalenia pracy Policji*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów 2007.
- Łabuz P., Michalski M., *System ochrony prawnej funkcjonariuszy policji w świetle wykonywanych czynności służbowych*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego. Seria prawnicza” 2014, z. 84.
- Misiuk A., *Instytucjonalny system bezpieczeństwa wewnętrznego*, Difin, Warszawa 2013.
- Nawrat M., *Empatia, jak być bardziej ludzkim*, „Stołeczny Magazyn Policyjny” 2021, kwiecień.
- Piotrowski A., *Kompetencje społeczne przyszłych Policjantów*, „Przegląd Policyjny” 2014, nr 3(115).
- Postanowienie Sądu Rejonowego w Bielsku Podlaskim VII Zamiejscowy Wydział Karny w Hajnówce, Sygn. akt VII Kp 203/21, https://interwencjaprawna.pl/wp-content/uploads/2021/01/postanowienie-ws.-zatrzymania_VII_Kp_203_21.-zanonimizowane.pdf (dostęp: 12.09.2023).
- Premier Mateusz Morawiecki: *Zapora na granicy z Białorusią to wyraz naszej skuteczności i przewidywalności*, Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, <https://www.gov.pl/web/premier/premier-mateusz-morawiecki-zapora-na-granicy-z-bialorusia-to-wyraz-naszej-skuteczności-i-przewidywalności> (dostęp: 12.09.2023).
- Procedura postępowania z wnioskami o zgodę na realizację badań opinii w Policji*, <http://bip.kgp.policja.gov.pl/kgp/procedury-realizacji-ba/18776,Procedura-postepowania-z-wnioskami-o-zgode-na-realizacje-badan-opinii-w-Policji.html> (dostęp: 11.10.2022).
- Raport Amnesty International Polska, *Polska: okrucieństwo zamiast współczucia na granicy z Białorusią*, Warszawa 2022, <https://www.amnesty.org.pl/wp-content/uploads/2022/04/Raport-Amnesty-Intrnational-POLSKA-OKRUCIENSTWO-ZAMIAST-WSPOLCZUCIA-NA-GRANICY-Z-BIALORUSIA.pdf> (dostęp: 29.08.2023).

- Rusiłowicz K., *Shaminder Puri v. Straż Graniczna. Przeszukanie na lotnisku a prawa człowieka*, „Biuletyn Informacyjny Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka” 2011, nr 1–2(44–45).
- Sekściński A., *Bezpieczeństwo wewnętrzne w ujęciu teoretycznym. Geneza i współczesne rozumienie w naukach politycznych*, „e-Politikon” 2013, nr 6.
- Skrodzka M., Stefaniak A., *Postawy wobec muzułmanów a przywiązanie do grupy własnej w Polsce*, Centrum Badań nad Uprzedzeniami, Warszawa 2017.
- Stefaniak A., *Postrzeganie muzułmanów w Polsce: Raport z badania sondażowego*, Centrum Badań nad Uprzedzeniami, Warszawa 2015.
- Strona internetowa projektu *Empathy*, <https://salamlab.pl/pl/empathy-project/> (dostęp: 13.10.2022).
- Szmyd J., *Poczucie bezpieczeństwa jako wartość społeczna, etyczna i egzystencjalna. Rozważania podstawowe*, „Państwo i Społeczeństwo” 2014, nr 2(XIV).
- Udostępnianie informacji do celów naukowo-badawczych*, <https://www.nadwislanski.strazgraniczna.pl/wis/komenda/udostepnianie-informacji/11491,Udostepnianie-informacji-do-celow-naukowo-badawczych.html> (dostęp: 11.10.2022).
- Urbanek A., *Kształtowanie się opinii personelu więziennego wobec skazanych muzułmanów o odmiennych potrzebach kulturowych*, „Multicultural Studies” 2018, nr 1.
- Winiewski M., Hansen K., Bilewicz M. i in., *Mowa nienawiści, mowa pogardy: Raport z badania przemocy werbalnej wobec grup mniejszościowych*, Fundacja im. Stefana Batorego, Warszawa 2017.
- Zięba R., *Instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego*, Scholar, Warszawa 2007.
- Zięba R., *O tożsamości nauk o bezpieczeństwie*, „Zeszyty Naukowe AON” 2012, nr 1(86).

ROZDZIAŁ 1

FUNKCJONARIUSZ WOBEC OSÓB RÓŻNORODNYCH RELIGIJNIE I KULTUROWO

Znajomość kultury oraz jej kodów jest kluczowa w pracy funkcjonariuszy służb mundurowych. Dzięki tej wiedzy funkcjonariusze mogą stać się bardziej świadomi różnic kulturowych, dynamiki komunikacji międzykulturowej, dostosowania i konfliktu, oraz konieczności rozwijania międzykulturowych umiejętności komunikacyjnych, analitycznych i interpretacyjnych. W rozdziale omówiono znaczenie służb mundurowych dla właściwego i bezpiecznego funkcjonowania państwa oraz dokonano charakterystyki poszczególnych umundurowanych formacji. W dalszej części rozdziału przeanalizowano rolę empatii w pracy funkcjonariuszy oraz kwestię etyki zawodowej w świetle kluczowych aktów normatywnych, np. Konstytucji RP. Rozwój państwowości wymusił wyłonienie się ze struktury społecznej specyficznych grup zwanych „dyspozycyjnymi”, do których można zaliczyć m.in. służby odpowiedzialne za utrzymanie bezpieczeństwa i porządku w państwie. Poprzez termin „grupa dyspozycyjna” (dość intuicyjnie) rozumie się katalog podmiotów charakteryzujących się dyspozycyjnością, to znaczy pełną gotowością do podjęcia zleconych działań, również w niecodziennych, nieprzewidzianych warunkach. Tym samym „grupy dyspozycyjne” charakteryzuje podległość wobec dysponenta i zobowiązanie do wykonywania ich

poleceń. W odniesieniu do służb mundurowych owym dysponentem jest państwo, co wynika wprost z Ustawy Zasadniczej¹.

W świetle artykułu 5 Konstytucji RP:

Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju².

Jednym z kluczowych zadań państwa wynikających z zapisów Konstytucji jest ochrona bezpieczeństwa obywateli, która to ochrona w kolejnych artykułach została powierzona Radzie Ministrów³. Oznacza to, że obowiązki związane z zapewnieniem bezpieczeństwa i porządku publicznego zostały przekazane administracji rządowej. Na szczeblu centralnym zdecydowana większość związanych z tym zadań spoczywa na ministrze do spraw wewnętrznych, któremu ustawodawca powierzył pieczę nad takimi sprawami jak m.in. ochrona granicy państwa, kontrola ruchu granicznego i cudzoziemców oraz koordynacja działań związanych z polityką migracyjną państwa; zarządzanie kryzysowe; obrona cywilna; ochrona przeciwpożarowa; ewidencja ludności, dowodów osobistych i paszportów⁴. Organami nadzorowanymi przez ministra do spraw wewnętrznych są m.in.: Komendant Główny Policji, Komendant Główny Straży Granicznej, Komendant Główny Państwowej Straży Pożarnej, Komendant Służby Ochrony Państwa, Szef Obrony Cywilnej Kraju, Szef Urzędu do Spraw Cudzoziemców⁵.

Pojęcie służb mundurowych wielokrotnie pojawia się w niniejszej publikacji, dlatego wymaga wyjaśnienia. Na przykład Marian Liwo do służb mundurowych zalicza zorganizowane na wzór wojska podmioty publiczne realizujące ustawowo określone cele szczególnego rodzaju – dotyczące bezpieczeństwa i porządku⁶. W literaturze możemy odnaleźć także szerokie definicje służb mundurowych, w których umun-

¹ J. Maciejewski, *Grupy dyspozycyjne. Analiza socjologiczna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2014, s. 30–31.

² Art. 5, Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.

³ Art. 146, *ibidem*.

⁴ Art. 29, ustawa z dnia 4 września 1997 r. o działach administracji rządowej, tekst jedn. Dz. U. z 2022 r. poz. 2512.

⁵ Choć duża część zadań związanych z bezpieczeństwem wewnętrznym została zlokalizowana w strukturach podległych ministrowi właściwemu do spraw wewnętrznych, należy również pamiętać o innych obszarach związanych z bezpieczeństwem, a zlokalizowanych w ramach innych ministerstw (Obrony Narodowej, Sprawiedliwości itp.). Również Prezes Rady Ministrów sprawuje bezpośrednią kontrolę m.in. nad Agencją Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Agencją Wywiadu, Centralnym Biurem Antykorupcyjnym, Rządowym Centrum Bezpieczeństwa. Część zadań została powierzona także administracji publicznej w terenie (rządowej i samorządowej). Zob. A. Misiuk, *Instytucjonalny system bezpieczeństwa wewnętrznego*, Difin, Warszawa 2013, s. 59–88.

⁶ M. Liwo, *Służby mundurowe jako kategoria języka prawniczego*, „Przegląd Prawa Publicznego” 2015, nr 2, s. 20–21.

durowanie stanowi jedyne kryterium przynależności danej formacji do grona służb mundurowych (często niezależne od tego, czy jest to formacja państwowa, czy niepaństwowa)⁷. Z punktu widzenia niniejszej pracy należy zwrócić uwagę przede wszystkim na dwie formacje mundurowe podległe ministrowi do spraw wewnętrznych, do których najczęściej będziemy odwoływać się w kolejnych akapitach i rozdziałach:

- 1) Policja – czyli umundurowana i uzbrojona formacja służąca społeczeństwu, powołana do ochrony bezpieczeństwa ludzi oraz do utrzymywania bezpieczeństwa i porządku publicznego⁸;
- 2) Straż Graniczna – czyli umundurowana i uzbrojona formacja przeznaczona do ochrony granicy państwowej, kontroli ruchu granicznego oraz zapobiegania i przeciwdziałania nielegalnej migracji, a także rozpoznawania, zapobiegania i wykrywania przestępstw i wykroczeń oraz ścigania ich sprawców, w zakresie właściwości SG⁹.

Funkcjonariusze tych formacji w swojej pracy spotykają się z przedstawicielami mniejszości etnicznych i religijnych mieszkających w Polsce oraz z cudzoziemcami. Niniejszy rozdział ma charakter wprowadzający do problematyki relacji funkcjonariuszy z osobami różnorodnymi religijnie i kulturowo, w tym z muzułmanami. Rozważamy w nim przede wszystkim dwie kwestie: rolę empatii w pracy służb mundurowych i rolę etyki zawodowej, które mają istotny wpływ na świadomość różnic kulturowych, oraz dynamikę komunikacji międzykulturowej w relacji funkcjonariusz – muzułmanin.

O empatii w pracy funkcjonariuszy służb mundurowych

Funkcjonariusze służb mundurowych należą do szczególnej grupy zawodów, które podlegają ocenie społecznej. Formacje te są wyposażone w narzędzia prawne umożliwiające im ingerencję w różne aspekty życia jednostki. Szczególnie interesującym przypadkiem w tym kontekście jest Policja, która wyróżnia się na tle innych służb i instytucji odpowiedzialnych za utrzymanie porządku i bezpieczeństwa w państwie. Policja jest instytucją o symbolicznym znaczeniu. Z jednej strony, formacja ta odzwierciedla zdolność i sprawczość państwa do kodyfikowania i egzekwowania ładu społecznego w obrębie danego kraju. Z drugiej strony, zabezpiecza dobro

⁷ Zob. W. Maciejko, M. Rojewski, A. Suławko-Karetko, *Prawo administracyjne. Zarys wykładu części szczególnej*, C.H. Beck, Warszawa 2011, s. 133–238.

⁸ Art. 1, ust. 1, ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji, tekst jedn. – Dz. U. z 2023 r. poz. 171, z 2022 r. poz. 2600, z 2023 r. poz. 185, 240.

⁹ Art. 1, ust. 1–2, ustawa z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej, tekst jedn. – Dz. U. z 2022 r. poz. 1061, 1115, 1855, 2600, z 2023 r. poz. 185.

obywateli. Policja jako podstawowa instytucja publiczna o charakterze mundurowym jest widoczna dla obywateli w przestrzeni publicznej. Kontakt z policjantem to tym samym najbardziej powszechna sytuacja bezpośredniego zetknięcia się obywateli (ale nie tylko) z funkcjonariuszem publicznym reprezentującym władzę państwową. Kontakt ten może przebiegać różnie, co jest pochodną kontekstu sytuacji, w jakim on następuje, ale również może być uwarunkowany osobowością osób uczestniczących. Kombinacja różnych czynników może sprawić, że po obu stronach mają prawo wystąpić silne emocje, może nawet doprowadzić do nietypowych zachowań. Od funkcjonariuszy jako przedstawicieli zawodu zaufania publicznego wymaga się wysokich kompetencjami społecznymi, a także przestrzegania pewnych standardów w kontaktach międzyludzkich. Specyfika pracy służb mundurowych wymaga też przygotowania do pracy z osobami różnorodnymi religijnie i kulturowo. Spostrzeżenia Grzegorza Demela poczynione na podstawie doświadczeń w pracy z funkcjonariuszkami i funkcjonariuszami Policji podczas szkoleń z wielokulturowości wskazują na różnorodność postaw i poglądów wśród funkcjonariuszy, którzy często są odbierani jako homogeniczna grupa:

Policjanci to ludzie o różnych poglądach, doświadczeniu życiowym, wrażliwości. Swoisty przekrój społeczeństwa, niebędący jednak prostą „średnią statystyczną”. Nie ma tu ludzi bez matury czy chuliganów, ponieważ drogę do pracy w Policji otwiera nie tylko formalna niekaralność, ale i opinia środowiskowa. Co więcej – za sprawą działań policyjnych pełnomocników ds. ochrony praw człowieka – w toku doboru do służby zaczęto też sprawdzać, czy kandydaci wykazują się tolerancyjną postawą wobec innych. Nie sposób jednak zakładać, że każdy z samej tylko wrażliwości wobec potencjalnej cudzej krzywdy zacznie walczyć ze stereotypami, którym – w różnym stopniu, bardziej lub mniej świadomie – wszyscy ulegamy¹⁰.

W jednym z poradników dla policjantów zauważono, że

policja spośród różnych służb mundurowych w największym chyba stopniu odbierana jest jako instytucja restrykcyjna. Kojarzy się często ze stawianiem wymagań, pilnowaniem, ingerowaniem, karaniem, choć u jej podstaw przecież leży niesienie **pomocy** i zapewnienie ładu społecznego [wytłuszczenie – A.T. i J.S.] obywatelom oraz dbanie o ich codzienny spokój i bezpieczeństwo¹¹.

¹⁰ G. Demel, *Warsztaty wielokulturowe dla funkcjonariuszy policji – refleksje praktyka*, w: *Formy dyskryminacji i metody jej zwalczania. Przewodnik dla organów ścigania*, Otwarta Rzeczpospolita Stowarzyszenie przeciw Antysemityzmowi i Ksenofobii, Warszawa 2015, s. 31.

¹¹ E. Pietruczuk, M. Dąbrowski, *Jakość kontaktu policjanta z obywatelem. Wskazówki dotyczące przeprowadzania interwencji policyjnej (poradnik dla policjanta)*, Wydawnictwo Szkoły Policji w Słupsku, Słupsk 2007, s. 5.

Należy zatrzymać się przy kwestii pomocy w relacjach funkcjonariusz – obywatel¹², ponieważ stanowi ona przykład szczególnej sytuacji interpersonalnej, której efektem jest wywiązanie się układu sprzężonych ról. Osoby uczestniczące w tej relacji mają świadomość wytworzonej wspólnie więzi i istnienia w niej dwóch ról: pomagającego i wspomaganego¹³. W tej relacji interesy pomagającego schodzą na dalszy plan. Istotą jest bowiem zaspokojenie potrzeb jednostki lub grupy wymagającej wsparcia. Arthur W. Combs zidentyfikował trzy wymiary, w jakich powinna funkcjonować osoba skutecznie pomagająca: postawa wobec innych ludzi, obraz własnej osoby oraz podejście do pomagania¹⁴. Marta Łuczyńska trafnie podsumowała te wymiary w następujących słowach:

Im bardziej będzie postrzegał pomagający drugiego człowieka jako wartościowego, sprawczego, godnego zaufania, przyjaznego i optymistycznie nastawionego do świata, a siebie samego jako osobę kompetentną, godną zaufania, wartościową i potrzebną innym, i im bardziej będzie koncentrował się na ludziach, a nie na rzeczach, prezentując podmiotowy stosunek do klientów, empatię, będąc jednocześnie świadomym własnej motywacji do pomagania, tym bardziej jego działania będą efektywniejsze i skuteczniejsze¹⁵.

Inne spojrzenie zaprezentował Carl Rogers, który opisał relację wspomagającą jako sposób pracy z ludźmi. Wyróżnił trzy warunki, jakie muszą nastąpić, aby ona miała miejsce: bezwarunkowa akceptacja (pomagający komunikuje się w sposób wyrażający akceptację dla drugiej osoby, podkreślając jej wartość, niezależnie kim jest, co zrobiła), autentyczność i spójność (pomagający to osoba uczciwa, szczerą, której słowa są zgodne z następującymi po nich działaniami) oraz wnikliwe empatyczne zrozumienie¹⁶. Przywołując podejście Rogersa i Combsa, nie sposób nie zauważyć, jak dużą rolę kładzie się na umiejętność odczuwania empatii w zawodach mających służyć drugiemu człowiekowi.

¹² Warto zwrócić uwagę, że w literaturze przedmiotu wyróżnia się grupę zawodów „pomocowych” lub inaczej „służebnych”, których istotą jest właśnie pomoc/służba drugiemu człowiekowi. Teresa Zbyrad do tych zawodów zalicza np. pracowników socjalnych, nauczycieli, pielęgniarki, lekarzy, policjantów, służby ratownicze. Zob. T. Zbyrad, *Ryzyko wypalenia zawodowego pracowników służb społecznych*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 2017, t. XXX, nr 4, s. 88.

¹³ K. Otrębska-Popiołek, *Człowiek w sytuacji pomocy. Psychologiczna problematyka przyjmowania i udzielania pomocy*, Uniwersytet Śląski, Katowice 1991.

¹⁴ A. Combs, *A Theory of Therapy: Guidelines for Counseling Practice*, SAGE Publications Inc, Newbury Park 1990, s. 127. Por. M. Łuczyńska, *Dylematy etyczne – różne spojrzenie*, w: *Dylematy etyczne pracowników socjalnych*, M. Sokołowska (red.), Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich, Warszawa 2013, s. 6.

¹⁵ M. Łuczyńska, *loc.cit.*

¹⁶ C. Rogers, *O stawianiu się osobą*, Rebis, Poznań 2002, s. 65. Por. C. Rogers, *Terapia nastawiona na klienta. Grupy spotkaniowe*, Thesauruss Press, Wrocław 1991, s. 34.

Funkcjonariusze służb mundurowych, z policjantami na czele, reprezentują grupę zawodów, przed którymi stawia się szczególne wymagania, i od których wymaga się posiadania konkretnych cech osobowości, umiejętności, predyspozycji. W zawodzie policjanta wymagania dotyczące selekcji funkcjonariuszy często koncentrują się na sferze moralnej i obejmują takie cechy osobowości, jak lojalność, rzetelność, uczciwość, odpowiedzialność czy odwaga podczas podejmowania działań służbowych¹⁷. Dla tego zestawu cech kluczowe znaczenie ma empatia¹⁸. Warto jednak pamiętać, że empatia jest dość szerokim pojęciem definiowanym w różnych ujęciach i na różnych poziomach. Co więcej, trudność w uzgodnieniu satysfakcjonującej definicji doprowadziła do powszechnego pomieszania pojęć empatii i współczucia. Według Lauren Wispé te dwie koncepcje różnią się pod jednym zasadniczym względem¹⁹. W przypadku współczucia cierpienie jednej osoby jest czymś, co druga osoba chce złagodzić, współczucie i chęć pomocy są obecne, nawet jeśli jednostka nie jest w stanie pomóc. Empatia z kolei jest próbą zrozumienia przez samoświadomą osobę zarówno pozytywnych, jak i negatywnych doświadczeń drugiej osoby, bez formułowania osądów. Rozróżnienie to wydaje się ważne w kontekście omawiania problematyki relacji funkcjonariuszy służb mundurowych z osobami wyznającymi islam. Wispé wyjaśnia dalej, że empatia to wiedza o tym, *jakby* to było, gdyby jedna z osób była drugą, podczas gdy współczucie to faktycznie *bycie* tą drugą osobą²⁰. Miguel Inzunza twierdzi, że współczucie utrudnia obiektywizm niezbędny w pracy służb odpowiedzialnych za bezpieczeństwo i porządek publiczny²¹. Funkcjonariusze w swojej pracy mają do czynienia z różnymi złożonymi sytuacjami angażującymi wiele emocji. Nadmiernie zaangażowani emocjonalnie nie byłoby w stanie podejmować decyzji popartych informacjami. Z drugiej strony problematyczna może być także sytuacja braku odpowiednich kompetencji w celu zrozumienia sytuacji drugiego człowieka. Jak zauważa Jadwiga Mazur:

Wiele zależy od umiejętności komunikowania się policjantów z odbiorcami ich usług, empatii w kontakcie oraz wiedzy chociażby o mechanizmie wtórnego zranienia pokrzywdzonych w kontakcie z policją. To umiejętności, które z powodzeniem

¹⁷ E. Bielecka, *Etyka zawodowa policjanta – wybrane zagadnienia*, "Security, Economy and Law" 2019, no. 3, s. 15; W. Grudzińska, W. Tymoszuć, *Wrażliwość sumienia a empatia w zawodzie funkcjonariusza Policji*, „Policja. Kwartalnik Kadry Kierowniczej Policji” 2011, nr 4, s. 47–52.

¹⁸ O empatii wspomina się również w materiałach dydaktycznych Policji, m.in. L. Dyduch, *Bezpieczeństwo realizacji policyjnych czynności lub działań*, Centrum Szkolenia Policji, Legionowo 2015, s. 16.

¹⁹ L. Wispé, *The Distinction between Sympathy and Empathy: To Call Forth a Concept, a Word Is Needed*, "Journal of Personality and Social Psychology" 1986, no. 50, s. 314–321.

²⁰ *Ibidem*, s. 315–316.

²¹ M. Inzunza, *Empathy from a Police Work Perspective*, "Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention" 2014, vol. 16, no. 1, s. 60–61.

i pozytywnym rezultatem mogą być kształtowane zarówno w trakcie kształcenia przyszłych policjantów, jak i na szkoleniach zawodowych²².

W kontekście relacji funkcjonariuszy z muzułmanami wiedza, kompetencje kulturowe oraz rozwinięta empatia wydają się szczególnie istotne. Ta ostatnia jest niezwykle ważna zwłaszcza w kontekście wielokulturowości, gdyż obejmuje dwa elementy: empatię poznawczą i empatię afektywną. Pierwszy rodzaj odnosi się do zdolności dokładnego określenia, co myślą lub czują inni, rozumiejąc jednocześnie, że może się to różnić od naszych własnych myśli i uczuć. Natomiast empatia afektywna to zdolność emocjonalnego dzielenia uczuć innych osób przy jednoczesnym zrozumieniu, że mogą się one różnić od naszych własnych uczuć. Empatia poznawcza i afektywna nie są tożsame: dzielenie się emocjami związanymi z zatrzymaniem osoby migrującej wyrażającej chęć starania się o azyl jest odrębne od wiedzy i zrozumienia, jak dana osoba myśli i czuje się w związku z często długotrwałą i złożoną podróżą ze swojego kraju do kraju docelowego/ przymusowo docelowego/ tymczasowego. Przejawianie tylko jednego rodzaju empatii niekoniecznie decyduje o empatyczności człowieka.

Należy pamiętać, że muzułmanie stanowią grupę darzoną przez część społeczeństwa polskiego raczej chłodnymi uczuciami, a także narażoną na akty nienawiści. Katarzyna Górak-Sosnowska diagnozuje, że w ostatnich latach

stopniowo [...] nie tylko internetowy „hejt”, ale także bezpośrednie zaczepki słowne zaczynają uprzykrzać życie coraz większej liczbie muzułmanów. Do niedawna zdarzało się stosunkowo niewiele aktów przemocy wobec wyznawców islamu czy miejsc kultu muzułmańskiego. Należy jednak pamiętać, że jest to wrażenie złudne, które wynika przede wszystkim z niewielkiej liczby muzułmanów w naszym kraju, a także z pobłażliwości, z jaką traktujemy oznaki niechęci i wymierzone w nich ataki²³.

Autorka wskazuje także na rodzaj platonicznej islamofobii w ramach polskiego społeczeństwa, przy nieznaczej obecności samych muzułmanów w Polsce. Zdaniem Górak-Sosnowskiej w krajach Grupy Wyszehradzkiej (do której należy Polska), a także szerzej w Europie Środkowo-Wschodniej, w większości przypadków dyskurs islamofobii jest przeszczepiony z doświadczeń Europy Zachodniej (w których odsetek osób wyznania muzułmańskiego jest wyższy), co nie ma związku z realiami krajów Europy Środkowo-Wschodniej. W rzeczywistości czynnikiem wspólnym dla przejawów

²² J. Mazur. *Komunikowanie się Policji ze społeczeństwem, organami administracji państwowej i samorządowej. Studium socjologiczne*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków 2012, s. 316.

²³ K. Górak-Sosnowska, *Przestępstwa motywowane nienawiścią wobec muzułmanów*, w: *Formy dyskryminacji i metody jej zwalczania. Przewodnik dla organów ścigania*, Otwarta Rzeczpospolita Stowarzyszenie przeciw Antysemityzmowi i Ksenofobii, Warszawa 2015, s. 52.

wrogości wobec muzułmanów jest stosunkowo homogeniczne społeczeństwo oraz brak kolonialnej przeszłości²⁴. W Polsce islamofobia ujawnia się poprzez strach przed wyimaginowanym wrogiem, jakim są muzułmanie, a w konsekwencji strach przed islamizacją Europy. Ma to przełożenie na odczucia Polaków wobec muzułmanów emigrujących z krajów Azji Południowo-Wschodniej, Azji Zachodniej i Afryki. Funkcjonariusze, zwłaszcza Policji czy Straży Granicznej, są często pierwszymi osobami, z którymi te osoby mają styczność w nowym kraju. Wiedza dotycząca różnorodności religijnej i kulturowej oraz empatia pozwalają zrozumieć trudne położenie drugiego człowieka. Stosowanie w praktyce zawodowej empatii świadczy o tym, że funkcjonariusze rozumieją i szanują potrzeby drugiego człowieka – obywatela. Angażując się w wypełnianie swoich obowiązków z empatią, aktywnie demonstrują swoją wiarygodność i to, że kierują się dobrem w relacjach z każdą osobą bez względu na krąg kulturowo-religijny, z której pochodzi ta osoba.

Etyka zawodowa funkcjonariuszy służb mundurowych

Działalność służb mundurowych we współczesnym państwie regulują normy prawne wynikające wprost z Konstytucji, które swoim zasięgiem obejmują szeroki zakres spraw związanych z pracą funkcjonariuszy. Określają bowiem obowiązki, jakie na nich spoczywają, ich uprawnienia, informują o wymaganych procedurach czy o warunkach użycia broni służbowej, określają także prawa osób, wobec których prowadzone są czynności. Ustawy, kodeksy czy rozporządzenia nie stanowią jednak jedynych dokumentów, których zapisów funkcjonariusz jest zobligowany przestrzegać. Wiele aspektów aktywności związanych z pracą służb mundurowych reguluje m.in. etyka zawodowa, która odnosi się do refleksji, której przedmiotem jest moralność. Jak stwierdza Piotr Burgoński:

można ją uprawiać jako naukę filozoficzną, która zajmuje się moralnością jako taką i próbuje odpowiedzieć na pytanie, jak ludzie powinni postępować. Można jednak w jej ramach prowadzić badania nad faktycznymi zachowaniami ludzkimi w określonym czasie i miejscu²⁵.

²⁴ K. Górak-Sosnowska, *Muslims in Europe: Different Communities, One Discourse? Adding the Central and Eastern European Perspective*, w: *Muslims in Poland and Eastern Europe. Widening the European Discourse on Islam*, K. Górak-Sosnowska (Ed.), Warszawa, s. 15–18.

²⁵ P. Burgoński, *Etyka jako nauka i praktyka*, w: *Etyka w życiu publicznym*, S. Sowiński (red.), Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2012, s. 15–29. Zob. też: *Etyka*, w: *Powszechna encyklopedia filozofii*, <http://www.ptta.pl/pef/pdf/e/etyka.pdf> (dostęp: 22.12.2022).

Jednolity sposób rozumienia pojęcia etyki wśród danej grupy zawodowej jest ważny dla osób wchodzących w interakcje ze służbami mundurowymi. Oczekuje się, że funkcjonariusze odpowiedzialni za bezpieczeństwo i porządek powinni reprezentować wyższe standardy moralne niż ogół społeczeństwa²⁶. Oczekiwania dotyczące zachowania funkcjonariuszy i konsekwencje niepowodzenia mają często charakter publiczny i mogą mieć wpływ na życia drugiego człowieka. Z tego powodu domeną etyki służb mundurowych jest poszukiwanie metod i praktyk zapewniających egzekwowanie określonych zachowań wśród funkcjonariuszy.

Wspominamy o normach etyki zawodowej, ponieważ ustanawiają one standardy kontaktu także z przedstawicielami mniejszości i osobami różnorodnymi religijnie i kulturowo. Funkcjonariusze Policji i Straży Granicznej wykonując swoje czynności służbowe są zobowiązani do poszanowania praw człowieka i godności ludzkiej. Zobowiązują ich do tego nie tylko zapisy ustaw powołujących do życia dane formacje²⁷, ale właśnie zasady etyki zawodowej²⁸. Szczególnie mocno słowa o równym traktowaniu ludzi wybrzmiewają w etyce policyjnej:

§6. Postępowanie policjanta w kontaktach z ludźmi powinna cechować życzliwość oraz bezstronność wykluczająca uprzedzenia rasowe, narodowościowe, wyznaniowe, polityczne, światopoglądowe lub wynikające z innych przyczyn. [...]

§8. Wykonując zadania służbowe, policjant powinien dostosowywać swoje zachowanie do sytuacji i cech osób uczestniczących w zdarzeniu, w szczególności wieku, płci, narodowości i wyznania, a także uwzględniać uzasadnione potrzeby tych osób²⁹.

W przypadku Straży Granicznej zasady etyki zawodowej mają zdecydowanie bardziej skondensowaną formę, a kwestia poszanowania praw człowieka zamyka się

²⁶ E. Bielecka, *op.cit.*, s. 6.

²⁷ W ustawie o Policji podkreśla się, że czynności służbowe policjantów „powinny być wykonywane w sposób możliwie najmniej naruszający dobra osobiste osoby, wobec której zostają podjęte” (art. 15, ust. 6), a także „policjanci w toku wykonywania czynności służbowych mają obowiązek respektowania godności ludzkiej oraz przestrzegania i ochrony praw człowieka” (art. 14, ust. 3). Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji, tekst jedn. – Dz. U. z 2023 r. poz. 171, z 2022 r. poz. 2600, z 2023 r. poz. 185, 240. Podobne zapisy są zawarte w ustawie o Straży Granicznej, zob. art. 11, ust. 1b, ustawa z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej, tekst jedn. – Dz. U. z 2022 r. poz. 1061, 1115, 1855, 2600, z 2023 r. poz. 185.

²⁸ Należy dodać jeszcze zobowiązania międzynarodowe. Zalecenia dotyczące funkcjonowania formacji policyjnych w kontekście praw człowieka sformułowała Rada Europy. W jej dokumentach oprócz takich zadań, jak utrzymanie porządku publicznego i przestrzeganie prawa podkreślona jest rola Policji w ochronie i respektowaniu praw i wolności człowieka zgodnie z Europejską Konwencją Praw Człowieka. Zob. T. Szyszlak, *Strategie europejskich policji wobec wielokulturowości społeczeństwa*, w: *Polityka bezpieczeństwa w wymiarze globalnym, europejskim i krajowym: uwarunkowania – koncepcje – działania*, P. Grata, M. Delong (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2016, s. 348.

²⁹ Art. 8, art. 8, Zarządzenie nr 805 Komendanta Głównego Policji z dnia 31 grudnia 2003 r. w sprawie Zasad etyki zawodowej policjanta, Dz.Urz.KGP.2004.1.3.

w zdaniu „(funkcjonariusz) szanuje prawa i godność innych osób, ich wartości kulturowe, symbole, język, obyczaje i tradycje; ma poczucie godności własnej”³⁰. Nie zmienia to jednak faktu, że obie formacje jasno wykluczają możliwość dyskryminujących zachowań, których podłożem jest rasa, narodowość, wyznanie, poglądy polityczne czy światopoglądowe.

Przytoczony powyżej paragraf 8 zasad etyki zawodowej Policji jest szczególnie ważny i interesujący. Z jego zapisów jasno wynika, że wyznanie i potrzeby religijne osoby, z którą w swojej pracy styka się funkcjonariusz, powinny być respektowane, a policjant powinien wiedzieć, jak zachować się w kontakcie z taką osobą. Jest to istotne nie tylko dla osoby, w stosunku do której podejmowane są czynności. Wolne od dyskryminacji zachowanie funkcjonariuszy wpływa na sprawność i skuteczność realizowanych zadań, a w konsekwencji – na pozytywny wizerunek formacji, odpowiada także standardom demokratycznego państwa prawa³¹.

Rada Europy sformułowała zalecenia dotyczące funkcjonowania formacji policyjnych wśród państw członkowskich tej międzynarodowej organizacji rządowej. Rada Europy oprócz oczywistych zadań tych formacji, takich jak utrzymanie porządku publicznego i przestrzeganie prawa, zwróciła uwagę na rolę Policji w ochronie i respektowaniu praw i wolności człowieka zgodnie z Europejską Konwencją Praw Człowieka. Jak zauważa Tomasz Szyszlak:

inna uwaga Rady Europy dotyczy zorganizowania policji w sposób, który promuje dobre relacje ze społeczeństwem, w tym współpracę z członkami mniejszości narodowych i etnicznych, ale również tego, by formacje policyjne dysponowały środkami pozwalającymi zagwarantować poszanowanie podstawowych praw i wolności określonych w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka³².

Kwestia poszanowania praw człowieka lub jego braku szczególnie uwidacznia się podczas sytuacji kryzysowych uwarunkowanych przymusowymi migracjami. Przykładami takich sytuacji są tzw. kryzysy migracyjne z 2015 roku oraz 2021 roku, których okoliczności zostały opisane w kolejnych rozdziałach (2 i 3).

³⁰ Zarządzenie nr 11 Komendanta Głównego Straży Granicznej z dnia 20 marca 2003 r. w sprawie Zasad etyki zawodowej funkcjonariuszy Straży Granicznej, Dz. Urz. KGSG.2003.1.7.

³¹ M. Nowicki, A. Rzepliński, *Wprowadzenie*, w: *Prawa człowieka a policja. Wybór dokumentów Rady Europy i ONZ*, Centrum Szkolenia Policji w Legionowie, Legionowo 1992, s. 5.

³² T. Szyszlak, *loc.cit.*

Bibliografia

- Art. 1, ust. 1, ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji, tekst jedn. – Dz. U. z 2023 r. poz. 171, z 2022 r. poz. 2600, z 2023 r. poz. 185, 240.
- Art. 1, ust. 1–2, ustawa z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej, tekst jedn. – Dz. U. z 2022 r. poz. 1061, 1115, 1855, 2600, z 2023 r. poz. 185.
- Art. 29, ustawa z dnia 4 września 1997 r. o działach administracji rządowej, tekst jedn. Dz. U. z 2022 r. poz. 2512
- Art. 5, Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.
- Art. 8, art. 8, Zarządzenie nr 805 Komendanta Głównego Policji z dnia 31 grudnia 2003 r. w sprawie Zasad etyki zawodowej policjanta, Dz. Urz. KGP.2004.1.3.
- Bielecka E., *Etyka zawodowa policjanta – wybrane zagadnienia*, „Security, Economy and Law” 2019, no. 3.
- Burgoński P., *Etyka jako nauka i praktyka*, w: *Etyka w życiu publicznym*, S. Sowiński (red.), Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2012.
- Combs A., *A Theory of Therapy: Guidelines for Counseling Practice*, SAGE Publications Inc, Newbury Park 1990.
- Demel G., *Warsztaty wielokulturowe dla funkcjonariuszy policji – refleksje praktyka*, w: *Formy dyskryminacji i metody jej zwalczania. Przewodnik dla organów ścigania*, Otwarta Rzeczpospolita Stowarzyszenie przeciw Antysemityzmowi i Ksenofobii, Warszawa 2015.
- Dyduch L., *Bezpieczeństwo realizacji policyjnych czynności lub działań*, Centrum Szkolenia Policji, Legionowo 2015.
- Etyka*, w: *Powszechna encyklopedia filozofii*, <http://www.ptta.pl/pef/pdf/e/etyka.pdf> (dostęp: 22.12.2022).
- Górak-Sosnowska K., *Muslims in Europe: Different Communities, One Discourse? Adding the Central and Eastern European Perspective*, [w:] *Muslims in Poland and Eastern Europe. Widening the European Discourse on Islam*, K. Górak-Sosnowska (Ed.), Warszawa.
- Górak-Sosnowska K., *Przestępstwa motywowane nienawiścią wobec muzułmanów*, w: *Formy dyskryminacji i metody jej zwalczania. Przewodnik dla organów ścigania*, Otwarta Rzeczpospolita Stowarzyszenie przeciw Antysemityzmowi i Ksenofobii, Warszawa 2015.
- Grudziewska W., Tymoszek W., *Wrażliwość sumienia a empatia w zawodzie funkcjonariusza Policji*, „Policja. Kwartalnik Kadry Kierowniczej Policji” 2011, nr 4.
- Inzunza M., *Empathy from a Police Work Perspective*, “Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention” 2014, vol. 16, no. 1.
- Liwo M., *Służby mundurowe jako kategoria języka prawniczego*, „Przegląd Prawa Publicznego” 2015, nr 2.
- Łuczyńska M., *Dylematy etyczne – różne spojrzenie*, w: *Dylematy etyczne pracowników socjalnych*, M. Sokołowska (red.), Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich, Warszawa 2013.
- Maciejewski J., *Grupy dyspozycyjne. Analiza socjologiczna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2014.
- Maciejko W., Rojewski M., Suławko-Karetko S., *Prawo administracyjne. Zarys wykładu części szczególnej*, C.H. Beck, Warszawa 2011.

- Mazur J., *Komunikowanie się Policji ze społeczeństwem, organami administracji państwowej i samorządowej. Studium socjologiczne*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków 2012.
- Misiuk A., *Instytucjonalny system bezpieczeństwa wewnętrznego*, Difin, Warszawa 2013.
- Nowicki M., Rzepliński A., *Wprowadzenie*, w: *Prawa człowieka a policja. Wybór dokumentów Rady Europy i ONZ*, Centrum Szkolenia Policji w Legionowie, Legionowo 1992.
- Otrębska-Popiołek K., *Człowiek w sytuacji pomocy. Psychologiczna problematyka przyjmowania i udzielania pomocy*, Uniwersytet Śląski, Katowice 1991.
- Pietruczuk E., Dąbrowski M., *Jakość kontaktu policjanta z obywatelem. Wskazówki dotyczące przeprowadzania interwencji policyjnej (poradnik dla policjanta)*, Wydawnictwo Szkoły Policji w Słupsku, Słupsk 2007.
- Rogers C., *O stawianiu się osobą*, Rebis, Poznań 2002.
- Rogers C., *Terapia nastawiona na klienta. Grupy spotkaniowe*, Thesauruss Press, Wrocław 1991.
- Szyszlak T., *Strategie europejskich policji wobec wielokulturowości społeczeństwa*, w: *Polityka bezpieczeństwa w wymiarze globalnym, europejskim i krajowym: uwarunkowania – koncepcje – działania*, P. Grata, M. Delong (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2016.
- Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji, tekst jedn. – Dz. U. z 2023 r. poz. 171, z 2022 r. poz. 2600, z 2023 r. poz. 185, 240.
- Ustawa z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej, tekst jedn. – Dz. U. z 2022 r. poz. 1061, 1115, 1855, 2600, z 2023 r. poz. 185.
- Wispé L., *The Distinction between Sympathy and Empathy: To Call Forth a Concept, a Word Is Needed*, "Journal of Personality and Social Psychology" 1986, no. 50.
- Zarządzenie nr 11 Komendanta Głównego Straży Granicznej z dnia 20 marca 2003 r. w sprawie Zasad etyki zawodowej funkcjonariuszy Straży Granicznej, Dz.Urz.KGSG.2003.1.7.
- Zbyrad T., *Ryzyko wypalenia zawodowego pracowników służb społecznych*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 2017, t. XXX, nr 4.

ROZDZIAŁ 2

POLSKA POLITYKA MIGRACYJNA W KONTEKŚCIE TZW. KRYZYSU MIGRACYJNEGO Z 2015 ROKU

Współcześnie terminy takie jak „imigracja”, „emigracja”, „uchodźca”, „azyl” są rozpowszechnionymi sformułowaniami. W ostatnim roku w związku z inwazją Federacji Rosyjskiej na terytorium Ukrainy o „uchodźcach” mówi się przede wszystkim w kontekście mieszkańców sąsiadującego państwa, którzy musieli uciekać ze swoich domów w obawie przed eskalacją konfliktu zbrojnego ze strony armii rosyjskiej.

Sytuacja imigracji do Polski wyglądała inaczej kilka lat wcześniej, gdy do naszego kraju mieli trafić uchodźcy z krajów Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej opuszczający własne domy w obawie o życie własne i swoich rodzin¹. Ruchy i protesty antyuchodźcze przelały się wówczas przez kraj, a na sztandarach pełnych nienawistnych haseł pojawiały się również treści antymuzułmańskie. Slogany o charakterze islamofobicznym dotyczyły przede wszystkim powielania metafor „najazdu”, „fali”, „inwazji” w kontekście przyjazdu osób z doświadczeniem uchodźczym z krajów Azji Południowo-Wschodniej, Afryki Północnej czy też Azji Zachodniej. Pojawiły się także hasła o zabarwieniu przeszczerpionej islamofobii, które dotyczyły zagrożenia terrorystycznego związanego z doktryną dżihadu, zagrożenia tworzenia dzielnic

¹ Bezpośrednimi przyczynami wzmożonych migracji były przemiany polityczne i społeczne w państwach Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej, zwłaszcza wojny domowe w Syrii, Libii, Sudanie, Sudanie Południowym, a także problemy związane z powstaniem i działalnością tzw. Państwa Islamskiego.

muzułmańskich w polskich miastach. W popularnych hasłach i argumentach wymierzonych przeciwko osobom wyznającym islam były nawiązania do niszczenia przez muzułmanów „kultury” i „cywilizacji” Zachodu, w tym religii i tradycji związanych z katolicyzmem w Polsce². Populistyczne hasła rezonowały w polskim społeczeństwie i jak podaje Monika Bobako, debata publiczna pełna rasistowskich i ksenofobicznych treści stała się motorem napędowym dla przestępstw z nienawiści, których niewinnymi ofiarami byli często muzułmanie zamieszkujący lub przebywający w Polsce³.

W niniejszym rozdziale przyjrzymy się, czy islam i jego wyznawcy zostali poddani procesowi sekurytyzacji w 2015 roku i kolejnych latach.

Polityka migracyjna w Polsce przed 2015 rokiem

Przed 2015 rokiem zainteresowanie społeczeństwa polskiego problematyką migracji było niewielkie, a podejmowane decyzje i rozwiązania wprowadzane w krajowej polityce migracyjnej w większości przypadków nie wymagały publicznych debat, ani nie były przedmiotem intensywnych dyskusji politycznych jak to miało miejsce na przełomie lat 2015 i 2016. Przed wystąpieniem tzw. kryzysu migracyjnego⁴ problemy związane z przyznawaniem statusu uchodźcy były postrzegane przede wszystkim przez pryzmat zobowiązań międzynarodowych Polski i odwołań do tradycji demokratycznych⁵. Liczba wniosków o nadanie statusu uchodźcy składanych w Polsce była znikoma w porównaniu z innymi państwami Unii Europejskiej, np. krajami Grupy Wyszehradzkiej, przez co problem w postrzeganiu opinii publicznej mógł sprawiać wrażenie mniej istotnego⁶. Nie zmienia to jednak faktu, że dyrektywy, rekomendacje i zalecenia Unii Europejskiej miały wpływ na polską politykę migracyjną, wymu-

² Ł. Bertram, A. Puchejda, K. Wigura, *Negatywny obraz muzułmanów w polskiej prasie. Analiza wybranych przykładów z lat 2015–2016. Obserwatorium debaty publicznej*, Fundacja Kultura Liberalna, Warszawa 2017.

³ M. Bobako, *Islamofobia jako technologia władzy. Studium z antropologii politycznej*, Universitas, Warszawa 2017.

⁴ Choć wydarzenia z 2015 roku zwykło się nazywać „kryzysem migracyjnym” lub „kryzysem uchodźczym”, istota nadzwyczajności sytuacji polegała raczej na braku umiejętności pogodzenia różnych stanowisk i różnych interesów na forum unijnym, co doprowadziło do spięć o oczekiwane sposoby pomocy imigrantom. Dlatego też bardziej trafnym określeniem wydaje się „kryzys humanitarny”, oznaczający z jednej strony kryzys wartości, na których opiera się wspólnota europejska, a z drugiej – kryzys decyzyjny i idący za nim brak właściwej odpowiedzi na wyzwania humanitarne, jakie wygenerował masowy napływ ludności. Por. K. Łukasiewicz, W. Klaus, *Wykład 22. Migracje uchodźcze*, w: *25 wykładów o migracjach*, M. Lesińska, M. Okólski (red.), Scholar, Warszawa 2018, s. 360.

⁵ S. Łodziński, M. Szonert, *Polityka uchodźcza w Polsce. Ewolucja „pola uchodźczego” w latach 1990–2011*, „Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny” 2011, t. 37, nr 4(142), s. 165–166.

⁶ A. Górny, H. Grzymała-Moszczyńska, W. Klaus, S. Łodziński, *Uchodźcy w Polsce. Sytuacja prawna, skala napływu i integracja w społeczeństwie polskim oraz rekomendacje*, Ekspertyzy Komitetu Badań nad Migracjami PAN, Kraków – Warszawa 2017, s. 7.

szając zmiany instytucjonalne i prawne również w zakresie związanym z polityką wobec uchodźców. Zmiany te (a także możliwość przyjazdu cudzoziemców w związku z otwarciem granic po 1989 roku) nie były jednak przedmiotem ożywionych dyskusji społecznych (choć czasem powodowały napięcia społeczne w miejscowościach, w których np. planowano otwarcie ośrodka dla uchodźców, lub w których taki ośrodek już funkcjonował⁷). Zanim omówimy, co się zatem zmieniło kilkanaście lat później, w 2015 roku, warto przedstawić krótko kontekst instytucjonalno-prawny, w jakim Polskę „zastał” tzw. kryzys migracyjny.

Proces transformacji ustrojowej lat 80. i 90. ubiegłego wieku, a następnie starania o włączenie w struktury Unii Europejskiej wymusiły gruntowne zmiany w polskiej polityce wobec cudzoziemców, w tym także wobec osób występujących o nadanie statusu uchodźcy⁸. Pierwszy ze wspomnianych kroków w celu akcesji do grona państw członkowskich Unii Europejskiej oznaczał konieczność zbudowania od podstaw systemu zarządzania migracjami, a także systemu prawnego i instytucjonalnego dotyczącego przyjmowania cudzoziemców do Polski. Charakterystyczne dla państwa socjalistycznego ograniczenia w przepływie przez granicę własnych obywateli i cudzoziemców zostały zniesione, a w ich miejsce zaczęto kształtować politykę migracyjną, która odpowiada wyzwaniom globalizacji. Politycy i urzędnicy zaczęli zaznajamiać się z europejskim dyskursem na temat migracji, a w efekcie „intensywnej współpracy twórcy polskiej polityki migracyjnej poddani zostali socjalizacji w zakresie pewnych rozwiązań i wartości”⁹. Początkowy optymizm związany z otwarciem granic i wynikające z tego możliwości zaczęły być przysyłane przez idący ze strony Unii Europejskiej „podejrzliwy wobec migracji dyskurs”¹⁰, który wymusił na polskim rządzie podniesienie kwestii bezpieczeństwa do rangi priorytetu w formułowaniu nowej polityki migracyjnej. Tym samym w 1991 roku Polska zdecydowała się podpisać Konwencję Genewską¹¹ (częściowo w odpowiedzi na postrzeżoną w kategoriach zagrożenia imigrację ze wschodu) i przyjąć w efekcie międzynarodowe rozwiązanie w sprawie systemu azylowego i ochrony uchodźców. W kolejnych latach podpisano również kilka umów readmisyjnych, w tym z Republiką Federalną Niemiec i Ukrainą.

⁷ Zob. Fundacja Emic, *Pracownia Zrównoważonego Rozwoju, Wielogłos. Integracja uchodźców w polskich gminach*, <https://repozytorium.umk.pl/bitstream/handle/item/4103/wieloglos-raport.pdf?sequence=1> (dostęp: 28.08.2023).

⁸ M. Duszczyk, M. Lesińska, *Europeizacja polskiej polityki migracyjnej i jej efekty*, w: *Transformacja nieoczywista. Polska jako kraj imigracji*, A. Górny, I. Grabowska-Lusińska, M. Lesińska, M. Okólski (red.), Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2010, s. 74–77.

⁹ A. Weinar, *Europeizacja polskiej polityki wobec cudzoziemców 1990–2003*, Scholar, Warszawa 2006, s. 82.

¹⁰ Por. R. Buraczyński, *Sekurytyzacja polskiej polityki migracyjnej a sytuacja przygranicznych regionów Polski wschodniej*, „Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny” 2015, t. 41, nr 1(155), s. 88.

¹¹ Konwencja dotycząca statusu uchodźców, sporządzona w Genewie dnia 28 lipca 1951 r., Dz. U. z 1991 r. Nr 119, poz. 515 i 517.

Działania te, choć początkowo ograniczone do reagowania na nowe, dynamicznie rozwijające się wyzwania, dały podwaliny dla pierwszej wersji ustawy o cudzoziemcach, która weszła w życie w 1997 roku¹² i była efektem „uczenia się” na nowo przez Polskę migracji od 1989 roku.

Kurs polityki migracyjnej w kolejnych latach wyznaczały przygotowania do włączenia Polski w strukturę Unii Europejskiej. Negocjacje przedakcesyjne w obszarze dotyczącym migracji były zogniskowane przede wszystkim wokół wschodniej granicy Polski, która – po przystąpieniu do UE – miał stać się granicą zewnętrzną Unii, i przez którą tym samym obawiano się wzmożonych przepływów strumienia migracyjnego¹³. W związku z tym w Departamencie Integracji Europejskiej i Współpracy Międzynarodowej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji opracowano strategię zintegrowanego zarządzania granicami państwowymi, przyjętą przez rząd w 2002 roku. Strategia zawierała m.in. opis zadań dla poszczególnych instytucji zaangażowanych w proces zarządzania granicą, które odnosiły się do stosunków międzynarodowych (w tym współpracy regionalnej, transgranicznej), jednocześnie w wielu miejscach odwoływała się do kwestii ochrony wschodniej granicy kraju. W efekcie prowadzonych negocjacji w 2001 roku został także przyjęty dokument „Plan działań w zakresie wdrażania dorobku prawnego Schengen w Polsce (Poland – Schengen Action Plan /SAP/)”, w którym zdefiniowano najważniejsze zadania do realizacji w okresie poprzedzającym akcesję. Rozwiązania europejskie odwzorowano również w znowelizowanej ustawie o cudzoziemcach z 11 kwietnia 2001 roku¹⁴ (i w towarzyszącej jej nowej ustawie o Straży Granicznej). Ustawa rozszerzała zakres prawa cudzoziemców wyjeżdżających i przebywających w Polsce, dając szersze kompetencje nadzorcze właściwym instytucjom w tym zakresie. Dodatkowo nowe prawo przewidywało uproszczenie systemu wizowego, systemu zezwoleń na pobyt na terytorium kraju oraz utworzenie Urzędu do Spraw Repatriacji i Cudzoziemców. Nowelizacja wprowadziła także instytucję łączenia rodzin oraz przepisy mające na celu przeciwdziałanie praktyce zawierania fikcyjnych małżeństw jedynie w celu legalizacji pobytu. Jednakże już 2 lata później zauważono konieczność zmiany koncepcyjnej uregulowań polskiej polityki wobec cudzoziemców. Ustawę o cudzoziemcach przebudowano poprzez włączenie do porządku prawnego dwóch dodatkowych ustaw – z dnia 20 czerwca 2002 roku o zasadach i warunkach wjazdu i pobytu obywateli państw członkowskich Unii Europejskiej oraz członków ich rodzin na terytorium Rzeczy-

¹² Ustawa z dnia 25 czerwca 1997 r. o cudzoziemcach, Dz. U. 1997 Nr 114, poz. 739.

¹³ J. Hryniewicz, *Uchodźcy w Polsce – teoria a rzeczywistość*, Adam Marszałek, Toruń 2005, s. 33.

¹⁴ Ustawa z dnia 11 kwietnia 2001 r. o zmianie ustawy o cudzoziemcach oraz o zmianie niektórych ustaw, Dz. U. 2001 Nr 42, poz. 475.

pospolitej Polskiej¹⁵ oraz z dnia 13 czerwca 2003 roku o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej¹⁶.

Akcesja Polski do Unii Europejskiej w 2004 roku oznaczała dalsze prace nad kształtem krajowej polityki migracyjnej, w tym polityki wobec osób starających się o nadanie statusu uchodźcy. W 2008 roku miała miejsce kolejna nowelizacja ustawy o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium RP¹⁷. Ustawodawca zdecydował się na wprowadzenie nowej formy ochrony uchodźczej, czyli „ochrony uzupełniającej”, która z resztą była podyktowana przez dwie dyrektywy azylowe: tzw. dyrektywę kwalifikacyjną¹⁸, precyzującą kryteria nadawania statusu uchodźcy i ochrony uzupełniającej, oraz dyrektywę proceduralną¹⁹, wyznaczającą minimalne standardy tej procedury²⁰.

Choć powyżej wspomniane procesy stanowią jedynie niewielki wycinek z obrazu zmian, jakie zachodziły po 1989 roku w polskiej polityce migracyjnej (a także wobec uchodźców), to można śmiało zauważyć, że polityka ta miała charakter reaktywny i pasywny, to znaczy – była kształtowana przede wszystkim w odpowiedzi na potrzebę dostosowania polskich przepisów do standardów europejskich. Co więcej, w oczach polityków domeną Polski w tamtym okresie była raczej emigracja niż imigracja, dlatego też dyskusja na temat imigracji i uchodźców ograniczała się do wąskich grup eksperckich²¹. Krzysztof Jaskułowski z kolei zauważa, że „polityka imigracyjna nie była przedmiotem żadnej systematycznej i kompleksowej debaty i wydaje się, że pośrednio przyjęto założenie o kulturowej jednorodności Polski”²². Z takim podejściem do kwestii migracji Polskę zastał tzw. kryzys migracyjny/uchodźczy z 2015 roku. Dyskurs, który powstał wokół niego, przyczynił się do sekurytyzacji islamu i osób go wyznających.

¹⁵ Ustawa z dnia 27 lipca 2002 r. o zasadach i warunkach wjazdu i pobytu obywateli państw członkowskich Unii Europejskiej oraz członków ich rodzin na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. 2002 Nr 141, poz. 1180.

¹⁶ Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. 2003 Nr 128, poz. 1176.

¹⁷ Ustawa z dnia 18 marca 2008 r. o zmianie ustawy o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. 2008 Nr 70, poz. 416.

¹⁸ Dyrektywa 2004/83/WE z dnia 29 kwietnia 2004 r. w sprawie minimalnych norm dla kwalifikacji i statusu obywateli państw trzecich lub bezpaństwowców jako uchodźców lub jako osoby, które z innych względów potrzebują międzynarodowej ochrony oraz zawartości przyznawanej ochrony, Dz. Urz. UE L 304 z 2004 r.

¹⁹ Dyrektywa 2005/85 z dnia 1 grudnia 2005 r. w sprawie ustanowienia minimalnych norm dotyczących procedur nadawania i cofania statusu uchodźcy w państwach członkowskich, Dz. Urz. UE L 326 z 2005 r.

²⁰ B. Kowalczyk, *Polski system azylowy*, Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2014, s. 43.

²¹ A. Horolets, A. Mica, M. Pawlak, P. Kubicki, *Ignorance as an Outcome of Categorizations: The “Refugees” in the Polish Academic Discourse before and after the 2015 Refugee Crisis*, “East European Politics and Societies and Cultures” 2019, vol. XX, no. X, s. 6; S. Łodziński, M. Szonert, „Niepolityczna polityka”? Kształtowanie się polityki migracyjnej w Polsce w latach 1989–2016 (kwiecień), s. 14, <https://www.migracje.uw.edu.pl/publikacje/niepolityczna-polityka-ksztaltowanie-sie-polityki-migracyjnej-w-polsce-w-latach-1989-2016-kwiecien/> (dostęp: 12.12.2022).

²² K. Jaskułowski, *The Everyday Politics of Migration Crisis in Poland. Between Nationalism, Fear and Empathy*, Palgrave Macmillan, Cham 2019, s. 37.

Szkoła kopenhaska i teoria sekurytyzacji

Koncepcja sekurytyzacji stanowi jedno z ważniejszych podejść teoretycznych w pozimnowojennych studiach nad bezpieczeństwem. Została zaproponowana w latach 90. ubiegłego wieku przez badaczy skupionych wokół tzw. kopenhaskiej szkoły bezpieczeństwa (ang. *The Copenhagen Peace Research Institute, COPRI*) i jest rozwijana do dziś²³. W świetle tej teorii poszczególne zjawiska stanowiące potencjalne zagrożenie bezpieczeństwa państwa są postrzegane przez pryzmat procesu sekurytyzacji. Dyskursywna konstrukcja zagrożenia w ramach procesu sekurytyzacji zakłada przeniesienie danego problemu ze sfery polityki do sfery bezpieczeństwa ze względu na egzystencjalną naturę tego zagrożenia. Jak zauważają Barry Buzan, Ole Wæver i Jaap the Wilde: „bezpieczeństwo polega na przetrwaniu” i jako takie charakteryzuje się „wewnętrzną logiką”, która jest ontologicznie różna od logiki „tylko politycznej”²⁴.

Sekurytyzacja jest „aktem mowy” konstruującym daną kwestię jako zagrożenie, umożliwiając tym samym zastosowanie szczególnych środków dla rozwiązania sprawy, wykraczających poza standardowe procedury. Innymi słowy, to nie „natura” problemu (obiektywność zagrożenia) sprawia, że staje się on rozpatrywany w kategoriach bezpieczeństwa. Kluczowe jest tutaj działanie „aktora sekurytyzującego”, który poprzez „akt mowy” ogłasza, że dana kwestia stanowi zagrożenie dla „obiektu bezpieczeństwa”, czyli przedmiotu szczególnie istotnego i tym samym – wymagającego ochrony (państwa, społeczeństwa, ideologii, tożsamości). Działania realizowane w ramach ochrony obiektu są nazywane „ruchami sekurytyzującymi”.

W zachodniej literaturze naukowej tematyka procesu sekurytyzacji islamu i jego wyznawców była podejmowana jeszcze przed 2015 rokiem, głównie w kontekście problemu terroryzmu motywowanego radykalnym islamem i inicjatyw rządów państw dotkniętych terroryzmem na rzecz walki z nim²⁵. Przemoc motywowana politycznie, religijnie i ideologicznie w wykonaniu zradykalizowanych muzułmanów postawiła państwa zachodnie w trudnym położeniu. Wysiłki na rzecz integracji systematycznie rosnącej liczby wyznawców islamu w niektórych państwach i poprawy sytuacji społeczno-ekonomicznej mniejszości stanęły w opozycji do polityki antyterrorystycznej, w której kwestie bezpieczeństwa zaczęto postrzegać w kontekście możliwości ogra-

²³ Zob. H. Stritzel, *Towards a Theory of Securitization: Copenhagen and Beyond*, „European Journal of International Relations” 2007, no. 13(3), s. 357–383; M. McDonald, *Securitization and the Construction of Security*, „European Journal of International Relations” 2008, no. 14(4), s. 297–320.

²⁴ B. Buzan, O. Wæver, J. de Wilde, *Security: A New Framework for Analysis*, Lynne Rienner, Boulder and London 1998, s. 21.

²⁵ Zob. m.in. L. Mavelli, *Between Normalisation and Exception: The Securitisation of Islam and the Construction of the Secular Subject*, „Millennium: Journal of International Studies” 2013, no. 41(2), s. 159–181; E.A. Shipoli, *Islam, Securitization, and US Foreign Policy*, Palgrave Macmillan, New York 2014.

niczenia praw i swobód obywatelskich. Problemem zaczęła być także „widoczność” islamu w przestrzeni publicznej.

Koncepcja sekurytyzacji odnosi się do wieloaspektowego procesu, w ramach którego prawa są ograniczane na rzecz wyjątkowych środków uzasadnionych nadzwyczajnymi sytuacjami, które zagrażają przetrwaniu wspólnoty. Sekurytyzacja funkcjonuje poza domeną „normalnej polityki”, ponieważ ma na celu reakcję na egzystencjalne zagrożenie²⁶.

W przypadku islamu sekurytyzacja jest realizowana przez działających na scenie politycznej aktorów, którzy postrzegają islam jako egzystencjalne zagrożenie dla porządku politycznego, a tym samym opowiadają się za nadzwyczajnymi środkami w celu jego powstrzymania. Skuteczna sekurytyzacja opiera się na zdolności podmiotu sekurytyzującego (głównie urzędników państwowych i polityków) do „mówienia o bezpieczeństwie”, a mianowicie do przedstawienia określonego problemu jako istotnego zagrożenia, które stanowi wyzwanie dla przetrwania danej grupy lub społeczności, w sposób, który rezonuje w grupie odbiorców. Pod tym względem ekstremizm odwołujący się do wypaczonej interpretacji islamu, zwłaszcza od 11 września 2001 roku i następujących później zamów terrorystycznych na terenie Europy, stał się kluczowym problemem bezpieczeństwa. Sekurytyzacja islamu odbywała się poprzez nadzwyczajne akty mowy, takie jak usprawiedliwianie wojny z terroryzmem i uporczywe łączenie islamu z przemocą polityczną²⁷.

Polska wobec tzw. kryzysu migracyjnego

Po 2015 roku powstało wiele prac naukowych²⁸ dowodzących, że odpowiedzią na tzw. kryzys migracyjny w Polsce była dalsza sekurytyzacja migracji i uchodźców. Biorąc pod uwagę kraje pochodzenia osób przybywających do Europy, w połączeniu

²⁶ Zob. B. Buzan, O. Waever, J. de Wilde, *loc.cit.*

²⁷ *Ibidem.*

²⁸ R. Podgórzńska, *The Issue of Securitization of the Refugee. Problem in the Polish Political Debate*, „Polish Political Science Yearbook” 2019, no. 48(1), s. 67–89; A. Legut, K. Pędziwiatr, *Sekurytyzacja migracji w polityce polskiej a zmiana postaw Polaków wobec uchodźców*, w: *Sami swoi? Wielokulturowość we współczesnej Europie*, R. Jończy (red.), Dom Współpracy Polsko-Niemieckiej, Gliwice – Opole 2018, s. 41–51; K. Jędrzejczyk-Kuliński, *Wymiary antagonizowania się kultur. Sekurytyzacja kryzysu migracyjnego*, „Multicultural Studies” 2017, nr 2, s. 13–27; A.W. Ziętek, *Sekurytyzacja migracji w bezpieczeństwie kulturowym Europy*, „TEKA of Political Science and International Relations” 2017, t. 12, nr 3, s. 23–42; D.C. Vélez, E. Krapivnitskaya, *Proces sekurytyzacji polityki migracyjnej UE. Od wymiaru wewnętrznego do międzynarodowego*, „Studia z Polityki Publicznej” 2020, t. 7, nr 4(28), s. 105–122. W literaturze przedmiotu podkreśla się jednak, że proces sekurytyzacji polskiej polityki migracyjnej rozpoczął się już po 1989 roku. Por. R. Buraczyński, *Sekurytyzacja polskiej polityki migracyjnej a sytuacja przygranicznych regionów Polski wschodniej*, „Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny” 2015, t. 41, nr 1(155), s. 85–110 oraz A. Adamczyk, *Spoleczno-polityczne implikacje imigracji do Polski w latach 1989–2007*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Adama Mickiewicza, Poznań 2012, s. 28–29.

z zamachami terrorystycznymi, jakie miały miejsce na terytorium państw Unii Europejskiej – sekurytyzacja dotyczyła przede wszystkim islamu i muzułmanów²⁹.

Tak zwany kryzys migracyjny z 2015 roku (choć właściwie nie dotknął w żaden sposób Polski) sprawił, że praktycznie z dnia na dzień kwestie skupione wokół problematyki migracji stały się przedmiotem żywego zainteresowania społeczeństwa i elit politycznych, a także uwypukliły różnice stanowisk państw europejskich wobec sposobów pomocy osobom, które przekraczały granice zewnętrzne Unii Europejskiej.

Na polskiej scenie politycznej najgorętsze debaty toczyły się we wrześniu i październiku 2015 roku, kiedy to na forum unijnym dyskutowano politykę relokacji uchodźców³⁰, zaakceptowaną później przez rząd PO – PSL, który na etapie negocjacji zgłaszał jednak wiele zastrzeżeń do tych propozycji. Rząd kierowany przez Premier Ewę Kopacz na etapie negocjacji zgłaszał wiele zastrzeżeń co do unijnej propozycji relokacji. Kwestionowano przede wszystkim narzucenie obowiązkowości w odniesieniu do programów relokacji i przesiedleń, a także zaproponowany przez Komisję Europejską klucz dystrybucji oraz wskaźniki, które zdaniem rządzących nie oddawały rzeczywistych możliwości recepcyjnych poszczególnych państw członkowskich.

Ostatecznie polski rząd poparł plan relokacji. Najpierw w lipcu 2015 roku wyrażono zgodę na przyjęcie w ciągu dwóch lat 2000 uchodźców. We wrześniu zagłosowano z kolei za przyjęciem planu relokacji w Radzie Unii Europejskiej. Plan ten przewidywał relokację kolejnych 5000 uchodźców. Jak wspomniano, rząd PO – PSL nieprzychylnie odnosił się do zasady obowiązkowości partycypacji w programie, podkreślając jednocześnie swoje zasługi i zaangażowanie w ochronie granicy wschodniej UE.

Zgoda na relokację uchodźców wydana przez rząd PO – PSL wywołała silne oburzenie największej wówczas partii opozycyjnej i jednoczesnego zwycięzcy późniejszych wyborów parlamentarnych – Prawa i Sprawiedliwości (PiS). PiS wyścig o władzę bez wątpienia wygrał dzięki skutecznej kampanii wyborczej, opartej na sianiu w społeczeństwie strachu przed uchodźcami i sprzeciwu wobec unijnej polityki relokacji. Strategia wyborcza odwoływała się także do kwestii „zagrożenia”, jakie potencjalni imigranci mogliby stanowić dla społeczeństwa polskiego, a jakie już teraz stanowią dla społeczeństw państw zachodnich. W emocjonalnym przemówieniu sejmowym z września 2015 roku Prezes PiS Jarosław Kaczyński pytał:

²⁹ A.K. Siadkowski, *Islam. Anatomia strachu*, Difin, Warszawa 2018.

³⁰ 13 maja 2015 roku Komisja Europejska ogłosiła Europejski Program w zakresie Migracji. Załącznik do Programu definiował kryteria podziału liczby uchodźców między państwami członkowskimi. Kilka tygodni później przedstawiono pierwszy pakiet dotyczący realizacji założeń Programu obejmujący m.in. relokację 40 tys. osób z Grecji i Włoch oraz przesiedlenie 20 tys. uchodźców z krajów trzecich do UE. We wrześniu tego samego roku KE przedstawiła projekt relokacji dodatkowych 120 tys. osób ubiegających się o azyl z państw członkowskich UE znajdujących się pod największą presją migracyjną oraz stałego kryzysowego mechanizmu relokacji. Zob. A. Adamczyk, *Kryzys imigracyjny w UE i sposoby jego rozwiązania*, „Przegląd Politologiczny” 2016, nr 3, s. 49.

Co się dzieje we Włoszech? Pozajmowane kościoły, traktowane niekiedy jako toalety. Co się dzieje we Francji? Nieustanna awantura, też wprowadzany szariat, patrole, które pilnują przestrzegania szariatu. To samo w Londynie. Także w najmocniejszych, najtwardszych pod tym względem Niemczech tego rodzaju zjawiska mają miejsce. Czy chcecie państwo, żeby to pojawiło się także w Polsce, żebyśmy przestali być gospodarzami we własnym kraju? [...] Otóż ja chcę jasno powiedzieć – Polacy tego nie chcą i nie chce tego PiS³¹.

Po wyborach parlamentarnych z 25 października 2015 roku retoryka dotycząca kwestii przyjmowania uchodźców zaostrzyła się w związku ze wspomnianą debatą na temat relokacji uchodźców w ramach UE. Jedną z bardziej kontrowersyjnych decyzji nowego rządu było odrzucenie zobowiązania poprzedników w kwestii przyjęcia uchodźców³², przez co „społeczeństwo nie doświadczyło [...] wzrostu napływu uchodźców, a kryzys migracyjny dotarł do Polski przede wszystkim jako fakt medialny”³³. Niemniej debata trwała w kolejnych latach, a argumenty dotyczące krwawych zamachów terrorystycznych w stolicach różnych krajów europejskich odbijały się szerokim echem w społeczeństwie.

W prawicowym dyskursie kwestia solidarności państw europejskich w przyjmowaniu uchodźców była postrzegana w kontekście niebezpieczeństwa utraty tożsamości chrześcijańskiej i polskiej suwerenności. Wspominając o zamachu w Manchesterze z 22 maja 2017 roku, Premier Beata Szydło ostrzegała posłów przed „oszałamymi europejskimi elitami” próbującymi – w oczach Premier – zesłać na Polskę armię uchodźców:

Nie dopuścimy do tego, żeby polskie dzieci nie mogły bezpiecznie pójść do klubu, do szkoły i na plac zabaw. Nigdy się na to nie zgodzimy. Mam odwagę zadać elitom politycznym w Europie pytanie: dokąd zmierzacie? Dokąd zmierzasz Europo? Powstań z kolan i obudź się z letargu, bo w przeciwnym razie codziennie będziesz oplakiwała swoje dzieci³⁴.

Premier Szydło w swoich wypowiedziach manipulowała zresztą zręcznie pojęciami „uchodźca”, „muzułmanin” – „terrorysta”, stawiając często między nimi znak

³¹ Newsweek, *Kaczyński straszy szariatem. Jak jest naprawdę?*, <https://www.newsweek.pl/swiat/kaczynski-straszy-szariatem-w-szwecji/316qrjy> (dostęp: 29.11.2022).

³² Choć należy podkreślić, że początkowo Premier Beata Szydło zadeklarowała podtrzymanie decyzji swoich poprzedników. Na zmianę zdania nowego rządu miały wpływ zamachy terrorystyczne, jakie miały miejsce we Francji i w Brukseli w 2016 roku. Już na początku 2016 roku Polska wraz z innymi krajami Grupy Wyszehradzkiej zdecydowała się zakwestionować unijny system relokacji, odwołując się przede wszystkim do kwestii bezpieczeństwa polskich obywateli.

³³ A. Legut, K. Pędziwiatr, *op.cit.*, s. 43.

³⁴ *Oko.press*, *Premier Szydło atakuje Unię i chwali silnego polityka – Antoniego Macierewicza. Kronika Skórzyńskiego* (20–26 maja 2017), <https://oko.press/premier-szydlo-atakuje-unie-chwali-silnego-polityka-antoniego-macierewicza-kronika-skorzynskiego-20-26-maja-2017-r> (dostęp: 29.11.2022).

równości: „niemożliwe jest oddzielenie uchodźców/imigrantów muzułmańskich od terrorystów [...]. Na uchodźcę-muzułmanina należy patrzeć jak na potencjalnego terrorystę”³⁵.

Poprzez wypowiedzi polityków zabarwione populizmem i brakiem elementarnej wiedzy dotyczącej realnej sytuacji migracyjnej w kierunku państw europejskich łączenie bezpieczeństwa państwa z obecnością muzułmanów w Polsce stało się przykładem sekurytyzacji wyznawców islamu.

Sekurytyzacja muzułmanów w Polsce jako efekt europejskiego kryzysu zarządzania polityką migracyjną

Sekurytyzacja w polskim kontekście tzw. kryzysu migracyjnego przejawiała się poprzez budowanie struktur dyskursywnych, w ramach których była promowana niechęć wobec imigrantów, a przede wszystkim uchodźców będących muzułmanami, pochodzących z państw objętych konfliktami z regionu Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej, będących jednocześnie wyznawcami religii islamu. Jak zauważono w raporcie opracowanym przez Fundację im. Stefana Batorego, kulminacyjny moment tzw. kryzysu migracyjnego w Europie zbiegł się w czasie z kampanią wyborczą w Polsce, przez co „antyuchodźcza retoryka stała się wtedy czymś powszechnym: posługiwali się nią politycy, a ich głos powielały i «twórczo» rozwijały media”³⁶. Jak również wcześniej zauważono, słowo „uchodźca” zaczęto używać zamiennie z „migrantem ekonomicznym”, a w niektórych mediach doszło wręcz do pomieszania znaczenia terminów „uchodźca”, „muzułmanin”, a nawet i „terrorysta”³⁷.

W „akcie mowy” stanowiącym podwaliny dla procesu sekurytyzacji³⁸ i dla całej otoczki wokół tzw. kryzysu migracyjnego i toczącej się zwłaszcza w latach 2015 i 2016 debaty publicznej kluczową strategią komunikacji politycznej było więc promowanie tzw. „polityki strachu”³⁹. Elementem tej strategii były ksenofobiczne, rasistowskie, często mijające się z prawdą lub całkowicie z nią niezgodne hasła, skierowane w stronę przede wszystkim cudzoziemców wyznania muzułmańskiego. Retoryka strachu

³⁵ TVN24, *Program Jeden na jeden z 23 marca 2017 roku*, <https://www.tvn24.pl/jeden-na-jeden,44,m/premier-jezeli-w-deklaracji-rzymskiej-nie-beda-zawarte-polskie-postulaty-to-jej-nie-przyjmujemy,725960.html> (dostęp: 29.11.2022).

³⁶ P. Cywiński, F. Katner, J. Ziółkowski, *Zarządzanie strachem. Jak prawica wygrywa debatę publiczną w Polsce*, s. 2, <https://www.batory.org.pl/upload/files/Programy%20operacyjne/Forum%20Idei/Zarządzanie%20strachem.pdf> (dostęp: 13.11.2022).

³⁷ A. Horolets, A. Mica, M. Pawlak, P. Kubicki, *op.cit.*, s. 7.

³⁸ J. Huysmans, *What's in an Act? On Security Speech Acts and Little Security Nothings*, „Security Dialogue” 2011, vol. 42, no. 4/5, s. 371–383.

³⁹ P. Cywiński, F. Katner, J. Ziółkowski, *loc.cit.*

kazała postrzegać imigrantów jako egzystencjalne zagrożenie dla bezpieczeństwa Polaków, ale również jako zagrożenie dla ważnych dla społeczeństwa wartości, takich jak kultura, religia, rodzina, poczucie bezpieczeństwa. Osoby, które miały przybyć do Polski, postrzegano jako ucieleśnienie patologii społecznych (w tym jako potencjalnych gwałcicieli) i źródło problemów natury ekonomicznej i politycznej. W narracjach dominowała wyimaginowana wizja muzułmańskiego terrorysty i Taliba, który pod przykrywką uchodźcy próbuje przedostać się do granic Europy i Polski, stając zagrożeniem dla wartości kulturowych społeczeństwa polskiego, a przede wszystkim – polskich kobiet narażonych na gwałty ze strony przybyszów. Osoby migrujące były portretowane jako młodzi mężczyźni, w typowych strojach afgańskich Talibów, z bronią i ładunkami wybuchowymi⁴⁰. Marcin Kotras w tym kontekście pisze o retoryce „inwazji wrogich obcych”, w świetle której

imigranci nie są szansą dla naszego społeczeństwa, ale stanowią zagrożenie. Nie są uchodźcami, ale wrogimi najeźdźcami. Główny aktor – imigrant, przedstawiony jest jako antybohater, a nie bohater. To, z czym mamy do czynienia, to zderzenie cywilizacji⁴¹.

Koncepcja zderzenia cywilizacji była zresztą bardzo popularna w tamtym okresie. Zachód znajdował się rzekomo w zagrożeniu ze strony jednolitej i agresywnej cywilizacji muzułmańskiej.

Sekurytyzacja muzułmanów wraz z paniką społeczną wywołaną przez polityków i powielające ich narracje media stworzyły podatny grunt dla rozwoju nastrojów antymuzułmańskich w Polsce. Znacząco pogorszył się stosunek Polaków do kwestii przyjmowania uchodźców. Jeszcze w maju 2015 roku duża była akceptacja dla przyjmowania osób uciekających z obszarów objętych konfliktem zbrojnym. Powinność przyjęcia czasowo lub na stałe osób uciekających ze swojego miejsca zamieszkania deklarowało wówczas łącznie aż 72% respondentów. Przeciwnego zdania było 21% badanych⁴². W następnych miesiącach stosunek do przyjmowania uchodźców zaczął ulegać stopniowemu pogorszeniu. W grudniu 2015 roku już ponad połowa polskiego społeczeństwa uważała, że nie należy przyjmować uchodźców. W lutym 2016 roku na pytanie, czy Polska powinna przyjmować uchodźców, przecząco odpowiedziało 57% badanych, przeciwnego zdania było z kolei 39%⁴³. Jak potwierdza Jolanta Kalka, negatywne nastawienie Polaków do przyjmowania uchodźców w terenach objętych

⁴⁰ M. Kotras, *The Discourse about Immigrants. Argumentation Strategies in Polish Weekly Magazines*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Sociologica” 2016, nr 59, s. 67.

⁴¹ *Ibidem*, s. 68.

⁴² CBOS, *Polacy wobec problemu uchodźstwa. Komunikat z badań*, nr 81, Warszawa 2015, s. 2.

⁴³ CBOS, *Stosunek Polaków do przyjmowania uchodźców. Komunikat z badań*, nr 24, Warszawa 2016, s. 2.

konfliktami zbrojnymi zależy od regionu, z którego osoby migrujące pochodzą. Polacy niechętnie odnoszą się do przyjęcia uchodźców z krajów Bliskiego Wschodu i Afryki, ale w zasadniczo mniejszym stopniu te negatywne postawy dotyczą osób z Ukrainy. W 2015 roku wśród Polaków istniało przekonanie o konieczności niesienia pomocy osobom uciekającym z Ukrainy, które utrzymywało się na wysokim poziomie⁴⁴. Chęć wsparcia uchodźców danej narodowości (w tym wypadku Ukraińców) ukazała podwójne standardy podejścia do uchodźców uciekających z terenów objętych konfliktami zbrojnymi w latach 2021 i 2022, które opisano w kolejnym rozdziale.

Bibliografia

- Adamczyk A., *Kryzys imigracyjny w UE i sposoby jego rozwiązania*, „Przegląd Politologiczny” 2016, nr 3.
- Adamczyk A., *Społeczno-polityczne implikacje imigracji do Polski w latach 1989–2007*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Adama Mickiewicza, Poznań 2012.
- Bertram Ł., Puchejda A., Wigura K., *Negatywny obraz muzułmanów w polskiej prasie. Analiza wybranych przykładów z lat 2015–2016. Obserwatorium debaty publicznej*, Fundacja Kultura Liberalna, Warszawa 2017.
- Bobako M., *Islamofobia jako technologia władzy. Studium z antropologii politycznej*, Universitas, Warszawa 2017.
- Buraczyński R., *Sekurytyzacja polskiej polityki migracyjnej a sytuacja przygranicznych regionów Polski wschodniej*, „Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny” 2015, t. 41, nr 1(155).
- Buzan B., Waever O., de Wilde J., *Security: A New Framework for Analysis*, Lynne Rienner Publishers, Boulder and London 1998.
- CBOS, *Polacy wobec problemu uchodźstwa. Komunikat z badań*, nr 81, Warszawa 2015.
- CBOS, *Stosunek Polaków do przyjmowania uchodźców. Komunikat z badań*, nr 24, Warszawa 2016.
- Cywiński P., Katner F., Ziółkowski J., *Zarządzanie strachem. Jak prawica wygrywa debatę publiczną w Polsce*, <https://www.batory.org.pl/upload/files/Programy%20operacyjne/Forum%20Idei/Zarzadzanie%20strachem.pdf> (dostęp: 13.11.2022).
- Duszczyk M., Lesińska M., *Europeizacja polskiej polityki migracyjnej i jej efekty*, w: *Transformacja nieoczywista. Polska jako kraj imigracji*, A. Górny, I. Grabowska-Lusińska, M. Lesińska, M. Okólski (red.), Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2010.
- Dyrektywa 2004/83/WE z dnia 29 kwietnia 2004 r. w sprawie minimalnych norm dla kwalifikacji i statusu obywateli państw trzecich lub bezpaństwowców jako uchodźców lub jako osoby, które z innych względów potrzebują międzynarodowej ochrony oraz zawartości przyznawanej ochrony, Dz. Urz. UE L 304 z 2004 r.

⁴⁴ *Ibidem*.

- Dyrektywa 2005/85 z dnia 1 grudnia 2005 r. w sprawie ustanowienia minimalnych norm dotyczących procedur nadawania i cofania statusu uchodźcy w państwach członkowskich, Dz. Urz. UE L 326 z 2005 r.
- Fundacja Emic, *Pracownia Zrównoważonego Rozwoju, Wielogłos. Integracja uchodźców w polskich gminach*, <https://repozytorium.umk.pl/bitstream/handle/item/4103/wieloglos-raport.pdf?sequence=1> (dostęp: 28.08.2023).
- Górny A., Grzymała-Moszczyńska H., Klaus W., Łodziński S., *Uchodźcy w Polsce. Sytuacja prawna, skala napływu i integracja w społeczeństwie polskim oraz rekomendacje*, Ekspertyzy Komitetu Badań nad Migracjami PAN, Kraków – Warszawa 2017.
- Horolets A., Mica A., Pawlak M., Kubicki P., *Ignorance as an Outcome of Categorizations: The “Refugees” in the Polish Academic Discourse before and after the 2015 Refugee Crisis*, “East European Politics and Societies and Cultures” 2019, vol. XX, no. X.
- Hryniewicz J., *Uchodźcy w Polsce – teoria a rzeczywistość*, Adam Marszałek, Toruń 2005.
- Huysmans J., *What’s in an Act? On Security Speech Acts and Little Security Nothings*, “Security Dialogue” 2011, vol. 42, no. 4/5.
- Jaskułowski K., *The Everyday Politics of Migration Crisis in Poland. Between Nationalism, Fear and Empathy*, Palgrave Macmillan, Cham 2019.
- Jędrzejczyk-Kuliniak K., *Wymiary antagonizowania się kultur. Sekurytyzacja kryzysu migracyjnego*, „Multicultural Studies” 2017, nr 2.
- Konwencja dotycząca statusu uchodźców, sporządzona w Genewie dnia 28 lipca 1951 r., Dz. U. z 1991 r. Nr 119, poz. 515 i 517.
- Kotras M., *The Discourse about Immigrants. Argumentation Strategies in Polish Weekly Magazines*, “Acta Universitatis Lodziensis. Folia Sociologica” 2016, nr 59.
- Kowalczyk B., *Polski system azylowy*, Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2014.
- Legut A., Pędziwiatr K., *Sekurytyzacja migracji w polityce polskiej a zmiana postaw Polaków wobec uchodźców*, w: *Sami swoi? Wielokulturowość we współczesnej Europie*, R. Jończy (red.), Dom Współpracy Polsko-Niemieckiej, Gliwice – Opole 2018.
- Łodziński S., Szonert M., *„Niepolityczna polityka”? Kształtowanie się polityki migracyjnej w Polsce w latach 1989–2016 (kwiecień)*, <https://www.migracje.uw.edu.pl/publikacje/niepolityczna-polityka-ksztaltowanie-sie-polityki-migracyjnej-w-polsce-w-latach-1989-2016-kwiecien/> (dostęp: 12.12.2022).
- Łodziński S., Szonert M., *Polityka uchodźcza w Polsce. Ewolucja „pola uchodźczego” w latach 1990–2011*, „Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny” 2011, t. 37, nr 4(142).
- Łukasiewicz K., Klaus W., *Wykład 22. Migracje uchodźcze*, w: *25 wykładów o migracjach*, M. Lesińska, M. Okólski (red.), Scholar, Warszawa 2018.
- Mavelli L., *Between Normalisation and Exception: The Securitisation of Islam and the Construction of the Secular Subject*, “Millennium: Journal of International Studies” 2013, no. 41(2).
- McDonald M., *Securitization and the Construction of Security*, “European Journal of International Relations” 2008, no. 14(4).
- Newsweek, *Kaczyński straszy szariatem. Jak jest naprawdę?*, <https://www.newsweek.pl/swiat/kaczynski-straszy-szariatem-w-szwecji/316qrjy> (dostęp: 29.11.2022).

- Oko.press, *Premier Szydło atakuje Unię i chwali silnego polityka – Antoniego Macierewicza. Kronika Skórzyńskiego (20–26 maja 2017)*, <https://oko.press/premier-szydlo-atakuje-unie-chwali-silnego-polityka-antoniego-macierewicza-kronika-skorzynskiego-20-26-maja-2017-r> (dostęp: 29.11.2022).
- Podgórzańska R., *The Issue of Securitization of the Refugee. Problem in the Polish Political Debate*, "Polish Political Science Yearbook" 2019, no. 48(1).
- Shipoli E.A., *Islam, Securitization, and US Foreign Policy*, Palgrave Macmillan, New York 2014.
- Siadkowski A.K., *Islam. Anatomia strachu*, Difin, Warszawa 2018.
- Stritzel H., *Towards a Theory of Securitization: Copenhagen and Beyond*, "European Journal of International Relations" 2007, no. 13(3).
- TVN24, *Program Jeden na jeden z 23 marca 2017 roku*, <https://www.tvn24.pl/jeden-na-jeden,44,m/premier-jezeli-w-deklaracji-rzymskiej-nie-beda-zawarte-polskie-postulaty-to-jej-nie-przyjmiemy,725960.html> (dostęp: 29.11.2022).
- Ustawa z dnia 25 czerwca 1997 r. o cudzoziemcach, Dz. U. 1997 Nr 114, poz. 739.
- Ustawa z dnia 11 kwietnia 2001 r. o zmianie ustawy o cudzoziemcach oraz o zmianie niektórych ustaw, Dz. U. 2001 Nr 42, poz. 475.
- Ustawa z dnia 27 lipca 2002 r. o zasadach i warunkach wjazdu i pobytu obywateli państw członkowskich Unii Europejskiej oraz członków ich rodzin na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. 2002 Nr 141, poz. 1180.
- Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. 2003 Nr 128, poz. 1176.
- Ustawa z dnia 18 marca 2008 r. o zmianie ustawy o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. 2008 Nr 70, poz. 416.
- Vélez D.C., Krapivnitskaya E., *Proces sekurytyzacji polityki migracyjnej UE. Od wymiaru wewnętrznego do międzynarodowego*, „Studia z Polityki Publicznej” 2020, t. 7, nr 4(28).
- Weinar A., *Europeizacja polskiej polityki wobec cudzoziemców 1990–2003*, Scholar, Warszawa 2006.
- Ziętek A.W., *Sekurytyzacja migracji w bezpieczeństwie kulturowym Europy*, "TEKA of Political Science and International Relations" 2017, t. 12, nr 3.

ROZDZIAŁ 3

KRYZYS HUMANITARNY NA GRANICY POLSKO-BIAŁORUSKIEJ I WOJNA W UKRAINIE

W sierpniu 2021 roku rozpoczął się kryzys humanitarny na granicy Polski z Białorusią spowodowany nieskutecznym zarządzaniem polityką migracyjną i niewłaściwym traktowaniem osób migrujących i osób wyrażających chęć ubiegania się o azyl przez służby mundurowe po obu stronach granicy Polski i Białorusi. U granic zewnętrznych Unii Europejskiej, granicy wschodniej, której część pokrywa się z granicą polsko-białoruską, stały osoby-ofiary politycznych sporów. Według danych Europejskiej Agencji Straży Granicznej i Przybrzeżnej w kolejnych tygodniach od rozpoczęcia kryzysu humanitarnego (sierpień i wrzesień 2022) osoby, które podejmowały próbę nieregularnego przekroczenia granicy pochodziły z Iraku (1441), Iranu (14), Syrii (93), Afganistanu (152), Somalii (55), Tadżykistanu (35), a więc państw, w których toczą się długotrwałe konflikty zbrojne, prześladowania i kryzysy humanitarne¹.

Należy podkreślić szczególne okoliczności nałożenia się początku kryzysu humanitarnego na granicy Polski z Białorusią z przejęciem władzy przez talibów w Afganistanie. W tej sytuacji tysiące Afgańczyków zostało zmuszonych do ucieczki z kraju ze względu na liczne prześladowania i zagrożenie życia (w tym tajni współpracownicy zachodniej koalicji państw stacjonujących w Afganistanie, do której należała Polska).

¹ Frontex, *Monitoring and Risk Analysis*, <https://frontex.europa.eu/we-know/migratory-map/> (dostęp: 3.02.2023).

Według danych Eurostatu liczba Afgańczyków ubiegających się o azyl w krajach UE wzrosła ponad dwukrotnie we wrześniu 2021 roku (zarejestrowanych 14 400 wniosków) po przejściu władzy przez Talibów 15 sierpnia 2021 roku w porównaniu z danymi z lipca 2021 roku (zarejestrowanych 6540 wniosków)². W okresie od sierpnia 2021 roku do sierpnia 2022 roku w Polsce zarejestrowano 1470 złożonych przez Afgańczyków wniosków azylowych, a dla porównania w krajach zachodniej Europy, np. w Niemczech – 23 940, Francji – 13 730, Austrii – 9625. W ramach Grupy Wyszehradzkiej, czyli krajów cechujących się przeszczepionym dyskursem islamofobii³, liczba złożonych wniosków azylowych była stosunkowo niska, tj. w Czechy – 175, Słowacja – 65, Węgry – 0⁴. Jak podkreśliła Catherine Woollard, dyrektorka Europejskiej Rady ds. Uchodźców i Wygnańców (ECRE), długotrwałym problemem jest fakt, że Afgańczycy znacznie dłużej oczekują na uzyskanie azylu w porównaniu z innymi narodowościami. Zgodnie z raportem Eurostatu (kwiecień 2022) na rozpatrzenie wniosków przyznania azylu czekało 97 960 Afgańczyków⁵. Dyrektorka ECRE potwierdziła, że Afgańczycy są ofiarami przemocy na granicach, dotkniętymi wywózkami i innymi próbami, które mają na celu odmówienie dostępu do państw członkowskich UE, co uniemożliwia im ubieganie się o ochronę międzynarodową zagwarantowaną przez prawo międzynarodowe⁶.

Do takich blokad nieregularnego przekroczenia granicy zewnętrznej Unii Europejskiej dochodziło także na granicy Polski z Białorusią. Sytuacja na granicy polsko-białoruskiej była tematem rozmów Premiera Mateusza Morawieckiego z szefami rządów Litwy, Łotwy i Estonii 21 sierpnia 2021 roku⁷. Kilka dni później Ministerstwo Spraw Zagranicznych poinformował, że „skierowało dzisiaj do Ministerstwa Spraw Zagranicznych Republiki Białoruś notę dyplomatyczną, deklarując gotowość do udzielenia na miejscu pomocy rzeczowej”⁸.

² Eurostat, *Asylum Applications – Monthly Statistics*, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Asylum_applications_-_monthly_statistics (dostęp: 3.02.2023).

³ K. Górak-Sosnowska, *Muslims in Europe: Different Communities, One Discourse? Adding the Central and Eastern European Perspective*, w: K. Górak-Sosnowska (Ed.), *Muslims in Poland and Eastern Europe. Widening the European Discourse on Islam*, Uniwersytet Warszawski, Warszawa, s. 15–18.

⁴ Eurostat, *Asylum Applications – Monthly Statistics*, *op.cit.*

⁵ J. Askew, *Taliban's Takeover of Afghanistan One Year on: Five Infographics to Show the Impact on Europe*, <https://www.euronews.com/my-europe/2022/08/15/five-infographics-to-show-impact-of-taliban-takeover-on-europe> (dostęp: 3.02.2023).

⁶ *Ibidem*.

⁷ Premier Mateusz Morawiecki wziął udział w wideokonferencji z szefami rządów Litwy, Łotwy i Estonii w sprawie sytuacji na granicy z Białorusią, <https://www.gov.pl/web/premier/premier-mateusz-morawiecki-wzial-udzial-w-wideokonferencji-z-szefami-rzadow-litwy-lotwy-i-estonii-w-sprawie-sytuacji-na-granicy-z-bialorusia> (dostęp: 3.02.2023).

⁸ Polska oferuje pomoc humanitarną imigrantom przebywającym na terytorium Białorusi, <https://www.gov.pl/web/dyplomacja/polska-oferuje-pomoc-humanitarna-imigrantom-przebywajacym-na-terytorium-bialorusi> (dostęp: 3.02.2023).

Odpowiedź Polski na sytuację na granicy polsko-białoruskiej

24 sierpnia 2021 roku Premier Mateusz Morawiecki spotkał się z przedstawicielami służb mundurowych, w tym Policją, Strażą Graniczną, Wojskiem Polskim, i zakomunikował, że: „Nasza granica jest i będzie dobrze strzeżona”⁹. Spotkanie Premiera z przedstawicielami służb mundurowych miało związek ze zwiększoną liczbą osób migrujących na granicy Polski z Białorusią, które wyrażały chęć przekroczenia tej zewnętrznej granicy Unii Europejskiej. Premier Mateusz Morawiecki oświadczył wówczas, że Polska, Litwa, Łotwa i Estonia mają do czynienia z atakiem hybrydowym ze strony Prezydenta Białorusi Aleksandra Łukaszenki. 6 września 2021 roku oznajmił, że:

Nikt nie może w sposób nielegalny przekraczać polskiej granicy. [...] Należy to do podstawowych obowiązków państwa, których będziemy strzec. Działania prowadzone przez reżim Aleksandra Łukaszenki na granicy z Polską to próba destabilizacji sytuacji w naszym kraju, a także instrumentalne wykorzystywanie imigrantów¹⁰.

Rząd Morawieckiego rozpoczął próbę budowania zaufania Polaków za pomocą sekurytyzacji granicy Polski z Białorusią, a po kilku tygodniach Premier złożył wyrazy uznania Wojsku Polskiemu i Straży Granicznej za dotychczasową służbę na terenach przygranicznych¹¹.

Od sierpnia 2021 roku za pomocą oficjalnych komunikatów prasowych opublikowanych m.in. na oficjalnej stronie internetowej Kancelarii Prezesa Rady Ministrów, rządzący budowali wizerunek Polski jako obronnej twierdzy Europy. Komunikaty bazowały na podkreśleniu potrzeby ochrony granic Polski przed „gwałtownie rosnącą liczbą nielegalnych migrantów z Iraku, Syrii, Afganistanu i innych krajów”¹², a więc osób migrujących z państw dotkniętych długotrwałymi konfliktami zbrojnymi, gdzie przez lata stacjonowali także polscy żołnierze w ramach misji zachodniej koalicji (Irak, Afganistan). Podkreślano wagę bezpieczeństwa państwowego, zaznaczając rolę służb mundurowych, przede wszystkim Straży Granicznej i Policji.

⁹ Premier na granicy polsko-białoruskiej: zrobimy wszystko, żeby Polska była krajem bezpiecznym, <https://www.gov.pl/web/premier/premier-na-granicy-polsko-bialoruskiej-zrobimy-wszystko-zeby-polska-byla-krajem-bezpiecznym> (dostęp: 3.02.2023).

¹⁰ Premier w Sejmie: Polska musi zapewnić bezpieczeństwo swojej wschodniej granicy, która jest jednocześnie granicą UE, <https://www.gov.pl/web/premier/premier-w-sejmie-polska-musi-zapewnic-bezpieczenstwo-swojej-wschodniej-granicy-ktora-jest-jednoczesnie-granica-ue> (dostęp: 3.02.2023).

¹¹ Premier po odprawie ze Strażą Graniczną: Polskiej granicy będziemy bronili z całą determinacją, <https://www.gov.pl/web/premier/premier-po-odprawie-ze-straza-graniczna-polskiej-granicy-bedziemy-bronili-z-cala-determinacja> (dostęp: 3.02.2023).

¹² Premier na granicy polsko-białoruskiej: zrobimy wszystko, żeby Polska była krajem bezpiecznym, *op.cit*

W obliczu oskarżeń ze strony Rzecznika Praw Obywatelskich¹³, organizacji pozarządowych i społeczeństwa obywatelskiego o nieprzestrzeganie prawa międzynarodowego przez administrację państwową i służby mundurowe w zakresie m.in. nieprzyjmowania wniosków o azyl na granicy Polski i Białorusi rozpoczęto akcję wsparcia żołnierzy i funkcjonariuszy hasłem „Murem za polskim mundurem”¹⁴. Oprócz rządowych mediów (Telewizja Polska) do akcji włączyły się placówki oświatowe, przedszkola, szkoły i świetlice, organizując przedstawienia wyrażające wdzięczność za ochronę granic wobec służb mundurowych, wysyłając podziękowania w formie rysunków i laurek przygotowane przez dzieci i uczniów¹⁵. Pogranicznicy odwiedzali także szkoły i przedszkola, prezentując uczniom elementy uzbrojenia. Poprzez tego typu zabiegi uczniowie mieli okazję poznać osoby przedstawiane w mediach jako obrońcy Polski¹⁶. Akcja „Murem za polskim mundurem” stała się popularna również wśród artystów i celebrytów, co skutkowało organizacją koncertów charytatywnych w celu pokazania poparcia dla służb mundurowych broniących granicy polsko-białoruskiej przed osobami migrującymi z państw ogarniętych konfliktami zbrojnymi¹⁷. Taka wizja silnej i bezpiecznej Polski budowana na tragedii tysięcy osób migrujących przy granicy polsko-białoruskiej oraz wzmocniana działaniami propagandowymi stworzyła solidne podwaliny do samoorganizacji nieformalnych ruchów obywatelskich w celu niesienia pomocy osobom uwięzionym przy granicy. Tak powstała Grupa Granica¹⁸, czyli nieformalna inicjatywa społeczeństwa obywatelskiego sprzeciwiająca się decyzjom i odpowiedziom rządzących na sytuację kryzysu humanitarnego na granicy polsko-białoruskiej. Celem Grupy Granica jest monitorowanie sytuacji na pograniczu polsko-białoruskim i dokumentowanie nadużyć ze strony pograniczników. Według raportu tej Grupy w okresie od początku sierpnia 2021 roku do końca listopada

¹³ Zob. *Poprawić stan przestrzegania praw człowieka na granicy polsko-białoruskiej, Marcin Wiącek pisze od premiera – odpowiada MSWiA*, <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/rpo-komisarz-praw-czlowieka-pushbacki-granica-odpowiedz> (dostęp: 10.09.2023).

¹⁴ *#Murem za polskim mundurem*, <https://krasnik.policja.gov.pl/lkr/informacje/aktualnosci/120484,MUREM-ZA-POLSKIM-MUNDUREM.html> (dostęp: 3.02.2023).

¹⁵ *„Murem za polskim mundurem”. Akcja wsparcia dla służących na granicy polsko-białoruskiej*, <https://www.wojско-polskie.pl/16dz/articles/aktualnosci-w/murem-za-polskim-mundurem-akcja-wsparcia-dla-sluzaczych-na-granicy-polsko-bialoruskiej/> (dostęp: 3.02.2023).

¹⁶ A. Rodowicz, *Szkoła na granicy. Lekcja pierwsza. Czy można strzelać do dzieci?*, <https://oko.press/szkola-na-granicy-lekcja-pierwsza-czy-mozna-strzelac-do-dzieci-reportaz> (dostęp: 3.02.2023).

¹⁷ *Centrum Informacji TVP, Koncert „#Murem za polskim mundurem”*, <https://centruminformacji.tvp.pl/57225026/koncert-murem-za-polskim-mundurem> (dostęp: 3.02.2023).

¹⁸ W skład inicjatywy wchodzi liczne organizacje pozarządowe, stowarzyszenia i grupy nieformalne, jak Stowarzyszenie Nomada, Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, Homo Faber, Polskie Forum Migracyjne, Helsińska Fundacja Praw Człowiek, Salam Lab, Dom Otwarty, Centrum Pomocy Prawnej im. Haliny Nieć, CHLEBEM I SOLĄ, uchodźcy.info, RATS Agency, Fundacja Kobiety Wędrownie, Strefa WolnoSłowa, Przystanek „Świetlica” dla dzieci uchodźców oraz niezależni aktywiści i mieszkańcy Pogranicza. Helsińska Fundacja Praw Człowieka, *Grupa Granica*, <https://hfr.pl/o-nas/sienci-wspolpracy/grupa-granica> (dostęp: 3.02.2023).

2022 roku aktywiści udzielili pomocy humanitarnej ok. 13 500 osobom¹⁹. Zgodnie z danymi zebranymi przez aktywistów w październiku i listopadzie 2022 roku obywatele Syrii, która od 2011 roku jest ogarnięta wojną, stanowili najliczniejszą narodowość podejmującą próbę uzyskania statusu uchodźcy lub ochrony międzynarodowej (241 osób). Drugą najliczniejszą grupą były osoby pochodzące z Jemenu (105 osób), gdzie od 2015 roku trwa jeden z największych kryzysów humanitarnych na świecie wywołanych konfliktem zbrojnym. Trzecią najliczniejszą grupą były osoby pochodzące z Demokratycznej Republiki Konga (85), których kraj zmaga się z niestabilną sytuacją społeczno-polityczną i pogłębiającym się kryzysem humanitarnym²⁰. Resztę osób stanowili obywatele krajów Afryki i Azji Zachodniej, jak Kamerun, Republika Konga, Etiopia, Sudan, Irak, Erytrea, Wybrzeże Kości Słoniowej i Somalia, czyli krajów charakteryzujących się długotrwałymi konfliktami i kryzysami humanitarnymi. Raport opisuje wiele przykładów nieprzestrzegania prawa międzynarodowego, które rzutują na stale pogarszającą się sytuację osób migrujących. Autorzy raportu wymienili takie zagrożenia, jak bezprawne wywózki, rozdzielanie rodzin, zaginięcia, ryzyko handlu ludźmi, brak zapewnienia i udzielania pomocy medycznej i psychologicznej, ryzyko śmierci.

Kolejną istotną grupą monitorującą sytuację na pograniczu Polski i Białorusi są „Badacze i Badaczki na Granicy”, czyli międzyuczelniana sieć badaczy i badaczek, których celem jest zbieranie danych związanych z kryzysem humanitarnym na granicy polsko-białoruskiej oraz rozpowszechnianie wyników zgromadzonych i opracowanych badań²¹. Zgodnie z raportem „Badaczki i Badacze na Granicy. Działania Interwencyjne” z 2022 roku celem podjęcia działań była odpowiedź na propagowanie w mediach postaw o charakterze antyimigranckim wśród Polaków, a także zapobieganie prowadzonej dezinformacji w kanałach informacyjnych i Internecie. Badacze i Badaczki na Granicy odnieśli się też do dynamicznych nastrojów społecznych związanych z kryzysem humanitarnym, które mogą mieć przełożenie na pejoratywny wizerunek osób ubiegających się o azyl wynikający z propagandy, zarządzaniem strachem i niewiedzą²². Zauważono odmienne reakcje Polaków na przyjmowanie osób migrujących ze względu na przymusową migrację, które chcą przekroczyć granicę Polski z Białorusią i Polski z Ukrainą w wyniku agresji Rosji w Ukrainie.

¹⁹ Grupa Granica, *Sytuacja na granicy polsko-białoruskiej*, Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Warszawa 2022.

²⁰ *Ibidem*, s. 4.

²¹ Badaczki i Badacze na Granicy, <https://www.bbng.org/o-nas> (dostęp: 4.02.2023).

²² Badaczki i Badacze na Granicy, *Badaczki i Badacze na Granicy. Działania Interwencyjne*, Fundacja Ośrodek Badań nad Migracjami, Warszawa 2022.

Odpowiedź Polski na sytuację przymusowej migracji z terytorium Ukrainy od lutego 2022 roku

Pół roku po rozpoczęciu kryzysu humanitarnego na pograniczu Polski i Białorusi w wyniku ataku zbrojnego Rosji w Ukrainie, która rozpoczęła się 24 lutego 2022 roku, do Polski zaczęły przyjeżdżać osoby z terytorium Ukrainy. Zgodnie raportem Unii Metropolii Polskich im. Pawła Adamowicza w kwietniu 2022 roku, a więc dwa miesiące po agresji Rosji w Ukrainie, Ukraińcy w Polsce stanowili 3,85 mln²³. Pomimo że liczba osób przymusowo migrujących z Ukrainy była nieporównywalnie wyższa od liczby osób starających się o ochronę międzynarodową na granicy polsko-białoruskiej, oficjalna odpowiedź Polski zasadniczo się różniła.

Pierwsze widoczne wsparcie dla osób ewakuujących się z Ukrainy zorganizowali obywatele Polski. Zgodnie z raportem Stowarzyszenia WIOSNA duża liczba Polaków zdecydowała się pomóc i wesprzeć osoby uciekające z Ukrainy ze względu empatię, współczucie i chęć pomocy²⁴. Jak wylicza Polski Instytut Ekonomiczny (lipiec 2022), Polacy wsparli Ukraińców co najmniej w kwocie 5,5 mld zł²⁵.

Oprócz wsparcia Ukraińców ze strony społeczeństwa oficjalna odpowiedź rządu była zupełnie inna niż wobec osób starających się przekroczyć granicę polsko-białoruską. Premier Mateusz Morawiecki w oficjalnych komunikatach zamieszczonych na stronie Kancelarii Prezesa Rady Ministrów wielokrotnie podkreślał istotę wsparcia Ukraińców przez Polskę: „Polska, jako pierwsza stanęła po stronie Ukrainy, po stronie wolności”²⁶.

Reakcja Polski wobec kryzysu humanitarnego na pograniczu Polski i Białorusi oraz wobec agresji Rosji w Ukrainie ukazuje podwójne standardy ochrony cywilów w wyniku konfliktów zbrojnych. Należy podkreślić, że podejście do ochrony cywilów z ogarniętej wojna Ukrainy także nie była analogiczna. Jak podkreśla Joanna Talewicz, uchodzący z Ukrainy innej narodowości niż ukraińska (w tym wypadku romska) niejednokrotnie doświadczali dyskryminacji oraz ograniczeń w zakresie uzyskania

²³ 3,4 mln Ukraińców w Polsce. Nowy raport Unii Metropolii Polskich, <https://metropolie.pl/arttykul/34-mln-ukraincow-w-polsce-nowy-raport-unii-metropolii-polskich-1> (dostęp: 6.02.2023); „Murem za polskim mundurem”. Akcja wsparcia dla służących na granicy polsko-białoruskiej, <https://www.wojsko-polskie.pl/16dz/articles/aktualnosci-w/murem-za-polskim-mundurem-akcja-wsparcia-dla-sluzacych-na-granicy-polsko-bialoruskiej/> (dostęp: 3.02.2023).

²⁴ Instytut Praw Migrantów, *Czy Polacy wciąż chcą pomagać Ukrainie? O znieczulicy, wsparciu i powrocie do normalności*, <https://www.institutpm.eu/czy-polacy-wciaz-chca-pomagac-ukrainie-o-znieczulicy-wsparciu-i-powrocie-do-normalnosci/> (dostęp: 4.02.2023).

²⁵ Instytut Praw Migrantów, *Czy Polacy wciąż chcą pomagać Ukrainie? O znieczulicy, wsparciu i powrocie do normalności*, <https://www.institutpm.eu/czy-polacy-wciaz-chca-pomagac-ukrainie-o-znieczulicy-wsparciu-i-powrocie-do-normalnosci/> (dostęp: 4.02.2023).

²⁶ *Ibidem*.

potrzebnych informacji, przedostania się z miejsc przygranicznych do większych miast, potrzeb opieki zdrowotnej i edukacji²⁷.

Bibliografia

- #Murem za polskim mundurem, [https://krasnik.policja.gov.pl/lkr/informacje/aktualnosci/120484, MUREM-ZA-POLSKIM-MUNDUREM.html](https://krasnik.policja.gov.pl/lkr/informacje/aktualnosci/120484_MUREM-ZA-POLSKIM-MUNDUREM.html) (dostęp: 3.02.2023).
- „Murem za polskim mundurem”. Akcja wsparcia dla służących na granicy polsko-białoruskiej, <https://www.wojsko-polskie.pl/16dz/articles/aktualnosci-w/murem-za-polskim-mundurem-akcja-wsparcia-dla-sluzacych-na-granicy-polsko-bialoruskiej/> (dostęp: 3.02.2023).
- „Pomoc uchodźcom – jak nas zmienia?” – 2. cz. raportu Szlachetnej Paczki, <https://www.szlachetnapaczka.pl/aktualnosci/pomoc-uchodzcom-jak-nas-zmienia-2-cz-raportu-szlachetnej-paczki/> (dostęp: 4.02.2023).
- 3,4 mln Ukraińców w Polsce. Nowy raport Unii Metropolii Polskich, <https://metropolie.pl/artukul/34-mln-ukraincow-w-polsce-nowy-raport-unii-metropolii-polskich-1> (dostęp: 6.02.2023).
- Askew J., *Taliban's Takeover of Afghanistan One Year on: Five Infographics to Show the Impact on Europe*, <https://www.euronews.com/my-europe/2022/08/15/five-infographics-to-show-impact-of-taliban-takeover-on-europe> (dostęp: 3.02.2023).
- Badaczki i Badacze na Granicy, *Badaczki i Badacze na Granicy. Działania Interwencyjne*, Fundacja Ośrodka Badań nad Migracjami, Warszawa 2022.
- Badaczki i Badacze na Granicy, <https://www.bbng.org/o-nas> (dostęp: 4.02.2023).
- Baszczak Ł., Kielczewska A., Kukołowicz P., Wincewicz A., Zyzik R., *Pomoc polskiego społeczeństwa dla uchodźców z Ukrainy*, Polski Instytut Ekonomiczny, Warszawa 2022.
- Centrum Informacji TVP, *Koncert „#Murem za polskim mundurem”*, <https://centruminformacji.tvp.pl/57225026/koncert-murem-za-polskim-mundurem> (dostęp: 3.02.2023).
- Eurostat, *Asylum Applications – Montly Statistics*, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Asylum_applications_-_monthly_statistics (dostęp: 3.02.2023).
- Frontex, *Monitoring and Risk Analysis*, <https://frontex.europa.eu/we-know/migratory-map/> (dostęp: 3.02.2023).
- Górak-Sosnowska K., *Muslims in Europe: Different Communities, One Discourse? Adding the Central and Eastern European Perspective*, [w:] *Muslims in Poland and Eastern Europe. Widening the European Discourse on Islam*, K. Górak-Sosnowska (Ed.), Uniwersytet Warszawski, Warszawa.
- Grupa Granica, *Sytuacja na granicy polsko-białoruskiej*, Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Warszawa 2022.
- Helsińska Fundacja Praw Człowieka, *Grupa Granica*, <https://hfhr.pl/o-nas/sieci-wspolpracy/grupa-granica> (dostęp: 3.02.2023).

²⁷ P. Pacewicz, *Który naród nie chce uchodźców z Afryki? Sondaż polsko-niemiecki OKO.press i TOK.FM cię zaskoczy*, <https://oko.press/ktory-narod-nie-chce-uchodzcow-z-afryki> (dostęp: 6.02.2023).

- Institut Praw Migrantów, *Czy Polacy wciąż chcą pomagać Ukrainie? O znieczulicy, wsparciu i powrocie do normalności*, <https://www.institutpm.eu/czy-polacy-wciaz-chca-pomagac-ukrainie-o-znieczulicy-wsparciu-i-powrocie-do-normalnosci/> (dostęp: 4.02.2023).
- Mirga-Wójtowicz E., Talewicz J., Kołaczek M., *Prawa człowieka, potrzeby i dyskryminacja – sytuacja romskich uchodźców z Ukrainy w Polsce*, Centralna Rada Niemieckich Sinti i Romów, Heidelberg 2022.
- Pacewicz P., *Który naród nie chce uchodźców z Afryki? Sondaż polsko-niemiecki OKO.press i TOK. FM cię zaskoczy*, <https://oko.press/ktory-narod-nie-chce-uchodzcow-z-afryki> (dostęp: 6.02.2023).
- Poprawić stan przestrzegania praw człowieka na granicy polsko-białoruskiej, Marcin Wiącek pisze od premiera – odpowiada MSWiA*, <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/rpo-komisarz-praw-czlowieka-pushbacki-granica-odpowiedz> (dostęp: 10.09.2023).
- Polska oferuje pomoc humanitarną imigrantom przebywającym na terytorium Białorusi*, <https://www.gov.pl/web/dyplomacja/polska-oferuje-pomoc-humanitarna-imigrantom-przebywajacym-na-terytorium-bialorusi> (dostęp: 3.02.2023).
- Premier Mateusz Morawiecki: Polska, jako pierwsza stanęła po stronie Ukrainy, po stronie wolności*, <https://www.gov.pl/web/premier/premier-mateusz-morawiecki-polska-jako-pierwsza-stanela-po-stronie-ukrainy-po-stronie-wolnosci> (dostęp: 6.02.2023).
- Premier Mateusz Morawiecki wziął udział w wideokonferencji z szefami rządów Litwy, Łotwy i Estonii w sprawie sytuacji na granicy z Białorusią*, <https://www.gov.pl/web/premier/premier-mateusz-morawiecki-wzial-udzial-w-wideokonferencji-z-szefami-rzadow-litwy-lotwy-i-estonii-w-sprawie-sytuacji-na-granicy-z-bialorusia> (dostęp: 3.02.2023).
- Premier na granicy polsko-białoruskiej: zrobimy wszystko, żeby Polska była krajem bezpiecznym*, <https://www.gov.pl/web/premier/premier-na-granicy-polsko-bialoruskiej-zrobimy-wszystko-zeby-polska-byla-krajem-bezpiecznym> (dostęp: 3.02.2023).
- Premier po odprawie ze Strażą Graniczną: Polskiej granicy będziemy bronili z całą determinacją*, <https://www.gov.pl/web/premier/premier-po-odprawie-ze-straza-graniczna-polskiej-granicy-bedziemy-bronili-z-cala-determinacja> (dostęp: 3.02.2023).
- Premier w Sejmie: Polska musi zapewnić bezpieczeństwo swojej wschodniej granicy, która jest jednocześnie granicą UE*, <https://www.gov.pl/web/premier/premier-w-sejmie-polska-musi-zapewnic-bezpieczenstwo-swojej-wschodniej-granicy-ktora-jest-jednoczesnie-granica-ue> (dostęp: 3.02.2023).
- Rodowicz A., *Szkola na granicy. Lekcja pierwsza. Czy można strzelać do dzieci?*, <https://oko.press/szkola-na-granicy-lekcja-pierwsza-czy-mozna-strzelac-do-dzieci-reportaz> (dostęp: 3.02.2023).

ROZDZIAŁ 4

FUNKCJONARIUSZE SŁUŻB MUNDUROWYCH WOBEC ISLAMU I MUZUŁMANÓW Z PERSPEKTYWY OSÓB CYWILNYCH WSPÓŁPRACUJĄCYCH ZE SŁUŻBAMI – WYNIKI BADAŃ WSTĘPNYCH

W poprzednich rozdziałach odniosłyśmy się do dwóch wydarzeń związanych z sytuacjami kryzysowymi o charakterze migracyjnym, które znacząco zdeterminowały sensowność i trafność naszych badań. Pierwszym z nich był kryzys zarządzania procesami migracyjnymi w Europie, który w połączeniu z kampaniami wyborczymi, a następnie z oficjalną polityką rządu (podsycaną populistycznymi hasłami) doprowadził do wzmożenia nastrojów antymuzułmańskich i antyuchodźczych wśród części społeczeństwa polskiego. Tak zwany kryzys uchodźczy z 2015 roku (a w rzeczywistości kryzys zarządzania procesami i politykami migracyjnymi) dotknął jednak przede wszystkim osoby migrujące, które próbowały dostać się do Europy z krajów tzw. Globalnego Południa (np. regiony Azji Południowo-Wschodniej, Azji Zachodniej i Afryki Północnej): z jednej strony ze względu na powody ich migracji, które były (i są) różne – prześladowania polityczne w kraju urodzenia, konflikty zbrojne, niestabilna sytuacja polityczno-ekonomiczna, ubóstwo. Z drugiej strony (choć

pośrednio) ze względu na mnogość protestów przelewających się przez rodzime kraje wraz z przypadkami ataków wymierzonych w osoby wyznania muzułmańskiego. Wszystkie te czynniki wymusiły reakcję ze strony służb mundurowych (zwłaszcza Policji) i dyskusje na temat ich zaangażowania w sprawy muzułmanek i muzułmanów w Polsce (zob. rozdz. 2).

Kolejnym wydarzeniem związanym z sytuacją kryzysową o charakterze migracyjnym jest kryzys humanitarny na granicy polsko-białoruskiej, omówiony w poprzednim rozdziale. Sytuacja, która trwa nadal, i która przez badaczy, a także praktyków ds. szeroko pojętego bezpieczeństwa w ramach spraw wewnętrznych i stosunków międzynarodowych jest postrzegana jako przejaw wojny hybrydowej¹, postawiła piętno nie tylko na osobach migrujących i ich rodzinach, ale również doprowadziła do prawdopodobnie największego kryzysu wizerunkowego polskich służb w XXI wieku (a przede wszystkim Straży Granicznej, zob. rozdz. 3).

W niniejszym rozdziale przedstawiamy wyniki wstępnych badań prowadzonych wśród osób cywilnych współpracujących z funkcjonariuszami służb mundurowych. Problemy badawcze dotyczyły podejścia i doświadczeń badanych osób w zakresie (1) postaw funkcjonariuszy względem osób wyznania muzułmańskiego oraz (2) wiedzy funkcjonariuszy na temat islamu i jej praktycznego zastosowania w kontakcie z muzułmaninem.

Koncepcje badania

Osobami pierwszego kontaktu, które spotykają osoby przekraczające granicę Polski (niezależnie od typu migracji, tj. czy mówimy o uchodźcach, migrantach ekonomicznych, turystach czy osobach podróżujących w celach biznesowych lub edukacyjnych itp.), są funkcjonariusze służb mundurowych reprezentujący władzę państwową: policjanci, strażnicy graniczni, funkcjonariusze Służby Celno-Skarbowej, niekiedy (jak w przypadku kryzysu humanitarnego na granicy polsko-białoruskiej) wspierani przez wojsko i inne formacje. Koncepcja badania odnosi się do możliwych interakcji między funkcjonariuszem a muzułmaninem w różnych okolicznościach, np. w przypadku

¹ K. Chochowski, *Kryzys na granicy polsko-białoruskiej jako przejaw wojny hybrydowej. Aspekty administracyjnoprawne*, „Roczniki Nauk Społecznych” 2021, t. 49, nr 4, s. 81–99; A.M. Dyner, *Kryzys graniczny jako przykład działań hybrydowych*, <https://www.pism.pl/publikacje/kryzys-graniczny-jako-przyklad-dzialan-hybrydowych> (dostęp: 2.01.2023). Por. A. Szabaciuk, *Kryzys na granicy polsko-białoruskiej w percepcji władz Federacji Rosyjskiej i Białorusi*, „Komentarze Instytutu Europy Środkowej” 2021, nr 447, <https://ies.lublin.pl/komentarze/kryzys-na-granicy-polsko-bialoruskiej-w-percepcji-wladz-federacji-rosyjskiej-i-bialorusi/> (dostęp: 2.01.2023); A. Wawrzusiszyn, *Kryzys migracyjny na granicy polsko-białoruskiej i jego wpływ na bezpieczeństwo Polski*, „Nowa Polityka Wschodnia” 2022, nr 2(33), s. 45–65.

kontroli drogowej czy uczestnictwie w zdarzeniu drogowym, w ramach konieczności zgłoszenia organom ścigania popełnienia przestępstwa (mamy tutaj na myśli przestępczość pospolitą) czy wezwania do stawienia się w charakterze świadka. Każdy człowiek może potencjalnie znaleźć się w sytuacji, w której będzie musiał (lub będzie zmuszony) nawiązać relację ze służbami odpowiedzialnymi za bezpieczeństwo i porządek publiczny, niezależnie, czy jest obywatelem, czy cudzoziemcem.

Muzułmanie w Polsce stanowią niewielką, zróżnicowaną społeczność, jednak obarczoną wieloma stereotypami i uprzedzeniami². I choć zdecydowana większość członków społeczeństwa polskiego nie zna osobiście żadnego muzułmanina, to wyznawcy islamu są darzeni przez niemalże połowę społeczeństwa chłodnymi uczuciami, lub mówiąc prościej – są zwyczajnie nie lubiani³.

Jak wspomnieliśmy wcześniej, funkcjonariusze służb mundurowych są pierwszymi osobami, które muzułmanin spotyka po przekroczeniu granicy Polski i od tych funkcjonariuszy często zależą jego dalsze losy⁴. W sytuacji osób z doświadczeniem uchodźczym umiejętność nawiązania przez funkcjonariusza relacji opartej na zrozumieniu, zaufaniu, szacunku (w tym dla religii) ma istotne znaczenie ze względu na psychologiczne aspekty związane z losem osób z doświadczeniem uchodźczym, takie jak trauma wojenna, żałoba, prześladowania, strach przed rozdzieleniem rodzin. Po trzecie, religia może obejmować każdy aspekt życia muzułmanina, a jednym z podstawowych praw człowieka jest prawo wolności wyznania i kultu religijnego. Wymaga to od funkcjonariuszy umiejętności zachowania się w określonych sytuacjach i wdrożenia właściwych działań, aby umożliwić każdej osobie praktykowanie swojej religii i bycia w zgodzie ze sobą i z własnymi przekonaniem. Po czwarte, funkcjonariuszy służb mundurowych obowiązują kodeksy etyczne. Społeczeństwo wymaga od nich także zachowania wysokich standardów moralnych i wysokich kompetencji społecznych, komunikacyjnych.

W związku z powyższym, rozpoczęliśmy przygotowania do badania pilotażowego, którego celem było dokonanie praktycznej oceny założeń metodologicznych sformułowanych na etapie konceptualizacji i operacjonalizacji. Badania służyły także wyeliminowaniu błędów w narzędziach badawczych, sprawdzeniu adekwatności doboru grupy czy przyjętych metod badawczych. Pozwoliło nam na (przynajmniej wstępne) zdiagnozowanie problemów, które mogły wystąpić na etapie organizacji i przebiegu

² K. Górak-Sosnowska, *Muslims in Europe: Different Communities, One Discourse? Adding the Central and Eastern European Perspectives*, w: *Muslims in Poland and Eastern Europe: Widening the European Discourse on Islam*, K. Górak-Sosnowska (Eds.), Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2011, s. 13.

³ CBOS, *Postawy wobec islamu i muzułmanów. Komunikat z badań*, Warszawa 2019, s. 1.

⁴ D. Niedźwiedzki, *Kształcenie osób odpowiedzialnych za kontakty z imigrantami / cudzoziemcami. Uzasadnienie, dezyderaty i propozycje realizacji*, „Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny” 2017, nr 2, s. 24.

właściwych badań⁵. Równolegle oficjalnie wystąpiliśmy o uzyskanie zgód Komendanta Głównego Policji, Komendanta Głównego Straży Granicznej oraz Wojsk Obrony Terytorialnej, które zostały do nich przesłane w sierpniu 2022 roku.

Zdawaliśmy sobie sprawę z niechęci funkcjonariuszy do udziału w ankiecie bez wiedzy i zgody ich przełożonych, co zostało potwierdzone w badaniu pilotażowym. Z uwagi na brak uzyskania odpowiednich zgód plan badania musiał zostać zmieniony. Zamiast przedstawicieli służb mundurowych do badania postanowiliśmy zaprosić osoby, które współpracują ze służbami mundurowymi, świadczą różne usługi na ich rzecz i reprezentują różne zawody, takie jak tłumacze języków obcych⁶, trenerzy czy prawnicy. Prezentowane w niniejszym rozdziale badanie miało tym samym dwa główne cele.

Pierwszym z nich był cel przedmiotowy, czyli odpowiedź na problemy badawcze związane z poznaniem perspektywy i doświadczeń osób współpracujących ze służbami w zakresie relacji między funkcjonariuszami służb mundurowych a wyznawcami islamu w dwóch wymiarach: (1) postaw funkcjonariuszy względem osób wyznania muzułmańskiego oraz (2) wiedzy na temat islamu i jej praktycznego zastosowania w kontakcie z muzułmaninem. Wspomniane wymiary poznania perspektyw i doświadczeń funkcjonariuszy służb mundurowych nakreśliły główne kwestie (czasami problematyczne) w relacji funkcjonariusz – muzułmanin. Drugi cel polegał na opracowaniu narzędzi badawczych (kwestionariusza ankiety oraz scenariusza wywiadu pogłębionego) i ich przetestowaniu, aby w przyszłości, jeśli pojawi się wola współpracy ze strony odpowiednich służb (która jak wspomnieliśmy, w naszym przypadku się nie pojawiła), zaproponować sprawdzone narzędzia i rozwinąć badanie.

Za najbardziej odpowiednią metodę w realizacji celu badawczego uznaliśmy metodę mieszaną, to jest połączenie badania ilościowego (badania z wykorzystaniem kwestionariusza ankiety CATI) z badaniem jakościowym (wywiadem częściowo ustrukturyzowanym).

⁵ Badanie pilotażowe było zorganizowane metodą CATI w trzech grupach rozdzielonych pod względem formacji dyspozycyjnej, do której należeli respondenci i respondentki: Policja, Straż Graniczna oraz Wojska Obrony Terytorialnej. Dobór próby odbywał się metodą losową z wykorzystaniem techniki tzw. kuli śnieżnej – jeden respondent miał za zadanie przekazanie linku do kwestionariusza ankietowego innym respondentom spełniającym warunek przynależności do jednej z wymienionych wcześniej grup.

⁶ Tłumacze języków obcych stanowili dla nas bardzo ważną grupę. Należy pamiętać, że w przypadku cudzoziemców Policja lub Straż Graniczna ma obowiązek zapewnić kontakt z tłumaczem, tak by osoba zatrzymana mogła otrzymać informacje o powodach zatrzymania oraz o przysługujących jej prawach. Stanowi o tym kodeks postępowania karnego: „oskarżony ma prawo do korzystania z bezpłatnej pomocy tłumacza, jeżeli nie włada w wystarczającym stopniu językiem polskim” (art. 72, ust. 1, ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r., tekst jedn. – Dz. U. z 2022 r. poz. 1375, 1855, 2582, 2600). Niezastosowanie się do tych procedur może narazić funkcjonariusza na odpowiedzialność karną.

Kwestionariusz ankiety zawierał 29 pytań, przy czym 7 stanowiły pytania z tzw. metryki pozwalającej na scharakteryzowanie grupy badanej, a 22 dotyczyły celu i problemu badań. Większość z pytań miało charakter zamknięty jednokrotnego wyboru. Natomiast wywiady prowadziłyśmy z dwiema grupami respondentów: tłumaczami języków obcych, którzy mieli okazję współpracować ze służbami mundurowymi, a także z trenerami prowadzącymi szkolenia/kursy/warsztaty skierowane do funkcjonariuszy służb mundurowych. Zdecydowałyśmy się na uzupełnienie badania ilościowego wywiadami pogłębionymi, aby dokładnie zrozumieć punkt widzenia badanych osób. Kolejnym etapem była próba wyjaśnienia, z czego ten punkt widzenia wynika. Przygotowałyśmy wcześniej scenariusz z wyselekcjonowanymi przez nas problemami, jednak pozwalałyśmy sobie na dodatkowe pytania lub swobodne podejmowanie wątków przez naszych rozmówców. Pilnowałyśmy jednak, aby odpowiedzi na wszystkie pytania ze scenariusza zostały udzielone. Wywiady realizowałyśmy jesienią 2022 roku głównie za pośrednictwem platformy MS Teams lub ZOOM. Niekiedy nasi rozmówcy zgadzali się tylko na rozmowę telefoniczną lub odrzucali możliwość nagrywania (wideo i/lub dźwięku), co wymagało od nas bieżącego sporządzania notatek. Zrealizowane rozmowy odbyły się z respondentami-tłumaczami zróżnicowanymi pod względem językowo-kulturowym, co wpłynęło na horyzontalny obraz postaw oraz funkcjonariuszy i relacji funkcjonariusz – muzułmanin.

Próba badawcza

Największą trudnością, z jaką musiałyśmy się zmierzyć, było poszukiwanie osób, które zechciałyby wziąć udział w badaniu (wypełnić ankietę, a następnie podzielić się z nami swoimi doświadczeniami w formie wywiadu, który miał trwać ok. 45 min). Osoby do badania zapraszałyśmy zatem na dwa sposoby: rozsyłając zaproszenia do udziału w badaniu na podstawie informacji znalezionych za pośrednictwem Internetu (identyfikowałyśmy osoby i podmioty, które potencjalnie mogłyby świadczyć swoje usługi na rzecz formacji mundurowych, lub wiemy, że takie usługi na pewno świadczyły), a także poszukując interesujących nas osób we własnym gronie kontaktów.

Zadanie wydawało się dość proste, dopóki realizowałyśmy je w sieci własnych kontaktów. Inaczej było, gdy zwracałyśmy się z zaproszeniem do wzięcia udziału w badaniu do organizacji pozarządowych, kancelarii prawnych, psychologów, tłumaczy przysięgłych. Często spotykałyśmy się z odmowami wzięcia udziału w badaniu lub z całkowitym zignorowaniem naszych próśb.

W związku z powyższym grupa badawcza w badaniu ilościowym liczy 31 respondentów. Niereprezentatywność nie wynika z liczby respondentów, a przede

wszystkim z faktu niemożliwości oszacowania wielkości populacji współpracowników służb. Dołożyliśmy wszelkich starań, by dotrzeć do możliwie szerokiej grupy respondentów, np. wysyłając zaproszenia do wzięcia udziału w badaniu do tłumaczy przysięgłych z list ministerialnych⁷. Reprezentatywność badań nie jest warunkiem ich wartości oraz użyteczności naukowej, stanowi jednak pole do dalszych dociekań naukowych.

Grupę scharakteryzowaliśmy pod względem wykonywanej pracy – w zakresie wsparcia służb dyspozycyjnych. Wśród badanych aż 23 osoby to tłumacze języków (większość specjalizuje się w językach i dialektach arabskich, indoeuropejskich, altajskich, drawidyjskich, austroazjatyckich, afroazjatyckich). Dodatkowo zaprosiliśmy także pracowników ds. cudzoziemców instytucji publicznych, adwokatów i badaczy społecznych. W związku z tym pod względem zawodów wykonywanych przez naszych respondentów możemy mówić o dwóch grupach: tłumacze języków obcych oraz pozostałe zawody.

Szczególnie interesującą nas kwestią było pytanie o służby, z jakimi mieli okazję/ lub mają okazję współpracować nasi respondenci oraz częstotliwość tej współpracy. Niemal wszyscy badani – 29 osób – współpracują ze Strażą Graniczną, 26 pracuje z Policją, a 14 ze Służbą Więzienną. Kolejnych siedmiu respondentów pracowało z Wojskiem Polskim, a dwóch z Wojskami Obrony Terytorialnej. Ponadto pięć razy z pomocy przynajmniej jednego respondenta działały inne służby: CBA lub ABW, Straż Pożarna, a nawet Żandarmeria Francuska. Jeśli chodzi o kwestię częstotliwości tej współpracy: 12 respondentów ma okazyny kontakt ze służbami. Podobna liczba – 11 badanych – pracuje z nimi regularnie powyżej 8 lat. Sześciu ankietowanych od 4 do 8 lat, jeden od roku do 4 lat i jedna osoba nie chciała odpowiedzieć na to pytanie. Grupa jest zatem zróżnicowana pod względem doświadczenia współpracy ze służbami mundurowymi.

Pod względem struktury wieku wśród badanych dominują osoby w wieku 36–45 lat – 11 badanych, następnie 10 badanych to osoby pomiędzy 26. a 35. rokiem życia, pięciu respondentów jest w wieku pomiędzy 46 a 55 lat, trzech powyżej 65. roku życia, jedna osoba jest w grupie pomiędzy 56. a 65. rokiem życia, a jedna osoba nie chciała udzielić odpowiedzi na pytanie o wiek.

Następną zmienną pozwalającą na charakterystykę demograficzną badanej grupy jest płeć. Wśród badanych dominują kobiety – 24 ankietowanych, mężczyźni jest pięciu, a dwie osoby nie chciały odpowiedzieć na to pytanie. W badanej grupie znacząco dominują mieszkańcy dużych miast powyżej 100 000 mieszkańców – to aż 25 osób.

⁷ Zob. Ministerstwo Sprawiedliwości, Lista tłumaczy przysięgłych, <https://arch-bip.ms.gov.pl/pl/rejstry-i-evidencje/tlumacze-przysiegli/lista-tlumaczy-przysieglych/search.html> (dostęp: 3.01.2023).

Pięcioro badanych zamieszkuje średnie miasta pomiędzy 50 000 a 100 000 mieszkańców. Jedna osoba zamieszkuje wieś. Żaden respondent nie zamieszkuje w mniejszym mieście (poniżej 50 000 mieszkańców).

Następnie zapytałyśmy o zatrudnienie respondenta – rozumiane jako sposób świadczenia pracy na rzecz służb mundurowych. W badanej grupie dominują osoby prowadzące własną działalność gospodarczą – 14 osób, osiem osób działa w ramach organizacji pozarządowych, trzy pracują w firmie państwowej, trzy są na emeryturze lub rencie, dwie pracują na etacie w prywatnym podmiocie, a jedna osoba nie chciała odpowiedzieć na zadane pytanie. Badaną grupę można scharakteryzować również pod względem poziomu wykształcenia respondentów. Ankietowani mogli zaznaczyć każdy z formalnych poziomów wykształcenia, jednak w badanej grupie występują jedynie trzy poziomy wykształcenia. Dwadzieścia jeden osób badanych posiada wykształcenie wyższe magisterskie, 8 wykształcenie wyższe wraz z stopniem naukowym, a 2 osoby wykształcenie wyższe I stopnia.

W przypadku badania jakościowego zdecydowałyśmy się nie publikować danych demograficznych o naszych respondentach. Prosimy nas o to przede wszystkim sami rozmówcy, jednak same również mamy świadomość ryzyka związanego z możliwością powiązania wypowiedzi z konkretnymi osobami. Prawie wszyscy nasi respondenci (6) wykonują zawód tłumacza przysięgłego (dwie osoby nie są wpisane na listę ministerialną tłumaczy przysięgłych), jedna osoba ponadto łączy zawód tłumacza z rolą trenera z ramienia organizacji pozarządowych, świadcząc usługi służbom mundurowym również w tym zakresie. Wywiady zostały przetranskrybowane i oznaczone kolejno numerami porządkowymi według schematu: W [wywiad] + numer.

Zdecydowałyśmy się dokonać analizy danych na podstawie struktury problemowej – omawiamy poszczególne aspekty relacji funkcjonariuszy i muzułmanów z perspektywy naszych respondentów i rozmówców. Prezentujemy wyniki badań ilościowych, uzupełnione o wywiady.

Przygotowanie funkcjonariuszy do wykonywania czynności służbowych wobec muzułmanów

Osoby biorące udział w naszym badaniu to bierni (ale jak się dalej okaże – czasem też aktywni) obserwatorzy codziennej pracy funkcjonariuszy służb mundurowych, w stosunku do których świadczą usługi. Ze względu na specyfikę tej pracy osoby te charakteryzują się wysokimi kompetencjami międzykulturowymi i bardzo dobrą znajomością zagadnień związanych z islamem i muzułmańskim kręgiem religijno-kulturowym. Jak zauważa Paweł Korpał, zawód tłumacza wymaga różnych

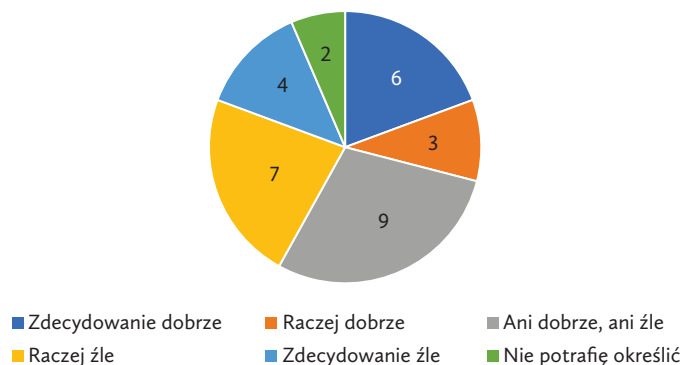
kompetencji: językowych, poznawczych, psychologicznych, społeczno-kulturowych oraz biznesowych⁸. Dla naszego badania istotne były kompetencje poznawcze, psychologiczne i społeczno-kulturowe tłumaczy. W literaturze przedmiotu poświęca się dużo miejsca także kompetencjom interpersonalnym osób świadczących usługi tłumaczeniowe, a zwłaszcza empatii. Jacek Florczak zauważa, że „im jej więcej, tym bardziej osoba tłumaczona będzie zadowolona z tłumaczenia, nawet jeśli nie zna języka, na który ją tłumaczymy”⁹. Korpala dodaje, że

empatia może pomóc tłumaczowi lepiej zrozumieć emocjonalne treści przemówienia w języku źródłowym. Pozwoli ona uniknąć sytuacji, w której treści wyjątkowo nacechowane emocjonalnie zostaną wyrażone w tłumaczeniu w sposób zupełnie pozbawiony emocji¹⁰.

Tłumacz to także osoba o wysokim stopniu wiedzy na temat kultury krajów, w których używa się języka wyjściowego i docelowego (poczynając od historii, geografii poprzez sytuację polityczną, organizację życia, a na literaturze i sztuce kończąc)¹¹.

Uznałyśmy zatem za zasadne zapytanie respondentów i naszych rozmówców o ocenę stopnia przygotowania służb mundurowych, z którymi mieli okazję współpracować, do pracy z osobami wyznania muzułmańskiego. Uzyskałyśmy bardzo zróżnicowane, niejednoznaczne odpowiedzi (zob. rysunek 1).

Rysunek 1. Ocena merytorycznego przygotowania funkcjonariuszy do pracy z osobami wyznania muzułmańskiego ($n = 31$)

Źródło: opracowanie własne.

⁸ P. Korpala, *Kompetencje tłumacza ustnego*, w: *Tłumacz – praktyczne aspekty zawodu*, B. Whyatt, Z. Nadstoga i in. (Eds.), Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Adama Mickiewicza, Poznań 2016, s. 151. Por. K. Hejwowski, *Kognitywno-komunikacyjna teoria przekładu*, PWN, Warszawa 2006, s. 153–160.

⁹ J. Florczak, *Tłumaczenia symultaniczne i konsekwentne: Teoria i praktyka*, C.H. Beck, Warszawa 2013, s. 51.

¹⁰ P. Korpala, *loc.cit.*

¹¹ M. Knap, *Rozważania na temat kompetencji tłumacza tekstów specjalistycznych na przykładzie języka turystyki*, „Społeczeństwo – Edukacja – Język” 2017, t. 6, s. 61.

Większość badanych nie jest w stanie dobrze ocenić przygotowania służb, ale nie ocenia ich również źle – 9 respondentów. Poddając analizie dalsze wyniki: w grupie negatywnie oceniających przygotowanie służb jest 11 respondentów, a w pozytywnie oceniającej 9 osób. Ogólnie więc ocena ta jest nieznacznie częściej negatywna.

O kwestię przygotowania funkcjonariuszy do pracy z osobami wyznania muzułmańskiego zapytałyśmy również naszych rozmówców, czyli osoby biorące udział w badaniu jakościowym. Ponownie perspektywy te były różne. W ocenie jednej z naszych respondentek funkcjonariusze formacji, do których się odwoływała (Straż Graniczna i Policja), nie mają zapewnionego systemowego szkolenia przygotowującego ich do kontaktu z muzułmanami – to, czy wiedzę i umiejętności zdobędą, zależy raczej od osobistej potrzeby samodoskonalenia w tym zakresie, stąd też w swojej pracy spotkała się z osobami mniej lub bardziej kompetentnymi [W4].

[O Straży Granicznej – A.T. i J.S.] Znaczący systemowego przygotowania na pewno nie ma. To przygotowanie jest zależne raczej od poszczególnych osób, ich chęci. I to wiąże się moim zdaniem z ich wiedzą własną. Na pewno nie ma tu systemowego przygotowania. To samo zresztą Policja [W4].

Opinię z powyższego cytatu podzielał kolejny rozmówca. Wielokrotnie w trakcie naszej rozmowy podkreślał, że młodzi stażem funkcjonariusze merytorycznie bardzo odbiegają od swoich starszych kolegów:

[...] tutaj bardzo wiele zależy od konkretnej osoby. Wśród strażników granicznych są osoby w różnym wieku, z różnymi charakterami, z różną przeszłością i niestety tutaj nie mogę udzielić jednoznacznej odpowiedzi. Natomiast im dłuższy staż pracy wśród tych osób, to generalnie jest większa znajomość kultury zwyczajów muzułmańskich. Wśród młodych funkcjonariuszy rzadko kiedy [W3].

Bywały też opinie pozytywne, a nawet bardzo pozytywne (np. W2, W6). Rozmówca dobrze ocenia przygotowanie funkcjonariuszy do pracy z osobami wyznania muzułmańskiego. Generalnie w swoich wypowiedziach pozytywnie odnosił się do sposobu działania służb. Doświadczenie związane z przygotowaniem funkcjonariuszy opisywał w następujący sposób:

Chyba dobrze. No wiadomo, że nie mają oni jakieś wiedzy szczegółowej, ale tyle żeby się porozumieć, to tak. Wydaje mi się, że dużo zależy od człowieka. Ja może trafiałem po prostu na dobrych ludzi, empatycznych. Moje osobiste doświadczenia również jako muzułmanina są raczej dobre. Wiadomo, że ludzie są różni, reakcje na fakt, że ktoś jest muzułmaninem, też są bardzo różne... Ale ze służbami raczej zawsze mogłem liczyć na zrozumienie [W6].

Kolejne pytanie w kwestionariuszu ankiety dotyczyło oceny zakresu i poziomu wiedzy przedstawicieli służb mundurowych na temat islamu. Respondenci w większości przypadków nie potrafili sformułować takiej oceny (11 osób wybrało odpowiedź „nie potrafię określić”), 7 osób oceniło ten poziom jako niski i średni, a trzy jako bardzo niski i duży. Żadna osoba nie oceniła, że funkcjonariusze charakteryzują się bardzo dużą wiedzą na temat islamu.

Z perspektywy rozmówców poziom tej wiedzy jest raczej niski. Jeden rozmówca wiedzę tę ocenił „raczej kiepsko” [W1]. Stwierdził, że braki występują już w podstawach (z czym wyznawanie islamu się wiąże, filary islamu, podstawowe założenia dotyczące nakazów/zakazów, jak z szacunkiem odnosić się do muzułmanek). Spytany o szczegółowe obszary tej niewiedzy stwierdził, że „zdecydowanie łatwiej jest powiedzieć, co wiedzą, bo tych rzeczy jest zdecydowanie mniej”. Spotkał się jednak z osobami, które miały większą wiedzę, ale zdobyły ją z własnej chęci, angażując swój czas po pracy. Podobne spostrzeżenie miał również cytowany wyżej rozmówca, który poziom wiedzy określił jako zależny od chęci samodoskonalenia funkcjonariusza [W4]. W tym kontekście należy jeszcze przytoczyć dwie wypowiedzi:

Myślę, że większość funkcjonariuszy ślizga się w tym temacie po powierzchni, albo ta wiedza odnosi się wyłącznie do jakichś stereotypów [W1].

Bardzo, bardzo różnie. Niektórzy mają dość szeroką wiedzę o islamie, o zwyczajach. Starsi stopniem zawsze starają się oddelegować do czynności z kobietą z Bliskiego Wschodu funkcjonariuszkę. No ale to nie jest zasada [W3].

Wydaje mi się, że oni wszyscy w Straży Granicznej mają pewne szkolenia dotyczące żywności, żywienia muzułmanów, ponieważ każdy [funkcjonariusz Straży Granicznej – A.T. i J.S] wydając te porcje żywnościowe, określa dla cudzoziemca, przynajmniej w tych czynnościach, w których ja uczestniczyłem, że np. to jest *halal*, albo to nie jest *halal* [W3].

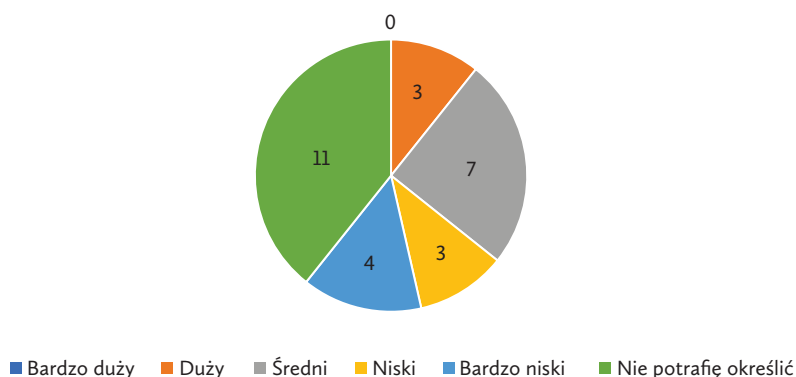
Kolejną kwestią było pytanie o ocenę stopnia przygotowania funkcjonariuszy do pracy z muzułmanami z doświadczeniem migracyjnym. Podobnie jak w przypadku dwóch poprzednich pytań, i tym razem odpowiedzi były zróżnicowane, a zdecydowana większość osób nie potrafiła sformułować oceny.

W jednym z wywiadów padły w tym kontekście słowa:

Mam skrajne doświadczenia, nie mam takich jakby letnich doświadczeń. Mamy doświadczenia bardzo dobre, gdzie naprawdę i czy Straż Graniczna, czy Policja stanęła na wysokości zadania i robili wszystko, co mogli, żeby ułatwić tym ludziom świadczenie wszelkich praw, ale mam też takie doświadczenia, że wszystko było na nie i tak naprawdę to ja i ewentualnie adwokat musieliśmy egzekwować przysługujące prawa [W5].

Kompetencje społeczne i kulturowe uczestników badania, w tym świadomość i wrażliwość międzykulturowa, pozwalają im dość swobodnie omawiać kwestię przygotowania funkcjonariuszy do wykonywania czynności służbowych wobec muzułmanów. Choć ze względu na skalę badania nie jest możliwe sformułowanie jednoznacznej oceny gotowości funkcjonariuszy do pracy z muzułmanami, to można wskazać słabości i trudności w tym zakresie sygnalizowane przez respondentów. Dotyczą one przede wszystkim luk w wiedzy na temat religii i kultury islamu wśród funkcjonariuszy, co stawia muzułmanów w mniej korzystnej sytuacji podczas kontaktów z przedstawicielami służb mundurowych. Z perspektywy niektórych uczestników badania wiedza ta ma charakter niepełny i niewystarczający, niekiedy (prawdopodobnie) jest poparta informacjami zdobytymi w drodze doświadczenia lub samokształcenia. Spostrzeżenia te mogą wyznaczać kierunek do dalszych, szczegółowych dociekań.

Rysunek 2. Ocena przygotowania funkcjonariuszy do pracy z osobami wyznania muzułmańskiego z doświadczeniem migracyjnym (migranci, uchodźcy, azylanci) ($n = 31$)

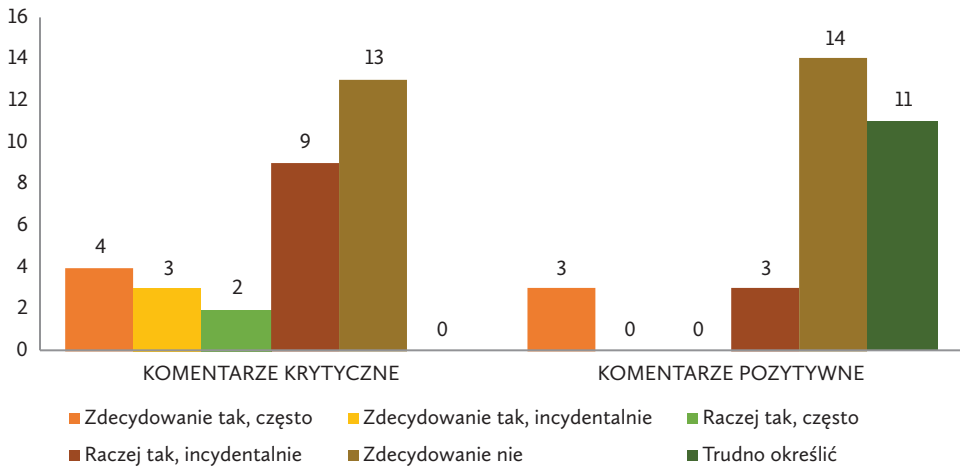

Źródło: opracowanie własne.

Pozytywnie – negatywnie: o islamie, muzułmanach w rozmowach funkcjonariuszy

Wcześniej wskazywałyśmy, że naszych respondentów i rozmówców postrzegamy jako obserwatorów codzienności funkcjonariuszy służb mundurowych. Przebywając w ich towarzystwie, są świadkami rozmów, zakulisowych komentarzy odnośnie do osoby, względem której realizują czynności służbowe. Zdecydowałyśmy się zatem zapytać, czy nasi respondenci mieli okazję usłyszeć pozytywne i negatywne komentarze dotyczące osób wyznających islam, ich obecności w Polsce lub w Europie.

Rysunek 3. Częstotliwość i natura usłyszanych komentarzy funkcjonariuszy wobec osób wyznania muzułmańskiego (n = 31)

Źródło: opracowanie własne.

Z danych wynika, że 18 badanych słyszało krytyczne komentarze funkcjonariuszy służb wobec muzułmanów, podczas gdy 6 osób słyszało jakiegokolwiek komentarze pozytywne. Warto dodać, że część osób, z którymi prowadziliśmy wywiady [W1, W4, W6], jasno wskazywała, że nie poziom jednego/danego funkcjonariusza, ale poziom grupy: placówki, komendy itp., ma wpływ na nastawienie do muzułmanów. Jak zauważył jeden z naszych rozmówców, zdarzają się całe placówki „nieprzychylnie muzułmanom” [W6]. Kolejny rozmówca o stosunku komórek Policji, z którymi współpracował, do kwestii muzułmanów wypowiadał się bardzo pozytywnie, jednak „ze strażnikami granicznymi zależy, jaka placówka, jaka okolica, jaki region...” [W1].

Niektórzy z naszych rozmówców byli świadkami rozmów między funkcjonariuszami, w których słyszeli różne negatywne komentarze dotyczące pochodzenia osoby, religii, wyglądu, ubioru. Posługiwali się przy tym stereotypami czy innymi krzywdzącymi uprzedzeniami. Warto przytoczyć kilka takich sytuacji:

Były takie [jednostki organizacyjne Straży Granicznej – A.T. i J.S], które pod względem i organizacji i jakiegoś takiego odnoszenia się do mnie jako prowadzącej, czy komentarzy, pytań dotyczących osób wyznania muzułmańskiego, czy religii islamu jako takiej... No część z nich oceniam zdecydowanie negatywnie. Ale część powiedzmy, że były to spotkania na odpowiednim poziomie przygotowania i kultury osób uczestniczących [W1].

Kobieta była po prostu randomowa, wyselekcjonowana. Została wyciągnięta gdzieś tam z grupy nieprzypadkowo. Poproszono ją o zdjęcie chusty, ona tej chusty nie chciała jakoś zdjęć w obecności innych osób. Dopiero po zwróceniu uwagi pojawiły się funkcjonariuszki-kobiety, które gdzieś tam miały ją przeszukać i została zabrana w prywatne miejsce, gdzie mogła tę chustę zdjęć. Natomiast wśród mężczyzn pojawiały się komentarze, że oni by jej przy wszystkich zdjęli z głowy te „szmatę”, czy zdarliby jej z głowy tę straszną szmatę [W1].

Byłam świadkiem hasel ot tak rzucanych w eter. „Co za głupek. Teraz my musimy dłużej tutaj siedzieć”. Czy: „Musimy więcej czynności wykonywać, bo jemu się uwidziało, że jest muzułmaninem”. To były tego typu cytaty. Natomiast zdarza się i tak, że te komentarze są rzucane bezpośrednio obok tej osoby. Ale ja jako tłumacz uznaję, że nie powinnam ich tłumaczyć... [W5].

Kiedyś pamiętam, był taki komentarz, że strasznie śmierdzi pokój zatrzymań, a to dlatego, że „siedzieli tam murzyni i muzułmanie. Bo biały człowiek to się myje i nie dopuszcza do takiej sytuacji”. A więc to no już tego typu komentarze tak świadczą o jakimś tam złym nastawieniu, po prostu do innych nacji ze względu na wyznanie kolor skóry i tak dalej [W5].

Miałam podobną sytuację. Kiedy osoby były oskarżane o włamanie do sklepu i były zatrzymane przez policję. Też nie respektowano absolutnie posiłków, ale tam był taki dodatkowy problem, bo jeden z tych panów to w ogóle był uzależniony. Teraz nie pamiętam, chyba od alkoholu, no i oczywiście jak oni go zwinęli, zatrzymali, no to nie miał dostępu do alkoholu i w tym momencie bardzo cierpiał z powodu odstawienia. Wzywaliśmy kilkukrotnie karetkę. Lekarz, który przyjechał za którymś razem, to usłyszałam rozmowę z policją. Bo ja miałam wejść i tłumaczyć po prostu, jakie on tam ma symptomy, jak on się czuje, to słyszałam rozmowę policjant, jak mówi, „Daj spokój w ogóle już tu więcej nie bierzcie tego zgłoszenia, nie przyjeżdżajcie, bo to jakiś murzyn, który obrobił nam sklep, a my się teraz tym będziemy przejmować”. Więc tego typu komentarz też jak powiedziałam, że oczywiście, ale to w świetle prawa on ciągle jest niewinny. [...] I co mnie uderzyło, to nie było mówione w kontekście tego, że to jest przestępca, że on obrobił sklep czy cokolwiek. Tylko no ten „murzyn” był tam cały czas gdzieś dodawany [W5].

Podczas wywiadów nasi rozmówcy często próbowali charakteryzować stosunek funkcjonariuszy do muzułmanów czy islamu w ogóle. Odnosili się przy tym do konkretnych przykładów, wymieniali nazwy placówek (czy ich lokalizację), w których odnotowali wyższy/nniższy poziom (ich zdaniem) przygotowania funkcjonariuszy do pracy z osobami wyznania muzułmańskiego ogółem, czy w których zauważyli większą/mniejszą częstotliwość pojawiania się komentarzy (zwłaszcza tych negatywnych) dotyczących osób wyznających islam. Często, gdy pojawiały się takie przykłady, dopytywałyśmy, dlaczego akurat w tej placówce/komendzie, komisariacie zdaniem naszych

rozmówców pojawiały się takie zachowania. Intuicja wskazywałaby, że w placówkach czy regionach, w których funkcjonariusze mają rzadszy kontakt osobami wyznania muzułmańskiego, mogą pojawić się braki w przeszkoleniu. Jedna z naszych rozmówczyń powiedziała, że

są miejsca, gdzie widać, że oni [funkcjonariusze – A.T. i J.S.] mieli już kontakt po prostu z osobami innego wyznania i respektują wszystko [w tym kontekście chodziło o zapewnienie oskarżonemu muzułmaninowi odpowiedniego posiłku – A.T. i J.S.], ale mam też takie kontakty, gdzie totalnie nie mają o tym pojęcia albo są wręcz wrogo nastawieni [W5].

Za źródła tej wrogości rozmówczynie uważała „ksenofobiczność, zamknięcie i negowanie inności”.

Kolejną ciekawą kwestią był sposób odnoszenia się funkcjonariuszy do muzułmanów oraz samego islamu. O sposobie tym może zdecydować to, jak duża jest placówka, jaki jest w niej „ruch” czy funkcjonariusze są narażeni na dodatkowy stres w związku z nadmiarem pracy¹², jak często mają kontakt z osobami wyznania muzułmańskiego – jednak nie koniecznie i nie w każdym przypadku [W1]. W tym kontekście rozmówczynie odniosła się do przykładu przejścia granicznego w zachodniej Polsce. Oceniała to miejsce bardzo negatywnie pod kątem kultury osobistej funkcjonariuszy i przejawów rasizmu. Wśród powodów takiego stanu rzeczy doszukiwała się rzeczywiście przede wszystkim niskiej częstotliwości kontaktów funkcjonariuszy z osobami wyznającymi islam. Wzorzec ten nie pasował jednak do drugiego przejścia granicznego, którego przykład przywoływała. Tym razem chodziło o placówkę Straży Granicznej w jednym z największych miast Polski, gdzie jak zauważyła – częstotliwość kontaktu z osobami wyznania muzułmańskiego czy ogólnie z cudzoziemcami jest bardzo wysoka. Dalej wyjaśniała: „[placówka ta – A.T. i J.S.] ma znamiona placówki powiedziałabym bardziej prestiżowej, gdzie wyobrażałabym sobie, że ten poziom przygotowania funkcjonariuszy i podejście będzie lepsze. A jednak tak nie było...” [W1]. Warto również dodać, że z perspektywy naszej rozmówczynie funkcjonariusze często byli skupieni na realizacji zadania, nie dbając o człowieka i jego potrzeby, odczucia:

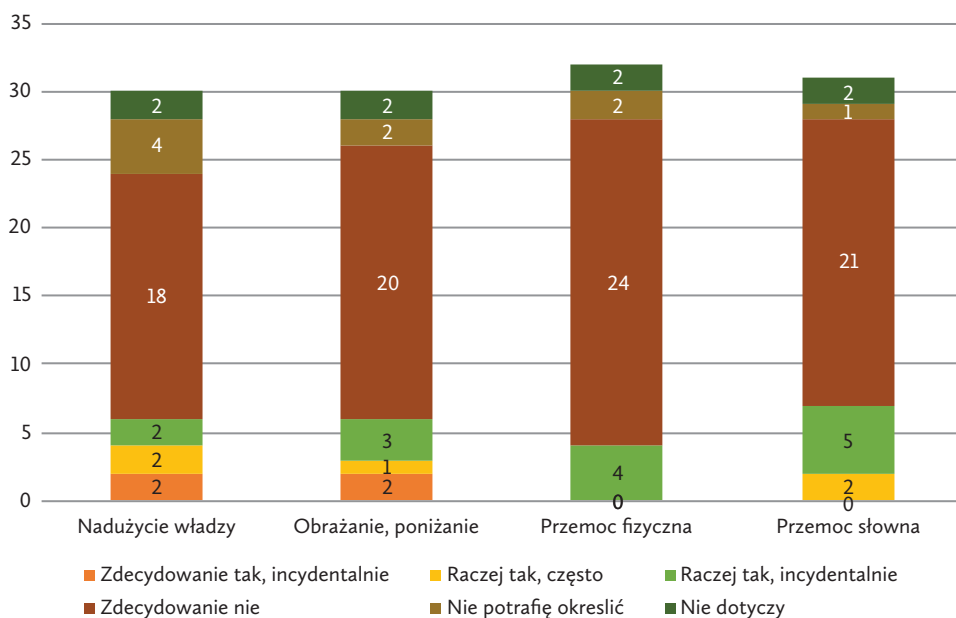
funkcjonariusz chce, by w minimalnym stopniu została spełniona jakaś procedura. Ale już nie zakładając tego, że w tej procedurze muzułmanin czy muzułmanka, bez względu na to, czy jest to cudzoziemiec czy osoba z Polski, zostanie potraktowana z szacunkiem i ze zrozumieniem dla swojej przynależności religijnej [W1].

¹² O trudnych warunkach pracy jako przyczynie niewłaściwych zachowań funkcjonariuszy Straży Granicznej w kontekście wschodniej granicy Polski zob. M. Jaroszewicz, K. Mrozek, *Granica nowoczesnego sąsiedztwa. Jak ją zbudować*, Fundacja im. Stefana Batorego, Warszawa 2020, s. 20–21.

Zachowanie funkcjonariuszy wobec osób wyznających islam

Respondenci zostali zapytani również o zachowanie funkcjonariuszy wobec muzułmanów. Interesowały nas takie aspekty, jak: nadużywanie władzy; obrażanie, poniżanie, wyszydzanie muzułmanów; stosowanie nieuzasadnionej przemocy fizycznej, stosowanie nieuzasadnionej przemocy słownej. Na rysunku 4 przedstawiliśmy strukturę odpowiedzi na cztery pytania odnoszące się do wspomnianych kategorii zachowań.

Rysunek 4. Częstotliwość występowania określonych zachowań funkcjonariuszy wobec osób wyznania muzułmańskiego ($n = 31$)

Źródło: opracowanie własne.

Z zebranych danych wynika, że negatywne zachowania funkcjonariuszy służb wobec muzułmanów są stosunkowo rzadkie i stanowią raczej incydenty. Grono naszych respondentów nie było również co do zasady świadkami stosowania przez funkcjonariuszy nieuzasadnionej przemocy wobec muzułmanów (choć należy pamiętać o czterech osobach, które zaznaczyły odpowiedź „raczej tak, incydentalnie”). Prowadząc wywiady, dowiedzieliśmy się także, że przemoc fizyczna i słowna raczej się nie zdarza. Pojawiają się jednak incydenty, które naszym rozmówcom mocno zapadają w pamięci, jak ten poniżej:

Tak. Była taka sytuacja. Było to dość dawno temu, 2013, może 2015 rok. Było to w odniesieniu do obywatela Etiopii. Był taki dość zawadiacki Etiopczyk, który się trochę stawiał funkcjonariuszowi. Ale bardziej werbalnie niż fizycznie. I to nawet nie stawiał się bezpośrednio funkcjonariuszowi, który prowadził te czynności, tylko jakimś jego towarzyszowi, koledze, i ten drugi funkcjonariusz uderzył w głowę tego Etiopczyka. Nie jakoś mocno, tak powiem kolokwialnie „z plaskacza”, płasko. No i Etiopczyk się oburzył: „Jakim prawem ty mnie boksujesz, jakim prawem ty mnie boksujesz”. Ale miało to efekt taki, że się trochę uspokoił i skupił na czynnościach. Czy były inne takie przejawy agresji? Wydaje mi się, że no może werbalne. Ale to bardzo rzadkie przypadki. Ten Etiopczyk mi zapadł w pamięci [W3].

Miałem różne sytuacje. Zatrzymana na próbie nielegalnego przekroczenia granicy muzulmanka z Albanii z dziećmi i w ciąży. I sąd postanowił, że osadzi ją w ośrodku dla cudzoziemców, ale zanim wydał postanowienie, wydał postanowienie o tym, że ona musi zostać poddana testom i zbadana przez lekarza, żeby sprawdzić, czy na pewno wszystko jest dobrze z tym dzieckiem i musieliśmy pojechać do ginekologa, i ginekolog przyszedł. Był to mężczyzna. Ona mi powiedziała, że nie podda się badaniu, jeżeli będzie badał ją mężczyzna, bo religia jej tego zabrania i w tym momencie Straż Graniczna, no właśnie, panowie urządzili jakąś przepychankę słowną. Właściwie to małą awanturę na korytarzu szpitala i powiedzieli, że ona musi się poddać temu badaniu. Ja powiedziałam, że absolutnie nie. Zapytałam lekarza, czy jest w stanie przysłać nam kobietę lekarza, czy jest dzisiaj na takim dyżurze. Jeżeli nie, to niech nam powie, kiedy będzie kobieta na dyżurze, to wtedy przyjedziemy. Ale okazało się, że jest kobieta, tylko odbiera poród, więc będziemy musieli po prostu czekać. Tak, no panowie cały czas byli agresywni. Nie chcieli się uspokoić, bo uważali, że to fanaberie, że to jest głupota. No i rzucali właśnie jakimiś wyśmiewali ją tak, że nie może nóg rozłożyć przed facetem i tego typu, więc powiedziałam, że ja sobie nie życzę tego typu tekstów, bo mnie również one obrażają i za chwileczkę złożę skargę na zachowanie funkcjonariuszy. Dopiero potem się że tak powiem się uspokoił [W5].

Postanowiłyśmy dalej dowiedzieć się, czy naszym respondentom zdarzyło się zwrócić uwagę przedstawicielom służb mundurowych na niewłaściwe zachowanie w stosunku do osób wyznających islam. Siedem osób stwierdziło, że doszło do sytuacji, w której byli zmuszeni zareagować na niewłaściwe zachowanie funkcjonariuszy wobec muzulmanina. Dwadzieścia dwie osoby nie spotkały lub raczej nie spotkały się z taką sytuacją.

Pytanie w niezmienionej formie zadałyśmy również naszym rozmówcom. O ile dwie osoby nie spotkały się z sytuacją, która wymagałaby od nich reakcji, o tyle pozostałe osoby były świadkami nieraz przykrych i bolesnych dla muzulmanów sytuacji. Niekiedy te zdarzenia były tak poważne, że respondenci zdecydowali się na powiadomienie o zaistniałym fakcie przełożonych danego funkcjonariusza oficjalną drogą (złożenie skargi). Podałyśmy analizie kilka wypowiedzi:

Tak, ja zawsze reaguję. No i czasami się reaguje normalnie, bo się komuś mówi, że to nieważne, czy to zatrzymany czy podejrzany, czy będzie on postawiony w stan oskarżenia, nieważne, co popełnił, ma prawa przysługujące mu. Jest przede wszystkim człowiekiem i zawsze staram się na początku rozmawiać z funkcjonariuszami. Natomiast jeżeli to nie działa, no to niestety groźbą i do groźb musiałam się kilkakrotnie uciekać, na zasadzie: za chwilę napiszę skargę na zachowanie funkcjonariusza i wtedy zobaczymy jacy będziecie mocni w gębie, bo oni są zastraszeni przez was, ale ja nie jestem. Też usłyszałam kiedyś, że nie występuję tu z pozycji siły. Ja mówię: „Nie ma problemu. Możecie sobie znaleźć innego tłumacza, a skargę i tak złożę” [W3].

Jeżeli chodzi o sytuację szkoleniową, w której nie było na sali osoby wyznania muzułmańskiego, no to cały obowiązek zwrócenia uwagi takiej osobie spoczywał na mnie. I tu jakby wielokrotnie słownie zwracałam uwagę, że na przykład takie komentarze są nie na miejscu, że ja na swoich szkoleniach takich komentarzy nie toleruję. I wyjaśniałam, dlaczego, dlaczego na przykład niektóre określenia, które padały pod adresem osoby wyznania muzułmańskiego, są niekulturalne, odnoszą się do jakiś zachowań przemocowych. Jeżeli na sali był przełożony osób, które odbywały szkolenia, to również zwracałam się do przełożonego, że to jest zachowanie nie na miejscu. [...] Jeżeli zdarzało się tak, że osoba wypowiadająca takie komentarze, w dalszym ciągu nie reagowała, no to już razem z przełożonym takiej osoby gdzieś tam starałam się zgłosić taką sprawę już po zajęciach jako nieakceptowalną. Prosiłam o jakąś reakcję także po szkoleniu [W2].

Ze względu na swoje ograniczenia badanie nie pozwala jednoznacznie zidentyfikować i zdefiniować schematów zachowania funkcjonariuszy wobec osób wyznania muzułmańskiego. Respondenci sygnalizują jednak, że niekiedy nadużycia mają miejsce, choć jak twierdzą – są one raczej marginalne. Niektórzy z uczestników badania w trakcie konfliktów i nieporozumień, jakie narastają na linii funkcjonariusz – muzułmanin, decydują się przyjąć pozycję mediatorów. Szczególnie tłumacze decydują się na ujawnienie swojego „ja” i obranie roli reprezentanta jednej ze stron¹³. Reagują, gdy dostrzegają konieczność osobistego zaangażowania i włączenia się w przebieg interakcji, przede wszystkim, aby bronić prawa muzułmanów, komunikując je i negocjując z funkcjonariuszami. Jak wspomniano, w kilku przypadkach podnoszono kwestię stosowania nieuzasadnionej przemocy wobec muzułmanina. Z badań zleconych przez polskie władze wynika, że prawie połowa policjantów w trakcie służby była świadkiem nieuzasadnionej agresji swoich kolegów wobec obywateli, a ok. 45% funkcjonariuszy było uczestnikami zdarzeń, podczas których funkcjonariusze Policji dopuścili się czynów, które można uznać za

¹³ K. Kruk-Junger, *Mediacja kulturowa w tłumaczeniu ustnym*, „Między Oryginałem a Przekładem” 2014, t. 24, s. 38.

przejaw nieuzasadnionej agresji¹⁴. Wielu funkcjonariuszy Policji przyznało, że czasami zachowywali się bardziej agresywnie, niż było to konieczne/właściwe. Korelacja pomiędzy przemocą a mniejszościami, w tym mniejszościami religijnymi, może być tematem do dalszych badań.

Stosowanie przez funkcjonariuszy profilowania etnicznego

Profilowanie etniczne jako praktyka w pracy służb europejskich pojawiło się w odpowiedzi na zamachy terrorystyczne w Stanach Zjednoczonych (2001), Madrycie (2004) i Londynie (2005), a także jako reakcja na zwiększone obawy dotyczące nielegalnej imigracji¹⁵. Polega na stosowaniu kryteriów pochodzenia etnicznego, narodowego, rasy, religii jako podstawy w podejmowaniu przez organy ściągania decyzji w stosunku do osób podejrzewanych o działalność przestępczą. W jednym z poradników dla służb policyjnych przygotowanych na zlecenie Rady Europy trafnie zauważono, że profilowanie to:

może być też produktem praktyki i polityki organów ścigania bez jakiegokolwiek uzasadnionego celu w zakresie egzekwowania prawa, które mają nieproporcjonalnie duży wpływ na określone grupy. Jest to często wynikiem przekonań głęboko zakorzenionych w psychice poszczególnych funkcjonariuszy organów ścigania, a nawet całych instytucji i stowarzyszeń, w których funkcjonują¹⁶.

Na problem dyskryminującego profilowania etnicznego w kontekście muzułmanów zwrócono uwagę w poradniku antydyskryminacyjnym dla policjantów, wydanym przez Policję, Rzecznika Praw Obywatelskich i Pełnomocnika Rządu ds. Równego Traktowania we współpracy z organizacjami pozarządowymi. Aby zilustrować, czym jest profilowanie etniczne, autorzy posłużyli się następującym przykładem-historią:

Brałem udział w odprawie służbowej. Był na niej obecny naczelnik Wydziału Kryminalnego, który odczytał telegram informujący o wzroście stopnia zagrożenia terrorystycznego w kraju. W związku z powyższym do zadań doraźnych polecił wpisać, by podczas patrolu legitymować wszystkie osoby, które mają śniadą cerę oraz ciemne włosy. W pierwszej kolejności polecił sprawdzić i przeszukać osoby przebywają-

¹⁴ MSWiA, *Badanie dotyczące występowania w Policji agresji, skierowanej przeciwko osobom spoza Policji, z którymi funkcjonariusz ma kontakt w związku z wykonywaniem obowiązków służbowych*, 2015.

¹⁵ Agencja Praw Podstawowych Unii Europejskiej, *Podniesienie skuteczności działań policji. Rozumienie dyskryminującego profilowania etnicznego i zapobieganie mu: przewodnik*, 2010, s. 5.

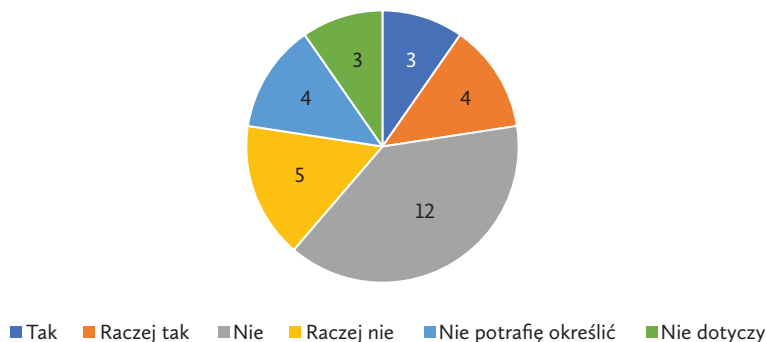
¹⁶ J. Sáez, S. Giménez, *Praktyczny przewodnik dla służb policyjnych służący przeciwdziałaniu dyskryminacji społeczności romskiej*, <http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/romowie/ogloszenia/9888,Praktyczny-przewodnik-dla-sluzb-policyjnych-dla-przeciwdzialania-dyskryminacji-s.html> (dostęp: 13.12.2022).

ce w miejscowym ośrodku dla uchodźców – „Tam jest dużo Arabów, na pewno coś znajdziecie”. Ponieważ w moim rejonie nie ma ośrodka, naczelnik polecił mi sprawdzić wszystkie rodziny na moim osiedlu, w których choćby jeden z domowników jest Arabem. Zapytałem, czemu tylko rodziny arabskie. Naczelnik odpowiedział ze zdziwieniem, że „Przecież Arab to terrorysta”¹⁷.

Dyskryminujące profilowanie rasowe jest krzywdzącą praktyką, w szczególności sposób mogąca dotknąć muzułmanów. Postanowiliśmy zatem zapytać naszych respondentów, czy byli świadkami stosowania przez funkcjonariuszy służb mundurowych praktyki profilowania rasowego. Większość osób deklaruje, że nie była świadkiem stosowania takich praktyk, jednocześnie 7 osób spotkało się z przejawami profilowania etnicznego.

Kolejne pytanie również odnosiło się do praktyki profilowania etnicznego i dotyczyło podejrzeń respondentów odnośnie do profilowania rasowego na podstawie rozmów z funkcjonariuszami służb. Ponownie – zdecydowana większość osób odpowiadających stwierdziła, że nie ma podstaw, by twierdzić, że taka praktyka jest stosowana (17 osób). Siedem osób podejrzewa, że taka praktyka może mieć miejsce.

Rysunek 5. Stosowanie przez funkcjonariuszy profilowania rasowego w doświadczeniach respondentów ($n = 31$)

Źródło: opracowanie własne.

¹⁷ K. Łaskiewicz, *Po pierwsze człowiek. Działania antydyskryminacyjne w jednostkach Policji*, Centrum Szkolenia Policji, Warszawa 2013, s. 32.

Podsumowanie badania

Odtworzony w powyższych akapitach stosunek funkcjonariuszy służb mundurowych (przede wszystkim Straży Granicznej i Policji) do muzułmanów i islamu przedstawiony oczyma naszych respondentów jest niepełny i niejednoznaczny. Niepełny – ze względu na trudności w dotarciu do większej liczby respondentów. Gdy podejmowałyśmy próby kontaktu z osobami prywatnymi i organizacjami spotykałyśmy się z odmową z obawy na potencjalną „możliwość rozpoznania personaliów osób”, pojawiły się również zarzuty, że my jako badaczki możemy mieć złe intencje względem osób, z którymi się kontaktowałyśmy. Obraz ten jest także niejednoznaczny i dostarczył nam różnych perspektyw, doświadczeń, refleksji ze strony naszych respondentów.

Podsumowując wyniki badania, chcemy zwrócić uwagę na kilka kwestii i wskazać potencjalny problemy do dalszej eksploracji. Pierwszą z nich jest problematyka przygotowania funkcjonariuszy do pracy z osobami wyznania muzułmańskiego. Grupa naszych respondentów towarzyszyła przedstawicielom służbom mundurowych podczas różnych czynności wykonywanych wobec osób wyznania muzułmańskiego. Miały one charakter rutynowy (np. kontrola graniczna w porcie lotniczym realizowana przez Straż Graniczną), ale także dotyczyły spraw karnych (osoba wyznająca islam jako osoba podejrzana o popełnienie przestępstwa, np. przekroczenia granicy w sposób nieregularny, traktowany jako nielegalny). Respondentki i respondenci oraz rozmówczynie i rozmówcy towarzyszyli również procedurze złożenia wniosku o udzielenie ochrony międzynarodowej. Zakres i rozpiętość sytuacji i świadczonych usług jest zatem bardzo duży. Respondenci nie byli w stanie jednoznacznie ocenić stopnia przygotowania funkcjonariuszy służb, z jakimi mieli okazję współpracować, do pracy z osobami wyznania muzułmańskiego. Niektórzy nie mieli większych zastrzeżeń do wyszkolenia funkcjonariuszy, podczas gdy inni (ze względu na mieszanekę różnych doświadczeń) nie byli w stanie odpowiedzieć na to pytanie ani w pozytywnym świetle, ani w negatywnym.

W wywiadach podkreślano także, że nawet jeśli funkcjonariusze posiadają odpowiednią wiedzę i wyszkolenie, to nie w każdej sytuacji potrafili z niej właściwie skorzystać. Jedna z respondentek opisała sytuację, jakiej była świadkiem w porcie lotniczym w dużym mieście w Polsce [W1]. Funkcjonariusze Straży Granicznej zatrzymali cudzoziemca podejrzewanego o posługiwanie się sfałszowanymi dokumentami. Po kraju jego pochodzenia z góry założyli, że jest on muzułmaninem i zanim dołączyła tłumaczka (nasza respondentka) starli się respektować prawa i potrzeby zatrzymanego jako muzułmanina. Osoba okazała się być chrześcijaninem i jak później wyjawiała naszej respondentce, poczuła się skrzywdzona zachowaniem funkcjonariuszy, ponieważ pochodziła z kraju trudnych relacji między muzułmanami a chrześcijanami.

Zdarzały się również opinie, że funkcjonariusze nie mają zapewnionego odpowiedniego wykształcenia. Zwłaszcza w wywiadach rozmówczynie i rozmówcy podkreślali, że często to, czy funkcjonariusze zdobędą jakąś wiedzę na temat islamu czy wykonywania czynności względem muzułmanina (a zwłaszcza muzułmanki), zależy od ich „dobrej woli” i chęci samodoskonalenia [W1, W3, W4, W5].

Problemem, który warto poruszyć, jest przemoc funkcjonariuszy wobec osób wyznania muzułmańskiego. Zdecydowana większość naszych respondentów nie była świadkiem przemocy fizycznej ani słownej. Podczas wywiadów usłyszaliśmy jednak o różnych „incydentach”, których byli świadkami. Niektóre wynikały wprost z faktu, że czynności były wykonywane względem osoby wyznania muzułmańskiego (np. historia kobiety-muzułmanki w ciąży [W1]), w innych przypadkach ciężko było stwierdzić, czy religia miała jakiś wpływ na zachowanie funkcjonariusza (np. w przypadku kierowania do kobiety w trakcie przesłuchania słów: „nie zobaczy pani swoich dzieci, jak nie zacznie pani mówić”, [W4]). Warto jeszcze dodać, że funkcjonariusze niekiedy pozwalają sobie na komentarze, w których wyszydzą i obrażą osoby, z którymi mają styczność. Jeden z naszych respondentów-rozmówców zwrócił uwagę, że jako tłumacz często pełni rolę „bufora” w relacjach funkcjonariusz – osoba, względem której toczą się czynności [W4]. Niekiedy, aby nie „zaogniać” sytuacji, nie tłumaczy dosłownie wszystkich słów, jakie padają z ust funkcjonariuszy (drugiej strony też). Podobną strategię przyjął inny rozmówca, który podkreślał jednak, że przez barierę językową przebija się komunikacja niewerbalna, jak gesty, podniesione głosy, spojrzenia – tego nie trzeba tłumaczyć, a cudzoziemiec sam potrafi wywnioskować, co się o nim mówi [W5]. Rozmówca podkreślił, że szczególnie uderza go to w sytuacji, gdy tłumaczy przesłuchania osób ubiegających się o ochronę międzynarodową, zwłaszcza kobiet. Dotyka go brak empatii wśród funkcjonariuszy, zrozumienia, manifestowanie swojego niezadowolenia z nadmiaru pracy. Warto przywołać fragment wypowiedzi:

No ta kobieta płakała po prostu, siedziała na tym korytarzu płakała, bo to już nawet nie jest kwestia tego, że ja jej czegoś nie przetłumaczę. Ona po prostu widzi: ich podniesione głosy, ich wrzaski i tak widzi awanturę. [...] Więc ona była też no psychicznie na pewno wykończona po tym całym dniu [W5].

Nic nie uzasadnia przemocy fizycznej i słownej względem drugiego człowieka. Nasze badania dowodzą, że w przypadku funkcjonariuszy służb mundurowych zdarzają się przypadki wystąpienia takich zachowań. Część z naszych respondentów deklaruje, że w takich przypadkach interweniowała u przełożonych funkcjonariusza. Jest to ciekawe pole do dalszych badań: ile takich skarg na działania funkcjonariuszy wpływa w ciągu roku, a także – jaka jest odpowiedź na te skargi. Podczas występowania o zgody na przeprowadzenie badań w jednostkach służb mundurowych

zapytałyśmy również o udostępnienie danych dotyczących skarg składanych na funkcjonariuszy. Niestety otrzymałyśmy wymijającą odpowiedź.

Konieczność zapewnienia usystematyzowanych szkoleń i uwrażliwiania na wielokulturowość i potrzeby drugiego człowieka wśród funkcjonariuszy jest zatem głównym wnioskiem płynącym z badania. Okazuje się bowiem, że nawet bardzo często obcowanie z cudzoziemcami (jak to ma miejsce na lotniskach) nie sprawia, że kompetencje te wzrosną, a może doprowadzić do powielania niekoniecznie właściwych schematów.

Edukacja w dziedzinie różnorodności kulturowo-religijnej oraz przeciwdziałanie nietolerancji, dyskryminacji, islamofobii jest wyzwaniem trudnym i wielopłaszczyznowym. Problemy braku empatii, przejawy nietolerancji i dyskryminacji stale zmieniają orientację w wyniku wydarzeń o charakterze społeczno-politycznym, sytuacji kryzysowych związanych z procesami migracyjnymi.

Bibliografia

- Agencja Praw Podstawowych Unii Europejskiej, *Podniesienie skuteczności działań policji. Rozumienie dyskryminującego profilowania etnicznego i zapobieganie mu: przewodnik*, 2010. Art. 72, ust. 1, ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r., tekst jedn. – Dz. U. z 2022 r. poz. 1375, 1855, 2582, 2600.
- CBOS, *Postawy wobec islamu i muzułmanów. Komunikat z badań*, Warszawa 2019.
- Chochowski K., *Kryzys na granicy polsko-białoruskiej jako przejaw wojny hybrydowej. Aspekty administracyjnoprawne*, „Roczniki Nauk Społecznych” 2021, t. 49.
- Dyner A.M., *Kryzys graniczny jako przykład działań hybrydowych*, <https://www.pism.pl/publikacje/kryzys-graniczny-jako-przyklad-dzialan-hybrydowych> (dostęp: 2.01.2023).
- Florczak J., *Tłumaczenia symultaniczne i konsekwentne: Teoria i praktyka*, C.H. Beck, Warszawa 2013.
- Górak-Sosnowska K., *Muslims in Europe: Different Communities, One Discourse? Adding the Central and Eastern European Perspectives*, w: *Muslims in Poland and Eastern Europe: Widening the European Discourse on Islam*, K. Górak-Sosnowska (Ed.), Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2011.
- Hejwowski K., *Kognitywno-komunikacyjna teoria przekładu*, PWN, Warszawa 2006.
- Jaroszewicz M, Mrozek K., *Granica nowoczesnego sąsiedztwa. Jak ją zbudować*, Fundacja im. Stefana Batorego, Warszawa 2020, s. 20–21.
- Knap M., *Rozważania na temat kompetencji tłumacza tekstów specjalistycznych na przykładzie języka turystyk*, „Społeczeństwo – Edukacja – Język” 2017, t. 6.
- Korpala P., *Kompetencje tłumacza ustnego*, w: *Tłumacz – praktyczne aspekty zawodu*, B. Whyatt, Z. Nadstoga i in. (Eds.), Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Adama Mickiewicza, Poznań 2016.

- Kruk-Junger K., *Mediacja kulturowa w tłumaczeniu ustnym*, „Między Oryginałem a Przekładem” 2014, t. 24.
- Łaskiewicz K., *Po pierwsze człowiek. Działania antydyskryminacyjne w jednostkach Policji*, Centrum Szkolenia Policji, Warszawa 2013.
- Ministerstwo Sprawiedliwości, *Lista tłumaczy przysięgłych*, <https://arch-bip.ms.gov.pl/pl/rejestr-y-i-ewidencje/tlumacze-przysiegli/lista-tlumaczy-przysieglych/search.html> (dostęp: 3.01.2023).
- MSWiA, *Badanie dotyczące występowania w Policji agresji, skierowanej przeciwko osobom spoza Policji, z którymi funkcjonariusz ma kontakt w związku z wykonywaniem obowiązków służbowych*, 2015.
- Niedźwiedzki D., *Kształcenie osób odpowiedzialnych za kontakty z imigrantami/cudzoziemcami. Uzasadnienie, dezyderaty i propozycje realizacji*, „Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny” 2017, nr 2.
- Sáez J., Giménez S., *Praktyczny przewodnik dla służb policyjnych służący przeciwdziałaniu dyskryminacji społeczności romskiej*, <http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/romowie/ogloszenia/9888>, *Praktyczny-przewodnik-dla-sluzb-policyjnych-dla-przeciwdzialania-dyskryminacji-s.html* (dostęp: 13.12.2022).
- Szabaciuk A., *Kryzys na granicy polsko-białoruskiej w percepcji władz Federacji Rosyjskiej i Białorusi*, „Komentarze Instytutu Europy Środkowej” 2021, nr 447, <https://ies.lublin.pl/komentarze/kryzys-na-granicy-polsko-bialoruskiej-w-percepcji-wladz-federacji-rosyjskiej-i-bialorusi/> (dostęp: 2.01.2023).
- Wawrzusiszyn A., *Kryzys migracyjny na granicy polsko-białoruskiej i jego wpływ na bezpieczeństwo Polski*, „Nowa Polityka Wschodnia” 2022, nr 2(33).

ROZDZIAŁ 5

ISLAM JAKO PRZEDMIOT SZKOLENIA FUNKCJONARIUSZY SŁUŻB MUNDUROWYCH

W poprzednim rozdziale wykazałyśmy, że kontakt na linii osoba wyznająca islam – funkcjonariusz (niezależnie od tego, z jakiej przyczyny został nawiązany) jest utrudniony między innymi przez braki w przygotowaniu funkcjonariuszy do pracy z osobami wyznania muzułmańskiego. W ostatniej części pracy postanowiłyśmy przyjrzeć się zatem systemowi szkoleń funkcjonariuszy. Wykorzystałyśmy przede wszystkim dwie metody badawcze: metodę analizy zawartości stron internetowych (Policji i Straży Granicznej w zakresie treści informacji o zrealizowanych/przyszłych szkoleniach mieszczących się w interesującym nas obszarze tematycznym) oraz metodę wywiadów eksperckich. Prace badawcze były podzielone na dwa etapy.

Pierwszym etapem była kwerenda internetowa (ang. *desk research*). Mając do dyspozycji wyłącznie Internet, zdecydowałyśmy się zidentyfikować szkolenia/kursy/warsztaty dla Policji i Straży Granicznej, w których podejmowano tematykę islamu i muzułmanów. Interesował nas:

- sposób, w jaki przekazuje się wiedzę o islamie;
- sposób organizacji szkolenia;
- przyczyny (jeśli były podane), dla których zdecydowano się zorganizować szkolenie podejmujące problematykę islamu.

Proces badawczy rozpoczęliśmy od opracowania wykazu słów kluczowych, w którym znalazły się takie hasła, jak „islam”, „muzułmanie”, „Bliski Wschód”, „religia”. W trakcie kwerendy internetowej katalog słów kluczowych był rozbudowywany. W badaniu wykorzystaliśmy wyszukiwarki dostępne na wytypowanych stronach internetowych¹, a także wyszukiwarkę internetową Google, w której słowa kluczowe były wykorzystywane w różnych schematach, np. „szkolenie, Policja, islam” lub „kurs, Straż Graniczna, Bliski Wschód”. Korzystając więc z informacji zawartych na stronach internetowych Policji i Straży Granicznej (na szczeblu centralnym i jednostek organizacyjnych), w internetowych czasopismach wydawanych i poświęconych interesującym nas służbom mundurowych (np. „Policyjny Głos Mazowska”, „Kwartalnik Policyjny”, „Magazyn Straży Granicznej”) zidentyfikowałyśmy 15 przedsięwzięć, w których były podejmowane wątki dotyczące islamu i regionów z religią islamu jako dominującą od 2011 roku. Mamy świadomość, że prawdopodobnie nie dotarliśmy do informacji o wszystkich szkoleniach/ kursach doskonalących/ warsztatach, jakie od tego czasu były organizowane w formacjach (część informacji mogło nie być udostępnianych do publicznej wiadomości). Nie brałyśmy również pod uwagę doniesień o zrealizowanych kursach, w których nie miałyśmy pewności, że jednym z podejmowanych zagadnień był islam i regiony z religią islamu jako dominującą.

Analiza treści została przeprowadzona przy użyciu oprogramowania do analizy jakościowej i ilościowej MAXQDA, które korzysta z automatycznego podejścia opartego na tekście, umożliwiając wyłonienie wzorców i schematów podejmowanych tematów. Treść zidentyfikowanych stron internetowych zakwalifikowanych do uwzględnienia w badaniu została skopiowana, wstępnie przetworzona ręcznie (w programie MS Word) i przeanalizowana komputerowo (w programie MAXQDA).

Wstępna analiza zebranego materiału badawczego, a także wiedza zdobyta dzięki wcześniejszym wywiadam z osobami współpracującymi ze służbami mundurowymi pozwoliły nam na przygotowanie scenariusza do wywiadów eksperckich, które stanowiły uzupełnienie wcześniejszych badań i tym samym – drugi etap procesu badawczego.

Nim jednak przejdziemy do analizy wyników, przyjrzymy się systemowi szkoleń w służbach mundurowych (przede wszystkim w Policji i w Straży Granicznej) ogółem. Poruszymy także wątek szkoleń antidyskryminacyjnych w jednostkach Policji i Straży Granicznej. Na podstawie informacji publicznie dostępnych w Internecie omówimy tematy podejmowane na szkoleniach oferowanych funkcjonariuszom dotyczących islamu.

¹ Policja, <https://policja.pl/>, Komenda Stołeczna Policji, <https://ksp.policja.gov.pl/>, Centrum Szkolenia Policji, <https://csp.edu.pl/>, Szkoła Policji w Katowicach, <http://katowice.szkolapolicji.gov.pl/spk/>, Centrum Szkolenia Policji w Legionowie, <http://bip.legionowo.csp.policja.gov.pl/>, Akademia Policji w Szczytnie, <https://www.wspol.edu.pl/g/>, Informacyjny Serwis Policyjny, <https://isp.policja.pl/>, Straż Graniczna, <https://www.strazgraniczna.pl/> (dostęp: 2.02.2023).

System szkoleń w służbach mundurowych

Służby mundurowe (a zwłaszcza Policja i Straż Graniczna) stanowią istotny element bezpieczeństwa państwa – realizują zadania z zakresu ochrony granicy, ale również stoją na straży wewnętrznego ładu i porządku. Ich skuteczność jest wypadkową wielu czynników (wewnętrznych i zewnętrznych), wśród których należy wskazać przede wszystkim czynnik ludzki (zarówno na poziomie zarządczym, jak i wykonawczym). Profesjonalizm w wykonywaniu powierzonej pracy jest jednym z kluczowych wymogów, jakie stawia się osobom pracującym w formacjach odpowiadających za bezpieczeństwo i porządek publiczny (profesjonalizmu przede wszystkim oczekuje społeczeństwo). Osiągnięcie wysokiego poziomu świadczonych państwu i obywatelom usług wymaga od funkcjonariuszy systematycznego szkolenia i doszkalania w zakresie niezbędnym dla pełnionych funkcji i realizacji powierzonych zadań. Specyfika wykonywanego przez funkcjonariuszy zawodu wymusza tym samym nabywanie i stałe doskonalenie kompetencji niezbędnych dla służby społeczeństwu.

Nauki o zarządzaniu rozwijają problematykę kapitału ludzkiego i właściwego zarządzania nim, podkreślając jego znaczenie². Kapitał ludzki w literaturze przedmiotu jest różnie rozumiany: jako zasób wartościowej i użytecznej wiedzy pracownika; jako zasób nie tylko wiedzy, ale również umiejętności i możliwości; jako wiedza i inne czynniki (kulturowe, psychologiczne itp.)³.

Szkolenie pracowników (w naszym przypadku funkcjonariuszy oraz pracowników służb mundurowych) jest jednym z głównych przedsięwzięć realizowanych w ramach rozwoju kapitału ludzkiego⁴. Jak zauważa Beata Belina, „dobrze opracowane programy szkolenia i doszkalania sprzyjają poszerzaniu horyzontów pracowników, rozwijaniu cech ich osobowości, takich jak: innowacyjność i przedsiębiorczość, a także zaspokajają potrzeby samorealizacji”⁵. Należy pamiętać, że funkcjonariusze służb mundurowych ze względu na specyfikę swojej pracy należą do elitarnej grupy zawodowej, a profil kandydata do służby jest jasno sprecyzowany we właściwych przepisach. Pomijając aspekty etyczne zasygnalizowane w rozdziale 1, osoba, która

² Zob. m.in. U. Pauli, *Rola szkoleń pracowników w rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw*, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Kraków 2014; R. Oczkowska, U. Bukowska (red.), *Rozwój zasobów ludzkich organizacji*, Difin, Warszawa 2014.

³ Por. M. Niklewicz-Pijaczyńska, M. Wachowska, *Wiedza – Kapitał ludzki – Innowacje*, Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa, Wrocław 2012, s. 45; R. Przybyszewski, *Kapitał ludzki w procesie kształtowania gospodarki opartej na wiedzy*, Difin, Warszawa 2007, s. 22 oraz J. Grodzicki, *Rola kapitału ludzkiego w rozwoju gospodarki globalnej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2003, s. 42.

⁴ J. Moczydłowska, *Zarządzanie zasobami ludzkimi w organizacji. Podręcznik akademicki*, Difin, Warszawa 2010, s. 49.

⁵ B. Belina, *Szkolenie i doskonalenie jako jeden z kluczowych czynników rozwoju organizacji*, „Polish Journal of Continuing Education” 2017, no. 4, s. 129.

jest idealnym kandydatem do służby, dysponuje ponadprzeciętnymi zdolnościami, cechuje się oryginalnością myślenia, niekonwencjonalnością, umiejętnością podejmowania ryzyka, tolerowania niepewności, podporządkowania się dyscyplinie⁶. Restrykcyjność wymagań stawianych przyszłym funkcjonariuszom wymaga jednak dalszego, często specjalistycznego doszkalania.

Szkolenie i doskonalenie zawodowe funkcjonariuszy są niezbędne dla prawidłowości i skuteczności realizowanych przez nich działań. Realizacja tych zadań powinna opierać się na przepisach obowiązującego prawa i na wynikających z niego procedurach. Właściwe kompetencje i umiejętności w tym zakresie funkcjonariusze zdobywają zarówno na początku służby (odbywając szkolenie zawodowe podstawowe), jak i w trakcie służby (uczestnicząc w szkoleniach specjalistycznych i doskonalenia zawodowego). Szkolenia zawodowe podstawowe co do zasady są realizowane w szkołach i ośrodkach szkoleniowych utworzonych w każdej formacji. Doskonalenie zawodowe z kolei jest realizowane w szkołach i ośrodkach szkolenia, a także w macierzystych jednostkach organizacyjnych. Szkoły i ośrodki realizują zatem szkolenie zawodowe podstawowe, szkolenia specjalistyczne oraz szkolenia pozwalające funkcjonariuszom awansować do wyższego korpusu. Doskonalenie zawodowe funkcjonariuszy jest realizowane w jednostkach terenowych (doskonalenie zawodowe lokalne), w szkołach i ośrodkach szkolenia (doskonalenie zawodowe centralne), a w niektórych przypadkach jest zlecane podmiotom zewnętrznym.

Zarówno szkolenie, jak i doskonalenie zawodowe funkcjonariuszy jest realizowane w formie kursów, na podstawie programów szkolenia opracowanych samodzielnie przez służby. Interesujące nas kwestie dotyczące wielokulturowości, pracy z mniejszościami (etnicznymi, religijnymi), doświadczenia uchodźstwa często znajdują się pod szyldem szkoleń antydyskryminacyjnych. Tam też udało nam się zidentyfikować kilkanaście takich przedsięwzięć, których jednym z tematów (lub tematem przewodnim) był islam lub region Bliskiego Wschodu, Azji Zachodniej i Afryki Północnej. Nim jednak do tego przejdziemy, omówimy system szkoleń antydyskryminacyjnych w Policji i Straży Granicznej jako punkt wyjścia dla rozwijania kompetencji funkcjonariuszek i funkcjonariuszy w zakresie pracy z osobami różnorodnymi kulturowo i religijnie.

⁶ L. Wiszniewski, *Zarządzanie zasobami ludzkimi w służbach specjalnych na przykładzie Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu – wybrane aspekty*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2020, nr 23(12), s. 218.

Szkolenia antydyskryminacyjne w Policji i Straży Granicznej

Kwestia praw człowieka w Policji jest silnie akcentowana od lat 90. ubiegłego wieku, kiedy to zaczęły się reformy służb odpowiedzialnych za bezpieczeństwo i porządek publiczny. Rozpoczęła się tym samym działalność organów państwowych na rzecz podnoszenia standardów praw człowieka w Policji, której pierwszym efektem było powołanie funkcji pełnomocnika Komendanta Głównego Policji, który koordynował działania związane z programem Rady Europy „Policja a Prawa Człowieka 1997–2000”. Jednak zdaniem Mariusza Skiby głównym osiągnięciem polskiej Policji w latach 1998–2003 w zakresie propagowania praw człowieka w Policji było wdrożenie problematyki praw człowieka na każdym poziomie kształcenia policyjnego⁷.

27 października 2004 roku miała miejsce obrona V Sprawozdania Rzeczypospolitej Polskiej z realizacji postanowień Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych, obejmującego okres od stycznia 1995 roku do 1 października 2003 roku. W odpowiedzi na liczne zarzuty ustanowiono funkcję pełnomocników komendantów Policji ds. ochrony praw człowieka w komendach wojewódzkich, komendzie stołecznej i w jednostkach szkoleniowych Policji⁸. Skala problemów, z jakimi mieli zmierzyć się pełnomocnicy, była ogromna: poczynając od przemocy w rodzinie, na handlu ludźmi i korupcji kończąc. Innymi ważnymi obszarami było przeciwdziałanie dyskryminacji, rasizmowi, ksenofobii i związanej z nimi nietolerancji⁹.

W przypadku Straży Granicznej funkcjonują podobne rozwiązania organizacyjne jak w Policji. W 2015 roku do programów wszystkich szkoleń tzw. kwalifikowanych (szkolenie podstawowe, szkolenie z zakresu szkoły podoficerskiej, szkolenie z zakresu szkoły chorążych, przeszkolenie specjalistyczne do mianowania na pierwszy stopień oficerski) oraz szkolenia kadry kierowniczej SG wprowadzono tematykę ochrony praw człowieka.

Na etapie szkolenia zawodowego podstawowego w Policji przyszły funkcjonariusz realizuje następujące bloki zajęć: etyka zawodowa policjanta (kształtowanie i rola etosu zawodowego, prawo a moralność, podstawowe pojęcia z etyki, zasady etyki zawodowej policjanta, odpowiedzialność policjanta za nieetyczne zachowanie, rola i znaczenie sygnalistów); prawa człowieka (charakterystyka praw człowieka, cele i warunki ograniczenia praw człowieka, znaczenie praw człowieka, środki ochrony praw człowieka, standardy praw człowieka w pracy Policji); problematyka antydyskryminacyjna

⁷ M. Skiba, *Dziesięciolecie działalności struktury pełnomocników komendantów policji ds. ochrony praw człowieka (2004–2014)*, w: *Nauki Społeczne na rzecz bezpieczeństwa wewnętrznego*, P. Bogdalski, M. Nepelski (red.), Wyższa Szkoła Policji w Szczytnie, Szczytno 2014, s. 285–286.

⁸ E. Sitek, *Specjaliści od praw człowieka*, „Policja 997” 2015, nr 3(120), s. 18.

⁹ M. Skiba, *loc.cit.*

(podstawowe pojęcia dotyczące dyskryminacji, rodzaje dyskryminacji, środki przeciwdziałania dyskryminacji), problematyka przestępczości z nienawiści, postępowanie Policji wobec przestępstw z nienawiści¹⁰. W czasie szkolenia podstawowego w Straży Granicznej jest realizowany przedmiot etyka zawodowa obejmujący takie tematy, jak: służba a problematyka etosu zawodowego, poszanowanie godności w świetle praw człowieka, podstawowe zagadnienia z zakresu ochrony praw człowieka w kontekście komunikacji międzykulturowej funkcjonariuszek i funkcjonariuszy z cudzoziemkami i cudzoziemcami, a także etyka a kreowanie wizerunku funkcjonariusza i Straży Granicznej¹¹. Za sprawą sieci pełnomocników w 2010 roku wdrożono zmiany w procedurze doboru do Policji mające na celu weryfikację u kandydatów postaw i zachowań nietolerancyjnych, w tym rasistowskich. Rok później w szkołach policyjnych wprowadzono poradnik trenerski pt. *Służyć i chronić. Wskazówki do procesu kształtowania pożądanych postaw i zachowań w toku szkolenia podstawowego*¹².

W kolejnych latach podejmowano dalsze wysiłki na rzecz poprawy kondycji ochrony praw człowieka w Policji i w Straży Granicznej. Część z nich zawarto w dokumentach strategicznych:

- 1) w Policji:
 - a) *Kierunkowa strategia rozwoju systemu ochrony praw człowieka w Policji na lata 2013–2015*;
 - b) *Strategia działań nakierowanych na przeciwdziałanie naruszeniom praw człowieka przez funkcjonariuszy Policji (opracowana w 2015 roku przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych we współpracy z innymi podmiotami, w tym z Policją)*;
 - c) *Priorytety i zadania priorytetowe Komendanta Głównego Policji na lata 2016–2018, 2018–2021, 2021–2023*;
 - d) *Główne kierunki działalności edukacyjno-informacyjnej w zakresie ochrony praw i wolności człowieka oraz strategii równych szans w Policji na lata 2016–2018*;
 - e) *Plan działalności edukacyjno-informacyjnej w zakresie ochrony praw i wolności człowieka w Policji na lata 2019–2020 oraz 2021–2023*¹³;

¹⁰ Decyzja Nr 376 Komendanta Głównego Policji z dnia 21 grudnia 2022 r. w sprawie programu szkolenia zawodowego podstawowego, Dz. Urz. KGP, 2022, poz. 238.

¹¹ *Odpowiedź na interpelację nr 12935 w sprawie szkolenia policjantów w zakresie reagowania na filmowanie ich przez osoby postronne*, <https://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=669FC6F9> (dostęp: 11.11.2022).

¹² *Służyć i chronić. Wskazówki do procesu kształtowania pożądanych postaw i zachowań w toku szkolenia zawodowego podstawowego*, Komenda Główna Policji, Warszawa 2011.

¹³ Wśród wielu interesujących obszarów zadaniowych ujętych w planie na lata 2021–2023 warto wymienić przede wszystkim: (5) inicjowanie współpracy i utrzymywanie stałego kontaktu z przedstawicielami mniejszości społecznych, organizacjami pozarządowymi i instytucjami państwowymi działającymi na rzecz mniejszości społecznych; (6) prowadzenie działań informacyjnych i edukacyjnych uwrażliwiających policjantów i pracowników Policji na problematykę m.in. różnorodności, tolerancji i dyskryminacji, a także tzw. przestępstw i incydentów popełnianych z nienawiści, (7) podejmowanie działań na rzecz prze-

2) w Straży Granicznej: *Strategia działań nakierowanych na przeciwdziałanie naruszeniom praw człowieka przez funkcjonariuszy Straży Granicznej.*

Bezpośrednie odwołania do islamu pojawiają się jednak w powyższych dokumentach bardzo rzadko lub wcale. Również materiały dydaktyczne pozostają ubogie w tym zakresie. Zidentyfikowałyśmy jednak inicjatywy, dzięki którym funkcjonariusze mają szansę na pogłębienie swojej wiedzy w zakresie świata islamu. Omówione dalej inicjatywy to „poradniki” czy „przewodniki” dla funkcjonariuszy odpowiedzialnych za bezpieczeństwo i porządek publiczny. Za ich powstanie odpowiadają przede wszystkim organizacje pozarządowe, wspierane często przez służby (reprezentowane przez pełnomocników ds. praw człowieka) i inne instytucje państwowe (np. Rzecznika Praw Obywatelskich). Współautorami często są także przedstawiciele środowisk akademickich. Choć nie udało nam się dotrzeć do żadnych publicznie dostępnych materiałów bezpośrednio odnoszących się do pracy z osobami wyznania muzułmańskiego¹⁴, to jednak pod hasłami „zwalczanie dyskryminacji” czy „cudzoziemcy w Polsce” informacje te są przekazywane między wierszami.

Pierwszą ze wspomnianych inicjatyw jest poradnik antydyskryminacyjny dla policjantów (choć użyteczny również dla innych służb) wydany wspólnie przez Pełnomocnika Rządu ds. Równego Traktowania, Policję i Rzecznika Praw Obywatelskich we współpracy z organizacjami pozarządowymi – „Po pierwsze człowiek”¹⁵. Poradnik zawiera wiele przykładów działań o charakterze dyskryminacyjnym, fragmenty relacji osób poszkodowanych, dobre praktyki i gotowe rozwiązania konkretnych sytuacji, zasady komunikacji z przedstawicielami mniejszości (w tym z muzułmanami). Publikacja jest tym samym przykładem działania na rzecz poprawy funkcjonowania służb mundurowych w zakresie norm komunikacji z przedstawicielkami i przedstawicielami różnych mniejszości, a także kształtowania pożądanych postaw i relacji między funkcjonariuszkami i funkcjonariuszami a różnymi grupami społecznymi.

ciwdziałania propagowaniu faszyzmu i innych ustrojów totalitarnych oraz przestępstwem nawoływania do nienawiści na tle różnic narodowościowych, etnicznych, rasowych, wyznaniowych albo ze względu na bezwyznaniowość lub z jakiegokolwiek innej przyczyny. Zob. *Plan działalności edukacyjno-informacyjnej w zakresie ochrony praw i wolności człowieka w Policji na lata 2021–2023*, <https://ksp.policja.gov.pl/pl/stoleczna-policja/zespoly-ksp/zespol-ds-ochrony-praw/40034,Plan-dzialalnosci-Ochrony-Praw-Czlowieka-w-Policji-na-lata-2021-2023.html> (dostęp: 12.12.2022).

¹⁴ Mimo że nie zidentyfikowałyśmy materiałów poświęconych bezpośrednio islamowi, Policja udostępnia na swoich stronach internetowych materiały adresowane do Policjantów, w których są poruszane kwestie związane z innymi religiami. Przykładem jest opracowany przez Gminę Wyznaniową Żydowską w Warszawie „Przewodnik po judaizmie dla policjantów”, <https://isp.policja.pl/isp/prawa-czlowieka-w-poli/publikacje/12095,Przewodnik-po-judaizmie-dla-policjantow.html> (dostęp: 11.11.2022).

¹⁵ K. Łaskiewicz, *Po pierwsze człowiek. Działania antydyskryminacyjne w jednostkach Policji*, Warszawa 2013. Por. M. Szulecka, *(Nie)funkcjonowanie prawa antydyskryminacyjnego w odniesieniu do cudzoziemców w praktyce*, w: *RÓŻNI, ALE RÓWNI. Prawo a równe traktowanie cudzoziemców w Polsce*, W. Klaus (red.), Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, Warszawa 2013, s. 91–93.

Autorzy publikacji w rozdziale „Różnice kulturowe i wybrane mniejszości społeczne w Polsce” zawarli podrozdział „Muzułmanie”, który rozpoczynają od wprowadzenia pojęcia dyskryminującego profilowania etnicznego. Podejmują następnie takie zagadnienia, jak zróżnicowanie społeczności muzułmańskich w Polsce; zasady wiary (filary islamu); omawiają pojęcia związane z islamem („muzułmanin”, „meczet”, „minaret”, „imam”); charakteryzują stereotypy funkcjonujące wokół islamu i osób wyznających islam w Polsce. Kończą odpowiedzią na pytania: jakich zachowań oczekuje się od policjantki lub policjanta; jakich pytań nie zadawać, by kogoś nie urazić; oraz omówieniem rodzajów potencjalnych ataków oraz incydentów wymierzonych w muzułmanów¹⁶.

W niektórych publikacjach islam pojawia się marginalnie. Jedną z takich publikacji jest poradnik dla organów ścigania (Policji i prokuratorów) z 2015 roku *Formy dyskryminacji i metody jej zwalczania*, opracowany w ramach projektu „Społeczeństwo na rzecz tolerancji” realizowanego przez Otwartą Rzeczpospolitą Stowarzyszenie przeciw Antysemityzmowi i Ksenofobii. W rozdziale autorstwa Katarzyny Górak-Sosnowskiej został podjęty temat przestępstw motywowanych nienawiścią wobec muzułmanów. Wiedzę na temat islamu w kontekście imigrantów czeczeńskich i gruzińskich funkcjonariusze mogą zdobyć również dzięki podręcznikowi Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka „Cudzoziemcy w Polsce” z 2015 roku¹⁷.

Centrum Szkolenia Policji w Legionowie wśród materiałów pomocnych w realizacji wysokich standardów ochrony praw człowieka wymienia również podręczniki wydane przez organizacje międzynarodowe¹⁸. Dobre praktyki pracy z osobami wyznania muzułmańskiego pojawiają się w nich jednak wzmiankowo, mimo to warto wymienić te publikacje:

- *Europejska Konwencja Praw Człowieka a działania Policji. Podręcznik dla funkcjonariuszy policji i innych organów ścigania*, autorzy: Jim Murdoch, Ralph Roche, Wydawnictwo Rady Europy, 2013;
- *Szkolenie policji z zakresu praw podstawowych. Podręcznik dla osób prowadzących szkolenia dla policji*, Agencja Praw Podstawowych Unii Europejskiej, 2016¹⁹;

¹⁶ M. Łysienica (red.), *Cudzoziemcy w Polsce. Podręcznik dla funkcjonariuszy publicznych*, Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Warszawa 2015, s. 23–24, 28–29.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Informacja pochodzi ze strony internetowej Centrum Szkolenia Policji w Legionowie, <https://csp.edu.pl/csp/inne/3077,Materialy-dla-funkcjonariuszy-pomocne-w-realizacji-wysokich-standardow-ochrony-p.html> (dostęp: 4.01.2023).

¹⁹ Wśród publikacji Agencji Praw Podstawowych UE w zakresie szkolenia funkcjonariuszy służb policyjnych znajdują się jeszcze m.in. takie pozycje, jak: *Experiences of Discrimination, Social Marginalisation and Violence: A Comparative Study of Muslim and Non-Muslim Youth (Doświadczenia związane z dyskryminacją, marginalizacją społeczną i przemocą: analiza porównawcza dotycząca młodzieży muzułmańskiej i niemuzułmańskiej)* (2010); *EU-MIDIS Data in Focus 6: Minorities as Victims of Crime (Sprawozdanie „Kluczowe dane” EU-MIDIS część 6: Mniejszości ofiarami przestępstw)* (2012); *Making Hate Crime Visible in the European Union: Acknowledging Victims’ Rights (Nagłaśnianie przestępstw z nienawiści w Unii Europejskiej: uznanie praw ofiar)*

- *Szkolenie policji z zakresu praw podstawowych. Podręcznik dla osób prowadzących szkolenia dla policji. Aneks 4 – Zbiór praktyk*, Agencja Praw Podstawowych Unii Europejskiej.

Islam w systemie szkoleń służb mundurowych

Przedstawione wcześniej kwestie i zagadnienia dotyczące praw człowieka w pracy Policji i Straży Granicznej są omawiane podczas szkoleń mających na celu doskonalenie zawodowe, prowadzonych w ramach oferty przygotowanej przez ośrodki szkolenia obu formacji oraz szkoleń lokalnych prowadzonych przez pełnomocników ds. ochrony praw człowieka lub organizacje pozarządowe. Pod szyldem tych szkoleń podejmuje się tematykę kultury, religii, mniejszości, komunikacji międzykulturowej, walki z dyskryminacją czy świadomości w zakresie mowy nienawiści (co wnioskuje my na podstawie omówionych wcześniej dokumentów: ustaw, kodeksów etyki, programów szkolenia zawodowego).

Za pomocą poniższej tabeli zebraliśmy informacje o różnych formach doskonalenia kompetencji zawodowych funkcjonariuszy Policji i Straży Granicznej odnoszących się do islamu i świata muzułmańskiego (bezpośrednio lub pośrednio). W tabeli uwzględniono następujące informacje: tytuł/tematyka szkolenia, formacja, w której było zrealizowane szkolenie, odbiorcy (funkcjonariusze w ramach formacji), liczba osób odbywających szkolenie, rok organizacji szkolenia i streszczenie podejmowanych zagadnień. W załączniku 1 zamieściliśmy dodatkowo szczegółowe informacje dotyczące każdego z 15 tematów. Informacje zostaną przeanalizowane wraz z uwzględnieniem opinii ekspertów.

Eksplorację materiału badawczego rozpoczęliśmy od zastosowania funkcji MAX-Dictio programu MAXQDA. Analiza występowania słów kluczowych wykazała, że dominujące jest słowo „islam”, najczęściej występujące w zestawieniu z filarami, dogmatami i kulturą (islam). Filary, dogmaty i kultura stanowią tym samym główny wątek tematyczny podejmowany niemalże na każdym z wydarzeń poświęconych (bezpośrednio i pośrednio) islamowi. Uwagę zwraca, że odniesienia do „kultury islamu” pojawiają się zdecydowanie częściej (31 razy) niż odniesienia do religii samej w sobie (15 razy). Dwukrotnie wprowadzono także pojęcia „międzykulturowość” oraz „wielokulturowość”. Muzułmaninem podczas szkoleń zazwyczaj jest „cudzoziemiec” przebywający w Polsce, pochodzący z Bliskiego Wschodu (najczęściej występujące połączenie), Azji Centralnej lub z „krajów muzułmańskich”.

(2012); *Data in Focus Report. Police Stops and Minorities (Sprawozdanie „Kluczowe dane” część 4: Zatrzymania przez policję a mniejszości)* (2010).

Tabela 1. Szkolenia, kursy i warsztaty realizowane dla funkcjonariuszy i pracowników Policji i Straży Granicznej

Lp.	Tytuł/tematyka szkolenia	Formacja	Odbiorcy	Liczba uczestników	Rok	Podjęmowane zagadnienia
1	„W kręgu kultury islamu – między kulturą, religią, a bezpieczeństwem” ²⁰	Policja	policjanci – proflaktycy społeczni, realizujący zadanie demoralizacji i przestępczości nieletnich oraz dzielnicy	60	2022	b/d
2	„Pełnienie funkcji opiekuńczej w strzeżonym ośrodku dla cudzoziemców”	Straż Graniczna	funkcjonariusze Nadodrzańskiego Oddziału Straży Granicznej, którzy mieli pełnić funkcję opiekuna socjalnego w Strzeżonym Ośrodku dla Cudzoziemców w Krośnie Odrzańskim oraz Tymczasowym Strzeżonym Ośrodku dla Cudzoziemców w Wędrzynie	b/d	2022	1) prowadzenie rozmowy wstępnej z cudzoziemcem 2) podstawowe zasady komunikacji międzykulturowej oraz aspekty społeczno-kulturowej identyfikacji cudzoziemców z (m.in. z Bliskiego Wschodu)
3	„Społeczno-kulturowe aspekty komunikacji z cudzoziemcami z regionu Maghrebu, Bliskiego Wschodu i Zatoki Perskiej” ²¹	Straż Graniczna	funkcjonariusze z Podlaskiego, Nadbużańskiego, Śląskiego, Nadodrzańskiego i Warmińsko-Mazurskiego Oddziału Straży Granicznej oraz z Ośrodka Szkoleń Specjalistycznych SG	b/d	2021	1) charakter grup etnicznych zamieszkujących omawiany region, ich religia, obyczaje i wierzenia 2) kwestie religijne i wyznaniowe w regionie

²⁰ Policja Pomorska, Szkolenie Policjantów pn. „Komunikacja interpersonalna a różnice kulturowe w kontakcie z ofiarą przestępstwa” w ramach projektu „Power on”, <https://pomorska.policja.gov.pl/pom/informacje/wiadomosci/110632,Szkolenie-policjantow-pn-Komunikacja-interpersonalna-a-roznice-kulturowe-w-konta.html> (dostęp: 13.11.2022).

²¹ Straż Graniczna, Kurs doskonalący „Społeczno-kulturowe aspekty komunikacji z cudzoziemcami z regionu Maghrebu, Bliskiego Wschodu i Zatoki Perskiej”, <https://www.oss.strazgraniczna.pl/oss/aktualnosci/41907,Kurs-doskonalacy-Spoleczno-kulturowe-aspekty-komunikacji-z-cudzoziemcami-z-regio.html> (dostęp: 13.11.2022).

Lp.	Tytuł/tematyka szkolenia	Formacja	Odbiorcy	Liczba uczestników	Rok	Podjęmowane zagrożenia
4	„Społeczno-kulturowe aspekty komunikacji z cudzoziemcami z Kaukazu i Azji Centralnej” ²²	Straż Graniczna	funkcjonariusze z Bieszczadzkiego, Karpackiego, Nadbużańskiego, Nadodrzańskiego, Nadwiślańskiego, Podlaskiego, Śląskiego i Warmińsko-Mazurskiego Oddziału SG	b/d	2020	1) specyfika islamu na obszarze Kaukazu i Azji Centralnej
5	Edukacja antydyskryminacyjna dla funkcjonariuszy i pracowników Policji garnizonu mazowieckiego ²³	Policja	Policjanci Samodzielnego Pododdziału Prewencji Policji w Radomiu oraz przedstawiciele wszystkich komórek organizacyjnych KWP z siedzibą w Radomiu	b/d	2019	1) uwarunkowania prawne, historyczne i kulturowe mniejszości i islamskiej oraz romskiej w Polsce.
6	Narada służbowa Wydziału Dochodzeniowo-Sledczego Biura Kryminalnego Komendy Głównej Policji dotycząca zapobiegania i wykrywania przestępstw popełnionych na tle nienawiści – warsztaty w Kruszyńskich ²⁴	Policja	koordynatorzy z komend wojewódzkich/ Komendy Stołecznej Policji monitorującej przestępstwa popełnione na tle nienawiści	b/d	2018	1) cechy charakterystyczne dla wspólnoty muzułmańskiej zamieszkującej teren Podlasia 2) dogmaty wiary i filary islamu 3) różnice kulturowe między społeczeństwem europejskim a cudzoziemcami z krajów muzułmańskich

²² Straż Graniczna, *Kurs doskonalący „Społeczno-kulturowe aspekty komunikacji z cudzoziemcami z Kaukazu i Azji Centralnej”*, <https://www.oss.strazgraniczna.pl/oss/aktualnosci/38488,Kurs-doskonalacy-Spoleczno-kulturowe-aspekty-komunikacji-z-cudzoziemcami-z-Kauka.html> (dostęp: 13.11.2022).

²³ Z. Romanek, *Edukacja antydyskryminacyjna*, „Policyjny Głos Mazowsza” 2019, nr 149, s. 9.

²⁴ Policja, *Narada służbowa Wydziału Dochodzeniowo-Sledczego Biura Kryminalnego Komendy Głównej Policji dotycząca zapobiegania i wykrywania przestępstw popełnionych na tle nienawiści – warsztaty w Kruszyńskich*, <https://policja.pl/pol/kgp/biuro-kryminalne/archiwum/materialy-archiwalne/166009,Narada-sluzbowa-Wydzialu-Dochodzeniowo-Sledczego-Biura-Kryminalnego-Komendy-Glow.html> (dostęp: 13.11.2022).

cd. tabeli I

Lp.	Tytuł/tematyka szkolenia	Formacja	Odbiorcy	Liczba uczestników	Rok	Podjęmowane zagadnienia
7	„Społeczno-kulturowe aspekty komunikacji z cudzoziemcami z wybranych państw Subkontynentu Indyjskiego” ²⁵	Straż Graniczna	funkcjonariusze z Morskiego, Podlaskiego, Warmińsko-Mazurskiego i Karpackiego OSG	b/d	2016	1) omówienie założeń islamu (w kontekście Bangladeszu i Pakistanu) 2) warsztat kształtowania kompetencji międzykulturowych
8	Narada służbowa Wydziału Dochodzeniowo-Sledczego Biura Kryminalnego Komendy Głównej Policji dotycząca zapobiegania i wykrywania przestępstw popełnionych na tle nienawiści ²⁶	Policja	koordynatorzy z komend wojewódzkich/ Komendy Stołecznej Policji monitorujący przestępstwa popełnione na tle nienawiści	b/d	2016	1) mapa religijna islamu na świecie i w Polsce 2) podstawowe zagadnienia związane z kulturą arabsko-muzułmańską oraz z islamem 3) sytuacja na Bliskim Wschodzie
9	„Zwalczanie przestępstw popełnionych z pobudek rasistowskich i ksenofobicznych” ²⁷	Policja (również ABW, SG i SKW)	policjanci komórek dochodzeniowo-śledczych służby kryminalnej realizujący czynności w sprawach dotyczących przestępstw popełnionych na tle nienawiści	b/d	2016	1) mapa religijna islamu na świecie i w Polsce 2) podstawowe zagadnienia związane z kulturą arabsko-muzułmańską oraz z islamem 3) sytuacja na Bliskim Wschodzie

²⁵ Straż Graniczna, *Kurs doskonalący „Społeczno-kulturowe aspekty komunikacji z cudzoziemcami z wybranych państw Subkontynentu Indyjskiego”*, <https://www.strazgraniczna.pl/pl/straz-graniczna/fundusze-pomocowe/norweski-mechanizm-fina/aktualnosci/4178,Kurs-doskonalacy-Spoleczno-kulturowe-aspekty-komunikacji-z-cudzoziemcami-z-wybra.html> (dostęp: 14.11.2022).

²⁶ Policja, *Narada służbowa Wydziału Dochodzeniowo-Sledczego Biura Kryminalnego Komendy Głównej Policji dotycząca zapobiegania i wykrywania przestępstw popełnionych na tle nienawiści*, <https://www.policja.pl/pol/kgp/biuro-kryminalne/archiwum/materialy-archiwalne/92407,Odprawa-sluzbowa-Wydzialu-Dochodzeniowo-Sledczego-Biura-Kryminalnego-Komendy-Glo.html> (dostęp: 13.11.2022).

²⁷ Informacyjny Serwis Policyjny, *Cykl szkoleń pn. „Zwalczanie przestępstw popełnionych z pobudek rasistowskich i ksenofobicznych”*, <https://isp.policja.pl/isp/aktualnosci/8941,Cykl-szkolen-pn-Zwalczanie-przestepstw-popolnionych-z-pobudek-rasistowskich-i-ks.html> (dostęp: 13.11.2022).

Lp.	Tytuł/tematyka szkolenia	Formacja	Odbiorcy	Liczba uczestników	Rok	Podjęmowane zagadnienia
10	„Porozumiewanie się i zapobieganie zagrożeniom wynikającym z odmienności kulturowej podczas kontaktu z ludnością muzułmańską” ²⁸	Policja	policjanci Oddziału Prewencji Policji w Krakowie w ramach przygotowania do Świątowych Dni Młodzieży (ŚDM)	b/d	2016	1) islam i główne zasady i źródła wiary muzułmańskiej 2) prawo i zasady wynikające z islamu 3) kultura i tradycja muzułmańska (manifestacje kultury) 4) możliwy skład etniczno-religijny uczestników ŚDM 5) zasady zachowania w kontaktach z przedstawicielami kultury arabskiej (komunikacja werbalna i pozawerbalna, kodeksy honorowe itp.) 6) zagrożenia wynikające z odmienności kulturowej uczestników ŚDM
11	szkolenie poświęcone kwestiom związanym z kryzysem migracyjnym w Europie ²⁹	Straż Graniczna	funkcjonariusze Bieszczadzkiego Oddziału Straży Granicznej w Przemyślu	b/d	2016	zagadnienia związane z: 1) bezpieczeństwem międzynarodowym 2) międzykulturowością 3) kulturą arabsko-muzułmańską 4) zwyyczajami obowiązującymi w krajach muzułmańskich 5) zagrożeniem terroryzmem ze strony tzw. Państwa Islamskiego
12	„Oswoić Bliski Wschód” ³⁰	Straż Graniczna	funkcjonariusze i pracownicy Nadwiślańskiego Oddziału	b/d	2016	1) sytuacja polityczna na Bliskim Wschodzie 2) mozaika narodowościowo-etniczna i religijna w Syrii oraz życie codzienne w tym kraju 3) fundamenty i filary islamu różnicowanie świata islamu, struktura rodzinna oraz mity i stereotypy na temat islamu

²⁸ Centrum Przygotowań do Misji Zagranicznych, *CRDMZ szkolilo małopolskich policjantów na światowe Dni Młodzieży*, https://archiwum-cpdmz.wp.mil.pl/pl/2_791.html (dostęp: 13.11.2022).

²⁹ Straż Graniczna, *Kryzys migracyjny – szkolenia dla funkcjonariuszy* – szkolenia dla funkcjonariuszy – z-BiOSG.html (dostęp: 13.11.2022).

³⁰ Nadwiślański Oddział Straży Granicznej, *Oswoić Bliski Wschód*, <https://www.nadwislanski.strazgraniczna.pl/wis/aktualnosci/16485,Oswoic-Bliski-Wschod.html> oraz Straż Graniczna, *Oswoić Bliski Wschód*, <https://oss.strazgraniczna.pl/oss/aktualnosci/16207,Warszaty-quotOSWOIC-BLISKI-WSCHODquot.html> (dostęp: 13.11.2022).

cd. tabeli I

Lp.	Tytuł/tematyka szkolenia	Formacja	Odbiorcy	Liczba uczestników	Rok	Podjęmowane zagrożenia
13	„Inny punkt widzenia” ³¹	Straż Graniczna	funkcjonariusze SG (Nadbużański, Śląsko-Matopolski, Bieszczadzki i Nadwiślański Oddział SG)	296	2014–2015	1) kraje pochodzenia cudzoziemców przebywających w Polsce: sytuacja polityczna, polski system wizowy, szlaki komunikacyjne do Polski 2) podstawowe wiadomości na temat islamu 3) świat arabski 4) muzułmanie na świecie i w Polsce 5) identyfikacja cudzoziemców przebywających w Polsce 6) czynności kontrolne z udziałem cudzoziemców
14	szkolenia organizowane przez Pełnomocnika Komendanta Centrum Szkolenia Policji ds. ochrony praw człowieka ³²	Policja	kadra CSP i słuchacze szkoleń zawodowych podstawowych (zajęcia fakultatywne)	2000	2013–2014	1) tematy związane z kulturą islamu 2) działania zapobiegające skrajnym zachowaniom na tle rasowym wyznaniowym, narodowościowym
15	„Wspólnie bez granic” ³³	Straż Graniczna	funkcjonariusze Śląskiego Oddziału Straży Granicznej w Raciborzu	b/d	2011	teoretyczne oraz praktyczne zagrożenia dotyczące islamu

Źródło: opracowanie własne (na podstawie otwartych źródeł informacji).

³¹ MultiOcalenie, *Projekt „Inny punkt widzenia”*, <https://multiocalenie.org.pl/zakonczone-projekty/139-projekt-inny-punkt-widzenia> (dostęp: 15.11.2022).

³² A. Rybicka, *Działalność Pełnomocnika Komendanta CSP ds. Ochrony Praw Człowieka*, „Kwartalnik Policynny” 2014, nr 2, s. 176.

³³ C. Zaborski, *Wspólnie bez granic*, „Magazyn Straży Granicznej” 2011, nr 3(14), s. 14–15.

Zidentyfikowane szkolenia miały zazwyczaj formę wykładów stacjonarnych, połączonych z pokazem prezentacji multimedialnej. Odbywały się głównie w ośrodkach szkoleniowych Policji lub Straży Granicznej. Największa liczba wydarzeń edukacyjnych i doszkalających miała miejsce w 2016 roku. Prowadzący często byli zaopatrzeni w „rekwizyty” charakterystyczne dla islamu (np. kobieca chusta). Prowadzący szkolenia dobierani są różnie. Niekiedy są to wyłącznie funkcjonariusze danej służby, niekiedy funkcjonariusze wspierani przez ekspertów z zewnątrz (przedstawiciele ośrodków akademickich, organizacji pozarządowych, innych instytucji państwowych) lub sami akademicy bądź przedstawiciele organizacji pozarządowych. Niestety wiedza o islamie i świecie muzułmańskim bardzo rzadko jest przekazywana przez samych muzułmanów i przedstawicieli danego regionu świata. Funkcjonariusze uczą się zatem „na sucho”, bez obecności osób „Innych” kulturowo i religijnie³⁴. Tylko w nielicznych przypadkach dotarliśmy do informacji, że rzeczywiście głos został przekazany wyznawcy tej religii, który z własnej perspektywy i doświadczenia opowiadał o religii, kulturze i tradycji islamu.

Uwagę zwraca chaos, jeśli chodzi o treść przekazów internetowych na temat szkoleń. Niestety nie mamy informacji, kto jest autorem każdego z artykułów i postów publikowanych na stronach internetowych służb. Być może notatki przygotowują osoby specjalnie do tego wyznaczone, niemające wcześniej okazji uczestniczyć w danym szkoleniu bądź niemające okazji skonsultować treści notatki z osobą prowadzącą szkolenie. Niefortunny dobór słów zidentyfikowaliśmy i w samych tytułach szkoleń, które sugerują, że kontakt z „ludnością muzułmańską” może stanowić „zagrożenie”, którego rzekomy charakter mają poznać funkcjonariusze podczas szkolenia. Podobny charakter przekazu jest także zawarty w informacjach o tematyce szkoleń, które wydają się skoncentrowane na wypuklaniu różnic między Europejczykami („społeczeństwem europejskim”³⁵) a osobami pochodzącymi z krajów muzułmańskich. Zwróciliśmy też uwagę na błędy merytoryczne i nieścisłości, również w kontekście geograficznym (np. wydzielanie Zatoki Perskiej z Bliskiego Wschodu) czy historycznym (np. wskazywanie, że Tatarzy polscy to osoby znajdujące się w „obcym dla siebie środowisku kulturowym”, co jest nieprawdą ze względu na wielowiekową obecność tej społeczności na ziemiach polskich³⁶).

³⁴ K. Górak-Sosnowska, *Wielokulturowość. Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce w kontekście problemu uchodźców w Europie. Czy istnieje związek?* „Kultura Enter”, <http://kulturaenter.pl/article/wielokulturowosc-mniejszosci-narodowe-i-etniczne-w-polsce-w-kontekście-problemu-uchodźcow-w-europie-czy-istnieje-zwiazek/> (dostęp: 12.03.2023).

³⁵ Por. A. Mączko, *Społeczeństwo europejskie – czy istnieje?*, „Świat Idei i Polityki” 2004, t. 4, s. 109–129.

³⁶ Zob. m.in. K. Radłowska, *Tatarzy polscy. Ciągłość i zmiana*, Fundacja Sąsiedzi, Białystok 2017, s. 6–7.

System szkolenia służb mundurowych w opinii ekspertów

W celu zweryfikowania stanu faktycznego i pogłębienia wcześniejszej analizy systemu szkoleń służb mundurowych w Polsce na temat wiedzy o islamie i muzułmanach opracowałyśmy ankietę ekspercką. Ekspertów zaprosiłyśmy do wywiadów na dwa sposoby: przesyłając indywidualne zaproszenia (dane kontaktowe pozyskiwałyśmy z Internetu), a także poszukując interesujących nas osób w ramach własnych kontaktów.

Należy podkreślić celowość dobrania wywiadów eksperckich jako metody badawczej. Zależało nam na poznaniu perspektywy i doświadczeń osób kierujących i pracujących w służbach mundurowych. Wywiad skierowałyśmy do przedstawicieli służb mundurowych w Polsce. Do wywiadów udało nam się zrekrutować 7 osób, które stworzyły zróżnicowaną grupę zarówno ze względu na charakter wykonywany zawodów, jak i różnice metrykalne. W wywiadach eksperckich wzięło udział 4 mężczyzn i 3 kobiety. Większość osób (4) była w wieku 46–55 lat, jedna osoba w wieku powyżej 65 lat, jedna osoba w wieku 56–65 lat i jedna w wieku 36–45 lat. Na prośbę ekspertów, ale również dla zachowania pełnej anonimowości badania, zdecydowałyśmy się nie podawać żadnych dodatkowych danych metrykalnych (reprezentowana służba, stopień itp.). Wywiady planowałyśmy zrealizować osobiście lub drogą telefoniczną. Niestety brak zgód wymusił na nas opracowanie internetowego kwestionariusza opartego na wcześniejszym scenariuszu wywiadu. Wywiady zostały oznaczone kolejno numerami porządkowymi według schematu: E [ekspert] + numer.

Zdecydowałyśmy się poznać opinię ekspertów na temat przygotowania funkcjonariuszy do wykonywania czynności wobec osób wyznających islam i zapewnienia ich praw. Opinie były w zasadzie zbieżne. Zdaniem osób biorących udział w badaniu funkcjonariusze nie są należycie przygotowani do pracy z osobami wyznania muzułmańskiego. Co więcej, zauważają brak chęci zmiany stanu rzeczy nie tylko wśród samych funkcjonariuszy, ale także wśród obecnej kadry kierowniczej. Cenzus czasowy w wypowiedziach respondentów stanowił 2016 rok, na który eksperci powoływali się kilkakrotnie. Podkreślali bowiem, że ten rok przyniósł wzmożone zainteresowanie i konieczność wprowadzenia dodatkowego systemu szkoleń, które podejmowałyby kwestię religii, kultury i tradycji islamu, a także kwestie związane z różnymi aspektami służbowymi wokół „kryzysu migracyjnego”. Podkreślali jednak, że w świecie służb mundurowych islam nie jest przedstawiany jako zagrożenie dla bezpieczeństwa, a raczej są dyskutowane jego aspekty i elementy o charakterze kulturowo-religijnym. Po 2016 roku intensywność tych działań, zdaniem respondentów, zaczęła stopniowo spadać (co zresztą uwydatniły również wyniki poprzedniej analizy zawartej w niniejszym rozdziale). Według wiedzy ekspertów w polskich służbach

mundurowych także szkolenia antydyskryminacyjne nie są prowadzone w sposób systematyczny. Sześciu na siedmiu ekspertów jasno wskazało, że szkolenia takie nie są prowadzone lub są prowadzone sporadycznie, mimo iż w szkoleniach wewnętrznych problematyka antydyskryminacyjna jest przewidziana. Ponadto wskazano, że regularne szkolenia są prowadzone w przypadku kontyngentów wojskowych przygotowywanych do działania w krajach muzułmańskich. Jest to o tyle istotne, że z przeprowadzonych wywiadów wynika także, że polskie służby mundurowe nie są w pełni zaznajomione z pojęciem dyskryminującego profilowania rasowego/etnicznego: „Nie są zaznajomione, zjawisko to jest dość powszechne” [E7].

Niemniej należy podkreślić, że eksperci pozostają w zasadzie zgodni, że polskie służby poczyniły znaczący krok „w przód” w kształceniu w zakresie poszanowania i zagwarantowania praw oraz niedyskryminacji osób ze względu na pochodzenie etniczne lub kulturowe. Punktowali jednocześnie, że wciąż są braki i lekcje, które należy nadrobić. Eksperti odnieśli się tym samym do głównych przeszkód i barier dla właściwego wykonywania pracy przez służby mundurowe na rzecz osób wyznania muzułmańskiego. Rozmówcy zwrócili uwagę na bariery światopoglądowe, ale także na pojawiającą się mowę nienawiści w przestrzeni publicznej. Zebraliśmy opinie o różnym charakterze:

Główną barierą jest odgórne przyzwolenie na łamanie praw człowieka [E2].

Odgórny brak szacunku (rząd, tv publiczna) do ludzi innego wyznania, tożsamości płciowej itp. [E4].

Bariery mentalne oraz intencjonalne i świadome wykorzystywanie stereotypów rasowych przez dysponentów politycznych [E7].

Eksperti odnieśli się do kwestii kształcenia kadry kierowniczej w zakresie wczesnego identyfikowania przedstawicieli służb mundurowych, którzy mogą zachowywać się w sposób niezgodnym ze standardami antydyskryminacyjnymi. Według rozmówców istnieje znikome prawdopodobieństwo prowadzenia takich działań. Eksperti potwierdzili w wywiadach chęć współpracy służb mundurowych z organizacjami pozarządowymi, takimi jak Helsińska Fundacja Praw Człowieka.

Wywiady eksperckie pokazały, że istnieje zapotrzebowanie na szkolenia, sygnalizowano także otwartość służb mundurowych w kierunku kształcenia o profilu antydyskryminacyjnym i wielokulturowym.

Bibliografia

- Akademia Policji w Szczytnie, <https://www.wspol.edu.pl/g/> (dostęp: 2.02.2023).
- Belina B., *Szkolenie i doskonalenie jako jeden z kluczowych czynników rozwoju organizacji*, "Polish Journal of Continuing Education" 2017, no. 4.
- Centrum Przygotowań do Misji Zagranicznych, *CPdMZ szkoliło małopolskich policjantów na światowe Dni Młodzieży*, https://archiwum-cpdmz.wp.mil.pl/pl/2_791.html (dostęp: 13.11.2022).
- Centrum Szkolenia Policji w Legionowie, <http://bip.legionowo.csp.policja.gov.pl/> (dostęp: 2.02.2023).
- Centrum Szkolenia Policji, <https://csp.edu.pl/> (dostęp: 2.02.2023).
- Decyzja Nr 376 Komendanta Głównego Policji z dnia 21 grudnia 2022 r. w sprawie programu szkolenia zawodowego podstawowego, Dz. Urz. KGP, 2022, poz. 238.
- Górak-Sosnowska K., *Wielokulturowość. Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce w kontekście problemu uchodźców w Europie. Czy istnieje związek?*, „Kultura Enter”, <http://kulturaenter.pl/article/wielokulturowosc-mniejszosci-narodowe-i-etniczne-w-polsce-w-kontekscie-problemu-uchodzcow-w-europie-czy-istnieje-zwiazek/> (dostęp: 12.03.2023).
- Grodzicki J., *Rola kapitału ludzkiego w rozwoju gospodarki globalnej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2003.
- Informacyjny Serwis Policyjny, *Cykl szkoleń pn. „Zwalczanie przestępstw popełnionych z pobudek rasistowskich i ksenofobicznych”*, <https://isp.policja.pl/isp/aktualnosci/8941,Cykl-szkolen-pn-Zwalczanie-przestepstw-popelnionych-z-pobudek-rasistowskich-i-ks.html> (dostęp: 13.11.2022).
- Informacyjny Serwis Policyjny, <https://isp.policja.pl/> (dostęp: 2.02.2023).
- Komenda Stołeczna Policji, <https://ksp.policja.gov.pl/> (dostęp: 2.02.2023).
- Lange J., Machul-Telus B., Nijakowski L.M., *Poradnik antydyskryminacyjny dla funkcjonariuszy Policji*, Pro Humanum, Warszawa 2009.
- Łaskiewicz K., *Po pierwsze człowiek. Działania antydyskryminacyjne w jednostkach Policji*, Warszawa 2013.
- Łysienica M. (red.), *Cudzoziemcy w Polsce. Podręcznik dla funkcjonariuszy publicznych*, Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Warszawa 2015.
- Mączko A., *Spółczesność europejska – czy istnieje?*, „Świat Idei i Polityki” 2004, t. 4.
- Moczydłowska J., *Zarządzanie zasobami ludzkimi w organizacji. Podręcznik akademicki*, Difin, Warszawa 2010.
- MultiOcalenie, *Projekt „Inny punkt widzenia”*, <https://multiocalenie.org.pl/zakonczone-projekty/139-projekt-inny-punkt-widzenia> (dostęp: 15.11.2022).
- Nadwiślański Oddział Straży Granicznej, *Oswoić Bliski Wschód*, <https://www.nadwislanski.strazgraniczna.pl/wis/aktualnosci/16485,Oswoic-Bliski-Wschod.html> (dostęp: 13.11.2022).
- Niklewicz-Pijaczyńska M., Wachowska M., *Wiedza – Kapitał ludzki – Innowacje*, Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa, Wrocław 2012.
- Oczkowska R., Bukowska U. (red.), *Rozwój zasobów ludzkich organizacji*, Difin, Warszawa 2014.

- Odpowiedź na interpelację nr 12935 w sprawie szkolenia policjantów w zakresie reagowania na filmowanie ich przez osoby postronne*, <https://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=669FC6F9> (dostęp: 11.11.2022).
- Pauli U., *Rola szkoleń pracowników w rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw*, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Kraków 2014.
- Plan działalności edukacyjno-informacyjnej w zakresie ochrony praw i wolności człowieka w Policji na lata 2021–2023*, <https://ksp.policja.gov.pl/pl/stoleczna-policja/zespoly-ksp/zespol-ds-ochrony-praw/40034,Plan-dzialalnosci-Ochrony-Praw-Czlowieka-w-Policji-na-lata-2021-2023.html> (dostęp: 12.12.2022).
- Policja Pomorska, *Szkolenie Policjantów pn. „Komunikacja interpersonalna a różnice kulturowe w kontakcie z ofiarą przestępstwa” w ramach projektu „Power on”*, <https://pomorska.policja.gov.pl/pom/informacje/wiadomosci/110632,Szkolenie-policjantow-pn-Komunikacja-interpersonalna-a-roznice-kulturowe-w-konta.html> (dostęp: 13.11.2022).
- Policja, <https://policja.pl/> (dostęp: 2.02.2023).
- Policja, *Narada służbowa Wydziału Dochodzeniowo-Śledczego Biura Kryminalnego Komendy Głównej Policji dotycząca zapobiegania i wykrywania przestępstw popełnionych na tle nienawiści – warsztaty w Kruszynianach*, <https://policja.pl/pol/kgp/biuro-kryminalne/archiwum/materialy-archiwalne/166009,Narada-sluzbowa-Wydzialu-Dochodzeniowo-Sledczego-Biura-Kryminalnego-Komendy-Glow.html> (dostęp: 13.11.2022).
- Przewodnik po judaizmie dla policjantów*, <https://isp.policja.pl/isp/prawa-czlowieka-w-poli/publikacje/12095,Przewodnik-po-judaizmie-dla-policjantow.html> (dostęp: 11.11.2022).
- Przybyszewski R., *Kapitał ludzki w procesie kształtowania gospodarki opartej na wiedzy*, Difin, Warszawa 2007.
- Radłowska K., *Tatarzy polscy. Ciągłość i zmiana*, Fundacja Sąsiedzi, Białystok 2017.
- Romanek Z., *Edukacja antydyskryminacyjna*, „Policyjny Głos Mazowsza” 2019, nr 149.
- Rybicka A., *Działalność Pełnomocnika Komendanta CSP ds. Ochrony Praw Człowieka*, „Kwartalnik Policyjny” 2014, nr 2.
- Sitek E., *Specjaliści od praw człowieka*, „Policja 997” 2015, nr 3(120).
- Skiba M., *Dziesięciolecie działalności struktury pełnomocników komendantów policji ds. ochrony praw człowieka (2004–2014)*, w: *Nauki Społeczne na rzecz bezpieczeństwa wewnętrznego*, P. Bogdalski, M. Nepelski (red.), Wyższa Szkoła Policji w Szczytnie, Szczytno 2014.
- Służyć i chronić. Wskazówki do procesu kształtowania pożądanych postaw i zachowań w toku szkolenia zawodowego podstawowego*, Komenda Główna Policji, Warszawa 2011.
- Straż Graniczna, <https://www.strazgraniczna.pl/> (dostęp: 2.02.2023).
- Straż Graniczna, *Kryzys migracyjny – szkolenia dla funkcjonariuszy z BiOSG*, <https://www.strazgraniczna.pl/pl/aktualnosci/3112,Kryzys-migracyjny-szkolenia-dla-funkcjonariuszy-z-BiOSG.html> (dostęp: 13.11.2022).
- Straż Graniczna, *Kurs doskonalący „Społeczno-kulturowe aspekty komunikacji z cudzoziemcami z wybranych państw Subkontynentu Indyjskiego”*, <https://www.strazgraniczna.pl/pl/straz-graniczna/fundusze-pomocowe/norweski-mechanizm-fina/aktualnosci/4178,Kurs-doskonalacy-Spoleczno-kulturowe-aspekty-komunikacji-z-cudzoziemcami-z-wybra.html> (dostęp: 14.11.2022).

- Straż Graniczna, *Kurs doskonalący „Społeczno-kulturowe aspekty komunikacji z cudzoziemcami z Kaukazu i Azji Centralnej”*, <https://www.oss.strazgraniczna.pl/oss/aktualnosci/38488>, Kurs-doskonalacy-Spoleczno-kulturowe-aspekty-komunikacji-z-cudzoziemcami-z-Kauka.html (dostęp: 13.11.2022).
- Straż Graniczna, *Kurs doskonalący „Społeczno-kulturowe aspekty komunikacji z cudzoziemcami z regionu Maghrebu, Bliskiego Wschodu i Zatoki Perskiej”*, <https://www.oss.strazgraniczna.pl/oss/aktualnosci/41907>, Kurs-doskonalacy-Spoleczno-kulturowe-aspekty-komunikacji-z-cudzoziemcami-z-regio.html (dostęp: 13.11.2022).
- Straż Graniczna, *Oswoić Bliski Wschód*, <https://oss.strazgraniczna.pl/oss/aktualnosci/16207>, Warsztaty-quotOSWOIC-BLISKI-WSCHODquot.html (dostęp: 13.11.2022).
- Szkoła Policji w Katowicach, <http://katowice.szkolapolicji.gov.pl/spk/> (dostęp: 2.02.2023).
- Szulecka M., *(Nie)funkcjonowanie prawa antydyskryminacyjnego w odniesieniu do cudzoziemców w praktyce*, w: RÓŻNI, ALE RÓWNI. Prawo a równe traktowanie cudzoziemców w Polsce, W. Klaus (red.), Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, Warszawa 2013.
- Wiszniewski L., *Zarządzanie zasobami ludzkimi w służbach specjalnych na przykładzie Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu – wybrane aspekty*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2020, nr 23(12).
- Zaborski C., *Wspólnie bez granic*, „Magazyn Straży Granicznej” 2011, nr 3(14).

ZAKOŃCZENIE

Ze względu na uwarunkowania historyczne społeczeństwo Polski stanowi bogaty tygiel kulturowy, składający się z różnych grup etnicznych, religijnych, których integralną częścią są muzułmanie (obecni w Polsce od setek lat). Mimo to od dwóch dekad pojawiła się pilna potrzeba rewizji nowych wyzwań w zakresie zapobiegania oraz zwalczania islamofobii i dyskryminacji muzułmanów. Islamofobia ma głęboki wpływ na jednostki, społeczności. Wielu muzułmanów czuje presję, by ukrywać swoją tożsamość religijną, aby być mniej rozpoznawalnym, aby zmniejszyć podejrzliwość państwa i opinii publicznej, uniknąć ataków lub korzystać ze swoich praw.

Przestrzeganie praw oraz brak dyskryminacji muzułmanów jest ściśle powiązane z funkcjonowaniem służb mundurowych, które stoją na straży prawa i dobrze funkcjonującego państwa. Dobrze wykwalifikowane grupy dyspozycyjne, cechujące się wrażliwością, empatią oraz rozwiniętymi kompetencjami kulturowymi stają się zabezpieczeniem społeczeństwa o homogenicznym charakterze, jakim jest polskie społeczeństwo. Odnosząc się do wyników przeprowadzonych badań jakościowych i ilościowych, ale także mając do dyspozycji doświadczenia z organizacji i realizacji w ramach projektu „Empathy” szkoleń dla przedstawicieli Policji, Służby Więziennej, Straży Granicznej oraz żołnierzy Wojsk Obrony Terytorialnej¹⁸⁵, uważamy za kluczowe rozszerzenie edukacji antydyskryminacyjnej i kulturoznawczej na wszystkich

¹⁸⁵ Zob. *Szkolimy żołnierzy Wojsk Obrony Terytorialnej*, <https://salamlab.pl/pl/szkolimy-zolnierzy-wojsk-obrony-terytorialnej/> (dostęp: 19.09.2023) oraz *Szkolimy funkcjonariuszy Straży Granicznej*, <https://salamlab.pl/pl/szkolimy-funkcjonariuszy-strazy-granicznej/> (dostęp: 19.09.2023).

szczeblach administracyjnych służb mundurowych (krajowym, regionalnym, lokalnym) poprzez zaangażowanie niezależnych ekspertów z szerokiego grona podmiotów z różnych sektorów społeczeństwa.

Bibliografia

Szkolimy funkcjonariuszy Straży Granicznej, <https://salamlab.pl/pl/szkolimy-funkcjonariuszy-strazy-granicznej/> (dostęp: 19.09.2023).

Szkolimy żołnierzy Wojsk Obrony Terytorialnej, <https://salamlab.pl/pl/szkolimy-zolnierzy-wojsk-obrony-terytorialnej/> (dostęp: 19.09.2023).

ANEKS

Załącznik 1. Szczegółowe informacje o szkoleniach realizowanych w jednostkach Policji i Straży Granicznej

Dwudniowe szkolenie „Komunikacja interpersonalna a różnice kulturowe w kontakcie z ofiarą przestępstwa” wraz z wykładem „W kręgu kultury islamu – między kulturą, religią a bezpieczeństwem” (2022)

W maju 2022 roku Wydział Prewencji i Zespół Funduszy Pomocowych Komendy Wojewódzkiej Policji w Gdańsku w ramach projektu „POWER ON Podniesienie kompetencji Policji w zakresie wsparcia ofiar przestępstw”, finansowanego z Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego, zorganizował szkolenie pt. „Komunikacja interpersonalna a różnice kulturowe w kontakcie z ofiarą przestępstwa”. Projekt POWER ON miał charakter partnerski z Komendą Wojewódzką Policji (dalej jako: KWP) w Gdańsku jako liderem. Pozostałe podmioty zaangażowane w projekt to KWP w Olsztynie, KWP w Szczecinie, Szkoła Policji w Pile oraz organizacje pozarządowe (Centrum Praw Kobiet Oddział w Gdańsku, Stowarzyszenie Pelikan z Gdańska). W szkoleniu wzięło udział łącznie 60 funkcjonariuszy z województwa pomorskiego, warmińsko-mazurskiego oraz zachodniopomorskiego.

Jeden z wykładów wygłoszonych podczas szkolenia nosił tytuł: „W kręgu kultury islamu – między kulturą, religią a bezpieczeństwem”. Prowadzącą szkolenie była dr Magdalena El Ghamari.

„Pełnienie funkcji opiekuna socjalnego w strzeżonym ośrodku dla cudzoziemców” (2022)

Warsztat przygotowali i przeprowadzili wykładowcy Zakładu ds. Cudzoziemców Ośrodka Szkoleń Specjalistycznych SG w Lubaniu na wniosek Komendanta Nadodrzańskiego Oddziału Straży Granicznej. Szkolenie było adresowane do funkcjonariuszy Nadodrzańskiego Oddziału Straży Granicznej, którzy będą pełnić funkcję opiekuna socjalnego w Strzeżonym Ośrodku dla Cudzoziemców w Krośnie Odrzańskim oraz Tymczasowym Strzeżonym Ośrodku dla Cudzoziemców w Wędrzynie.

Podczas zajęć omówiono między innymi zakres zadań opiekuna socjalnego, ale także podstawowe zasady komunikacji międzykulturowej oraz aspekty społeczno-kulturowej identyfikacji cudzoziemców z Afryki Północnej, Bliskiego Wschodu, Rosji i Kaukazu.

„Społeczno-kulturowe aspekty komunikacji z cudzoziemcami z regionu Maghrebu, Bliskiego Wschodu i Zatoki Perskiej” (2021)

Pięciodniowy kurs doskonalący odbył się w czerwcu 2021 roku w Ośrodku Szkoleń Specjalistycznych Straży Granicznej w Lubaniu. Słuchacze zdobywali wiedzę na temat wybranych krajów Maghrebu, Bliskiego Wschodu i Zatoki Perskiej (Syrii, Libanu, Izraela, Palestyny, Egiptu, Maroka, Jemenu, Jordanii, Kataru i Arabii Saudyjskiej).

Kurs prowadziły funkcjonariuszki SG (wątek grup etnicznych zamieszkujących omawiany region, ich religii, obyczajów i wierzeń), a także dr hab. Aldona Piwko (wątek zasad i obyczajów utrwalonych przez religię w regionie, a także tematy związane z rolą rodziny, pozycją kobiet i dzieci). Był współfinansowany z Programu Krajowego Funduszu Azylu, Migracji i Integracji „Wzmocnienie kompetencji i kwalifikacji Straży Granicznej w obszarze powrotów – część II”, projekt 1/9-2018/BK-FAMI.

„Społeczno-kulturowe aspekty komunikacji z cudzoziemcami z Kaukazu i Azji Centralnej” (2020)

Celem kursu doskonalącego z sierpnia 2020 roku było nabycie przez funkcjonariuszy SG i poszerzenie wiedzy z zakresu społecznych kompetencji komunikacyjnych, niezbędnych do prawidłowego realizowania zadań służbowych w stosunku do cudzoziemców pochodzących z regionu Kaukazu i Azji Centralnej.

Zajęcia prowadziła funkcjonariuszka SG z Zakładu ds. Cudzoziemców, a także dr hab. Aldona Piwko, która przedstawiła słuchaczom specyfikę islamu na obszarze Kaukazu i Azji Centralnej. Kurs był współfinansowany z Krajowego Funduszu Azylu

Migracji i Integracji Bezpieczna Przystań, nr projektu: 1/9–2018/BK-FAMI „Wzmocnienie kompetencji i kwalifikacji Straży Granicznej w obszarze powrotów – część II”.

Edukacja antydyskryminacyjna dla funkcjonariuszy i pracowników Policji garnizonu mazowieckiego (2019)

W ramach cyklicznej edukacji antydyskryminacyjnej dla funkcjonariuszy i pracowników Policji garnizonu mazowieckiego odbył się wykład dr hab. Aldony Piwko z zakresu uwarunkowań prawnych, historycznych i kulturowych mniejszości islamskiej w Polsce.

Narada służbowa Wydziału Dochodzeniowo-Śledczego Biura Kryminalnego Komendy Głównej Policji dotycząca zapobiegania i wykrywania przestępstw popełnionych na tle nienawiści (2016 i 2018)

W październiku 2016 roku w Zakopanem odbyła się narada służbowa Wydziału Dochodzeniowo-Śledczego Biura Kryminalnego KGP z koordynatorami z Komend Wojewódzkich/Komendy Stołecznej Policji monitorującymi przestępstwa popełnione z pobudek rasistowskich i ksenofobicznych. W spotkaniu wzięła udział Prezes Fundacji Multiculturalism, Dorota Parzymier oraz Mohamedem Ali Douiri. Przedstawiciele Fundacji omówili zagadnienia związane z mapą religijną islamu na świecie i w Polsce, z filarami islamu, dogmatami wiary, sytuacją na Bliskim Wschodzie.

Kolejna narada, w ramach której odbyły się szkolenia związane z tematyką muzułmańską, miała miejsce w październiku 2018 roku w Supraślu. Uzupełnieniem narady były warsztaty interaktywne na terenie meczetu, mizaru oraz Centrum Edukacji i Kultury Muzułmańskiej Tatarów Polskich w Kruszynianach. Zaprezentowano między innymi podstawowe cechy charakterystyczne dla wspólnoty muzułmańskiej zamieszkującej teren Podlasia oraz dogmaty wiary i filary islamu. Omówiono różnice kulturowe między społeczeństwem europejskim a cudzoziemcami z krajów muzułmańskich. Poruszono też aspekty przynależności do mniejszości Tatarów polskich w „obcym dla siebie środowisku kulturowym”.

„Społeczno-kulturowe aspekty komunikacji z cudzoziemcami z wybranych państw Subkontynentu Indyjskiego” (2016)

W listopadzie 2016 roku w Ośrodku Szkoleń Specjalistycznych Straży Granicznej w Lubaniu funkcjonariusze Zakładu ds. Cudzoziemców przygotowali i przeprowadzili kurs doskonalący nt. komunikacji z cudzoziemcami z wybranych państw

Subkontynentu Indyjskiego. Podczas kursu omawiano założenia islamu (jako religii dominującej w Bangladeszu i w Pakistanie). Kurs był współfinansowany z Norweskiego Mechanizmu Finansowego w ramach projektu „Wzmocnienie kompetencji i kwalifikacji służb publicznych w obszarze migracji i azylu, ze szczególnym uwzględnieniem przeciwdziałania nielegalnej migracji”.

Cykl szkoleń w formie warsztatów pn. „Zwalczanie przestępstw popełnionych z pobudek rasistowskich i ksenofobicznych” (2016)

W czerwcu 2016 roku Biuro Kryminalne Komendy Głównej Policji zorganizowało cykl szkoleń pn. „Zwalczanie przestępstw popełnionych z pobudek rasistowskich i ksenofobicznych” skierowany do policjantów komórek dochodzeniowo-śledczych służby kryminalnej realizujących czynności w sprawach dotyczących przestępstw popełnionych na tle nienawiści (w szkoleniach wzięli także udział funkcjonariusze Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Straży Granicznej i Żandarmerii Wojskowej). Wykłady wygłosili przedstawiciele Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, Ministerstwa Sprawiedliwości, Prokuratury Krajowej, Biura Rzecznika Praw Obywatelskich, Laboratorium Kryminalistycznego z KWP w Łodzi oraz Pełnomocnik Komendanta Wojewódzkiego Policji w Kielcach ds. Ochrony Praw Człowieka, reprezentanci organizacji pozarządowych chroniących prawa człowieka. W cyklu szkoleń podjęto również temat islamu (brak informacji na temat osoby prowadzącej szkolenie).

Dodatkowo omówiono zagadnienia związane z mapą religijną islamu na świecie i w Polsce, a także przedstawiono podstawowe zagadnienia związane z kulturą arabsko-muzułmańską oraz z islamem. Zapoznano funkcjonariuszy z filarami islamu, dogmatami wiary, a także zasadami związanymi z odmawianiem modlitwy. Warsztaty znacznie przybliżyły słuchaczom tematykę związaną z islamem oraz ze skomplikowaną sytuacją w kraju pochodzenia uchodźców z Bliskiego Wschodu.

„Porozumiewanie się i zapobieganie zagrożeniom wynikającym z odmienności kulturowej podczas kontaktu z ludnością muzułmańską” (2016)

Czterodniowe szkolenie zorganizowane w maju 2016 roku było skierowane do policjantów Oddziału Prewencji Policji w Krakowie, którzy mieli być zaangażowani w działania związane ze Światowymi Dniami Młodzieży (w szkoleniu wzięli również udział pracownicy cywilni z Sekcji Psychologów Komendy Wojewódzkiej Policji w Krakowie oraz przedstawiciele Wydziału Kadry i Szkolenia Komendy Wojewódzkiej Policji w Krakowie).

Podczas szkolenia realizowano następujące tematy: Islam i główne zasady i źródła wiary muzułmańskiej; prawo i zasady wynikające z Islamu; kultura i tradycja muzułmańska (manifestacje kultury); możliwy skład etniczno-religijny uczestników Światowych Dni Młodzieży; zasady zachowania w kontaktach z przedstawicielami kultury arabskiej (komunikacja werbalna i pozawerbalna, kodeksy honorowe itp.); zagrożenia wynikające z odmienności kulturowej uczestników Światowych Dni Młodzieży. Instruktorem byli Joanna Frączek-Broda oraz Wojciech Mąkola z Centrum Przygotowań do Misji Zagranicznych.

Szkolenie poświęcone kwestiom związanym z kryzysem migracyjnym w Europie (2016)

Szkolenie dla funkcjonariuszy Bieszczadzkiego Oddziału Straży Granicznej w marcu 2016 roku poprowadziła Magdalena El Ghamari. Celem szkolenia było przybliżenie funkcjonariuszom zagadnień związanych z bezpieczeństwem międzynarodowym, międzykulturowością, kulturą arabsko-muzułmańską, zwyczajami obowiązującymi w krajach muzułmańskich, z zagrożeniem terroryzmem ze strony tzw. Państwa Islamskiego.

„Oswoić Bliski Wschód” (2016)

Dwudniowe warsztaty prowadzone przez Fundację MultiOcalenie w ramach projektu SALAM! współfinansowanego ze środków Europejskiego Obszaru Gospodarczego odbyły się w lutym 2016 roku w Ośrodku Szkoleń Specjalistycznych SG w Lubaniu. Wśród prelegentów znaleźli się prof. Bassam Aouil z Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, Khaled Assas z Fundacji Wolna Syria, Dorota Parzymies i Mohamed Ali Douiri z Fundacji MultiOcalenie. Celem warsztatów było pogłębienie i nabycie wiedzy na temat sytuacji na Bliskim Wschodzie ze szczególnym uwzględnieniem Syrii. Poruszono także wątki związane z religią islamu:

[...] zagadnienia związane z mapą religijną islamu na świecie i w Polsce, a także zwróciła uwagę na istotne rozróżnienie między arabami a muzułmanami, a także na skomplikowane podziały wyznaniowe istniejące wewnątrz religii islamskiej. Przedstawiła też aktualną strukturę i statystyki dotyczące rozmieszczenia i liczebności muzułmanów w Polsce.

[...] przybliżył słuchaczom alfabet arabski. Każdy z uczestników warsztatów miał okazję – przy pomocy prowadzącego – napisać własne imię w języku arabskim. W dalszej części zajęć przedstawił podstawowe zagadnienia związane z kulturą arabsko-muzułmańską

oraz z islamem. Omówił 5 filarów islamu, dogmaty wiary, a także zasady związane z odmawianiem modlitwy, a nawet zademonstrował słuchaczom rytuał związany z ablucją i modlitwą muzułmanina¹⁸⁶.

„Inny punkt widzenia” (2014–2015)

W latach 2014–2015 Fundacja MultiOcalenie w ramach umowy zawartej z Komendantem Głównym Straży Granicznej realizowała dla Straży Granicznej projekt szkolenia „Inny Punkt Widzenia”, który obejmował kursy językowe oraz tematykę wielokulturowości. Projekt był współfinansowany z Europejskiego Obszaru Gospodarczego. Przeprowadzono 12 szkoleń dla 296 funkcjonariuszy Straży Granicznej (Nadbużański, Śląsko-Małopolski, Bieszczadzki i Nadwiślański Oddział SG), w tym interaktywne warsztaty w Kruszyńskach, w których wzięło udział 34 funkcjonariuszy.

Podczas szkoleń podjęto takie zagadnienia, jak: kraje pochodzenia cudzoziemców przebywających w Polsce; sytuacja polityczna, polski system wizowy, szlaki komunikacyjne do Polski; podstawowe wiadomości na temat islamu; świat arabski; muzułmanie na świecie i w Polsce; identyfikacja cudzoziemców przebywających w Polsce; czynności kontrolne z udziałem cudzoziemców¹⁸⁷.

Szkolenia organizowane przez Pełnomocnika Komendanta Centrum Szkolenia Policji w Legionowie ds. ochrony praw człowieka (2013–2014)

W latach 2013–2014 Pełnomocnik Komendanta Centrum Szkolenia Policji w Legionowie ds. ochrony praw człowieka organizował dla kadry Centrum i słuchaczy szkoleń zawodowych podstawowych zajęcia dodatkowe. Wśród zaproszonych gości znaleźli się przedstawiciele Fundacji Ocalenie, Fundacji Afryka Inaczej oraz Stowarzyszenia NIGDY WIĘCEJ. Podczas spotkań prezentowano między innymi zagadnienia związane z islamem, a także omawiano działania zapobiegające skrajnym zachowaniom na tle rasowym, wyznaniowym czy narodowościowym. W latach 2013–2014 w szkoleniach wzięło udział ponad 2000 policjantów.

¹⁸⁶ Straż Graniczna, *Oswoić Bliski Wschód*, <https://oss.strazgraniczna.pl/oss/aktualnosci/16207>, Warsztaty-quotOSWOIC-BLISKI-WSCHODquot.html (dostęp: 13.11.2022).

¹⁸⁷ Straż Graniczna, *Fundacja „MultiOcalenie” przeprowadziła szkolenia w ŚMOSG*, <https://www.slaski.strazgraniczna.pl/sm/aktualnosci/6268>, Fundacja-MultiOcalenie-przeprowadzila-szkolenia-w-SMOSG.html (dostęp: 11.11.2022).

„Wspólnie bez granic” (2011)

„Wspólnie bez granic” to projekt realizowany w 2011 roku przez Śląski Oddział Straży Granicznej w Raciborzu wraz z czeskim partnerem – Komendą Wojewódzką Policji Republiki Czeskiej w Ostrawie. W ramach projektu przeprowadzono dwa szkolenia-warsztaty dla funkcjonariuszy Straży Granicznej i czeskiej Policji. W jednym z bloków tematycznych przedstawiciele Fundacji Ocalenie przybliżyli funkcjonariuszom polityczną i ekonomiczno-społeczną problematykę państw Kaukazu, a także teoretyczne oraz praktyczne zagadnienia dotyczące islamu.

Załącznik 2. Szczegółowe informacje o szkoleniach realizowanych w ramach projektu EMPATHY dla służb mundurowych

„Islam a kultura arabsko-muzułmańska” (marzec 2023)

Dwudniowe szkolenie zorganizowane w marcu 2023 roku było skierowane do funkcjonariuszy i funkcjonariuszek Nadwiślańskiego Oddziału Straży Granicznej w Warszawie. Ze względu na duże zainteresowanie w szkoleniu wzięli także udział przedstawiciele i przedstawicielki zaangażowanych jednostek: Placówka Straży Granicznej Warszawa-Modlin, Placówka Straży Granicznej Warszawa-Okęcie, Placówka Straży Granicznej Łódź, Placówka Straży Granicznej Radom, Placówka Straży Granicznej Lesznów, Placówka Straży Granicznej Bydgoszcz, Placówka Straży Granicznej Warszawa, Zarząd Straży Granicznej, Komenda Główna Warszawa.

Podczas szkolenia realizowano następujące tematy: religia muzułmańska, kultura arabsko-muzułmańska, różnice między kulturą a religią, identyfikacja cudzoziemców w ujęciu konfesyjno-kulturowym, muzułmanie w Europie, polscy Muzułmanie, ruchy migracyjne: granica wschodnia Unii Europejskiej, empatia w mundurze – ujęcia specyfiki służb w Polsce, islam a funkcjonariusze. Szkolenie zawierało część warsztatową, która angażowała wszystkich uczestników szkolenia. Szkolenie zostało przeprowadzone przez dr Magdalenę El Ghamari, ekspertkę ds. terroryzmu, bezpieczeństwa kulturowego, islamu.

„Między kulturą a radykalizacją regionu arabsko-muzułmańskiego” (marzec 2023)

Dwudniowe szkolenie zorganizowane w marcu 2023 roku było skierowane do funkcjonariuszy i funkcjonariuszek Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Krakowie. Ze względu na duże zainteresowanie w szkoleniu wzięli udział przedstawiciele i przedstawicielki także zaangażowanych jednostek: Oddział Zewnętrzny w Krakowie – Nowej Hucie, Oddział Zewnętrzny w Tarnowie – Mościcach, Oddział Zewnętrzny w Ciągowicach, Zakład Karny Wojkowice, Zakład Karny w Nowym Sączu, Areszt Śledczy w Krakowie, Zakład Karny w Tarnowie, Zakład Karny w Trzebini, Zakład Karny w Nowym Wiśniczu, Zakład Karny w Wadowicach.

Podczas szkolenia realizowano następujące tematy: religia muzułmańska, kultura arabsko-muzułmańska, różnice między kulturą a religią, zależności między społecznościami sunnickimi oraz szyickimi, perspektywy radykalizacji społeczeństwa polskiego – służby mundurowe a osoby cywilne, identyfikacja cudzoziemców w ujęciu konfesyjno-kulturowym, muzułmanie w Europie, polscy muzułmanie, empatia w mundurze – ujęcia specyfiki służb w Polsce, islam a funkcjonariusze. Szkolenie zawierało część warsztatową, która angażowała wszystkich uczestników szkolenia. Szkolenie zostało przeprowadzone przez dr Magdalenę El Ghamari, ekspertkę ds. terroryzmu, bezpieczeństwa kulturowego, islamu.

„Islam a kultura arabsko-muzułmańska. Studium przypadku granicy polsko-białoruskiej” (kwiecień 2023)

Dwudniowe szkolenie zorganizowane w kwietniu 2023 roku było skierowane do żołnerek i żołnierzy Wojsk Obrony Terytorialnej w Zegrzu. Ze względu na duże zainteresowanie w szkoleniu wzięli przedstawiciele i przedstawicielki także zaangażowanych jednostek: 1. Podlaska Brygada Obrony Terytorialnej (Białystok), 2. Lubelska Brygada Obrony Terytorialnej (Lublin), 3. Podkarpacka Brygada Obrony Terytorialnej (Rzeszów), 4. Warmińsko-Mazurska Brygada Obrony Terytorialnej (Olsztyn), 5. Mazowiecka Brygada Obrony Terytorialnej (Ciechanów), 6. Mazowiecka Brygada Obrony Terytorialnej (Radom), 7. Pomorska Brygada Obrony Terytorialnej (Gdańsk), 8. Kujawsko-Pomorska Brygada Obrony Terytorialnej (Bydgoszcz), 9. Łódzka Brygada Obrony Terytorialnej (Łódź), 10. Świętokrzyska Brygada Obrony Terytorialnej (Kielce), 11. Małopolska Brygada Obrony Terytorialnej (Kraków, Rząska), 12. Wielkopolska Brygada Obrony Terytorialnej (Poznań), 13. Śląska Brygada Obrony Terytorialnej (Katowice), 14. Zachodniopomorska Brygada Obrony Terytorialnej (Szczecin), 16. Dolnośląska Brygada Obrony Terytorialnej (Wrocław), 18. Stołeczna Brygada Obrony

Terytorialnej (Warszawa), 19. Nadbużańska Brygada Obrony Terytorialnej (Chełm), 20. Przemyska Brygada Obrony Terytorialnej (Przemysł).

Podczas szkolenia realizowano następujące tematy: religia muzułmańska, kultura arabsko-muzułmańska, różnice między kulturą a religią, identyfikacja cudzoziemców w ujęciu konfesyjno-kulturowym, muzułmanie w Europie, polscy muzułmanie, empatia w mundurze – ujęcia specyfiki służb w Polsce, islam a funkcjonariusze, ruchy migracyjne: granica wschodnia Unii Europejskiej, specyfika granicy polsko-białoruskiej w ujęciu konfesyjno-kulturowym. Szkolenie zawierało część warsztatową, która angażowała wszystkich uczestników szkolenia. Szkolenie zostało przeprowadzone przez dr Magdalenę El Ghamari, ekspertkę ds. terroryzmu, bezpieczeństwa kulturowego, islamu.

„Między kulturą a radykalizacją” (czerwiec 2023)

Dwudniowe szkolenie zorganizowane w marcu 2023 roku było skierowane do funkcjonariuszy i funkcjonariuszek Komendy Wojewódzkiej w Łodzi. Ze względu na duże zainteresowanie w szkoleniu wzięli udział przedstawiciele i przedstawicielki także zaangażowanych jednostek: Wydział Kryminalny Komendy Powiatowej Policji w Bełchatowie, Wydział Kryminalny Komendy Powiatowej Policji w Pajęcznie, Wydział Kryminalny Komendy Powiatowej Policji w Brzezinach, Wydział Kryminalny Komendy Powiatowej Policji w Wieluniu, Wydział Kryminalny Komendy Powiatowej Policji w Poddębicach, Wydział Kryminalny Komenda Miejska Policji w Piotrkowie Trybunalskim, Komenda Powiatowa Policji w Tomaszowie Mazowieckim, Wydział Kryminalny Komendy Powiatowej Policji w Kolużkach, Komenda Powiatowa Policji w Opocznie, Wydział Kryminalny Komenda Miejska Policji w Skierniewicach, Komendy Powiatowej Policji w Pabianicach.

Podczas szkolenia realizowano następujące tematy: religia muzułmańska, kultura arabsko-muzułmańska, różnice między kulturą a religią, identyfikacja cudzoziemców w ujęciu konfesyjno-kulturowym, muzułmanie w Europie, polscy muzułmanie, empatia w mundurze – ujęcia specyfiki służb w Polsce, Wydział Kryminalny oraz Wydział Prewencji – specyfika zatrzymań, islam a funkcjonariusze Policji. Szkolenie zawierało część warsztatową, która angażowała wszystkich uczestników szkolenia. Szkolenie zostało przeprowadzone przez dr Magdalenę El Ghamari, ekspertkę ds. terroryzmu, bezpieczeństwa kulturowego, islamu.

SPIS RYSUNKÓW

Rysunek 1. Ocena merytorycznego przygotowania funkcjonariuszy do pracy z osobami wyznania muzułmańskiego ($n = 31$)	58
Rysunek 2. Ocena przygotowania funkcjonariuszy do pracy z osobami wyznania muzułmańskiego z doświadczeniem migracyjnym (migranci, uchodźcy, azylanci) ($n = 31$)	61
Rysunek 3. Częstotliwość i natura usłyszanych komentarzy funkcjonariuszy wobec osób wyznania muzułmańskiego ($n = 31$)	62
Rysunek 4. Częstotliwość występowania określonych zachowań funkcjonariuszy wobec osób wyznania muzułmańskiego ($n = 31$)	65
Rysunek 5. Stosowanie przez funkcjonariuszy profilowania rasowego w doświadczeniach respondentów ($n = 31$)	69

NOTY O AUTORKACH

Joanna Sozańska – absolwentka Uniwersytetu Jagiellońskiego na kierunkach studia azjatyckie bliskowschodnie i stosunki międzynarodowe, stypendystka Uniwersytetu Cadii Ayyad w Maroku. Stypendystka NATO2030 Global Fellowship i członkini European Democracy Youth Network (EDYN). W 2022 roku wybrana przez Vital Voices Global Partnership jako jedna z 50 światowych lidererek-wizjonerek. W latach 2018–2022 członkini jury konkursu Innovation in Politics Awards. Koordynatorka, badaczka i trenerka w projektach finansowanych ze środków m.in. Rady Europy, Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP, Komisji Europejskiej. W 2018 roku pracowała na rzecz integracji społeczności tureckiej z osobami z doświadczeniem uchodźczym z Syrii, Iraku i Afganistanu przy granicy turecko-syryjskiej w Gaziantep. Specjalizuje się w problematyce regionu arabskiego, relacji WANA-UE, polityce migracyjnej i dyplomacji.

Aleksandra Tołczyk – magister bezpieczeństwa wewnętrznego na Wydziale Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego. Doktorantka w Szkole Doktorskiej SGH (od 2020), asystentka w Zakładzie Bliskiego Wschodu i Azji Środkowej SGH (od 2022) oraz członkini Rady Samorządu Doktorantów SGH (od 2022). Badaczka w projektach finansowanych ze środków Komisji Europejskiej (CERV) oraz Programu Erasmus+. W ramach grantu PRELUDIUM21 Narodowego Centrum Nauki (2023–2025) jako kierownik realizuje projekt badawczy nt. przeciwdziałania radykalizacji społeczności muzułmańskich w Wielkiej Brytanii i w Stanach Zjednoczonych.

INFORMACJE O PROJEKCIE EMPATHY

Let's Empower, Participate and Teach Each Other to Hype Empathy. Challenging Discourse about Islam and Muslims in Poland (EMPATHY)

Projekt zakłada kompleksowe i interseksjonalne podejście do przeciwdziałania islamofobii w Polsce. Celem projektu jest:

- identyfikacja, analiza i przeciwdziałanie negatywnym stereotypom wobec muzułmanów w różnych sferach życia społecznego;
- podniesienie świadomości i dostarczenie materiałów edukacyjnych dla różnych grup interesariuszy;
- monitorowanie przejawów islamofobii.

Obszary tematyczne projektu

SZKOŁA – czyli dyskurs o muzułmanach i islamie w klasie. Pakiet działań „Szkoła” jest odpowiedzią na pilną potrzebę poznania i zbadania sposobu postrzegania islamu i muzułmanów w polskim systemie edukacji. Efektem pracy jest wielostronny obraz obecności i postrzegania muzułmanów i islamu w dwóch kluczowych elementach systemu: (kto) przyszli nauczyciele i wykładowcy akademicki oraz (co) treści podręczników i programów nauczania w szkołach podstawowych i średnich.

MIASTO – czyli muzułmanie i islam a instytucje publiczne. Pakiet działań „Miasto” jest odpowiedzią na problem braku doświadczenia wśród pracowników polskich instytucji publicznych w kontakcie z muzułmanami. Projekt konfrontuje również uproszczone i stereotypowe narracje powtarzane nagminnie w dyskursie politycznym.

MEDIA I PRAWO – analiza obrazu islamu, monitorowanie i dokumentowanie islamofobii. Pakiet działań „Media i prawo” jest odpowiedzią zarówno na problem brakujących danych w zakresie dyskursów na temat islamu i jego wyznawców w polskich sądach, jak i dokładnego obrazu przestępczości motywowanej nienawiścią. Podstawowym celem jest zidentyfikowanie problemów, z jakimi mierzą się muzułmanie w przestrzeni sądowej, oraz praktyk sędziów, gdy mają do czynienia z islamem. Niewiedza oraz stereotypy wśród przedstawicieli wymiaru sprawiedliwości mogą negatywnie wpływać na finalne rozstrzygnięcia spraw i doświadczenia tej mniejszości w zetknięciu z polskim systemem prawnym. Inną sferą, w której islamofobia ma bardzo negatywne skutki dla społeczeństwa i muzułmanów, są media. Zgodny ze standardami metodologicznymi monitoring przekazów medialnych pod kątem islamofobii pozwoli zbadać medialny obraz i mapę potencjalnych postaw społecznych, stereotypów, które są widoczne w Polsce. To z kolei umożliwi zainicjowanie procesu zmiany społecznej w kierunku włączenia pozytywnych narracji o grupach zagrożonych wykluczeniem.

SPOŁECZEŃSTWO – upowszechnianie wiedzy i kampanie społeczne. Celem działań w ramach tego pakietu jest podniesienie wiedzy polskiego społeczeństwa (głównie internautów) na temat islamu i islamofobii, a także zapewnienie kontrnarracji o islamie i muzułmanach.

Partnerzy projektu

Szkoła Główna Handlowa w Warszawie (SGH; lider) – innowacyjna uczelnia ekonomiczna, rozwijająca twórczy potencjał intelektualny i kształcąca liderów w odpowiedzi na wyzwania przyszłości. Jest znaczącym ośrodkiem badań naukowych, nowych idei i inicjatyw kreowanych przez wspólnotę akademicką, absolwentów, a także przedstawicieli biznesu, organizacji społecznych i administracji publicznej. SGH, będąc niezależną i wrażliwą społecznie uczelnią, kształtuje obywatelskie oraz etyczne postawy poprzez swoją działalność dydaktyczną, badawczą i opiniotwórczą.

W projekcie zespół w SGH odpowiada za koordynację, prace naukowo-badawcze (analiza podręczników szkolnych, analiza postaw nauczycieli z APS, analiza postaw służb mundurowych z IBiRM) oraz przygotowanie materiałów edukacyjnych dla nauczycieli.

Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie (APS) – najstarsza uczelnia pedagogiczna w Polsce. Od samego początku swojego stoletniego istnienia jest liderem w innowacji edukacyjnej i wdrażaniu światowych rozwiązań na rzecz inkluzji społecznej, edukacji i wsparcia. Akronim APS odzwierciedla nasze najważniejsze wartości i misję uczelni pod hasłami: Akceptacja, Partycypacja, Solidarność Społeczna. Specjaliści z APS prowadzą badania społeczne w dyscyplinach pedagogika, socjologia, psychologia, sztuki plastyczne, filozofia. Kształcimy kadry przyszłości w zawodach zaufania publicznego.

W projekcie zespół w APS odpowiada za koordynację badań w sektorze edukacji, tj. pośród nauczycieli szkolnych, akademickich i przyszłych nauczycieli studiujących na wydziałach pedagogicznych, jak również za przygotowanie wydarzeń o charakterze szkoleniowym: dwóch międzynarodowych szkół letnich Katedry UNESCO i 20 salonów językowych zorientowanych na poszerzenie wiedzy o kulturze i religii krajów muzułmańskich.

Fundacja Kobiety Wędrownie (KW) – założona w 2018 roku jako kontynuacja wspólnych działań nieformalnej grupy kobiet z Polski i przymusowych imigrantek mieszkających w Trójmieście. Celem fundacji jest samopomoc i samoorganizacja kobiet migrujących i ich rodzin poprzez wspieranie udziału imigrantek(-ów) i uchodźczyń(-ów) w życiu publicznym, ekonomicznym i kulturalnym.

W projekcie zespół Fundacji Kobiety Wędrownie we współpracy z SalamLab odpowiada za badania i działania edukacyjne, których efektem będzie stworzenie bazy wiedzy na temat muzułmanów w Polsce, prowadzenie kampanii społecznych oraz realizacja warsztatów edukacyjnych i integracyjnych dla pracowników samorządowych i mieszkańców lokalnych społeczności.

Instytut Bezpieczeństwa i Rozwoju Międzynarodowego (IBRiM) – organizacja pozarządowa zajmująca się analizami i badaniami na temat spraw międzynarodowych, skupiająca się na wzajemnych powiązaniach między bezpieczeństwem międzynarodowym, konfliktami i rozwojem. Instytut opracowuje innowacyjne i praktyczne rekomendacje na podstawie bogatego doświadczenia współpracujących z nim ekspertek i ekspertów.

W projekcie Instytut odpowiada za opracowanie raportu dotyczącego postrzegania muzułmanów wśród przedstawicieli służb mundurowych, stworzenie muzułmańskiej mapy Polski, przeprowadzanie warsztatów dla przedstawicielek i przedstawicieli służb mundurowych oraz przeprowadzenie warsztatów dla muzułmanek i muzułmanów na temat aktywnego obywatelstwa.

Instytut Dyskursu i Dialogu (INDID) – fundacja, która postawiła sobie ambitny cel – naprawę debaty publicznej w Polsce i sprawienie, aby pluralizm, rzetelność i etyczne podejście górowały w komunikacji masowej nad „plemiennością”, fake newsami czy hejtem. Za jedną z największych słabości współczesnej demokracji (nie tylko w Polsce) uznaje brak prawdziwego dialogu na ważne i trudne społecznie tematy oraz otwartości na odmienne perspektywy.

W projekcie zespół INDID odpowiada za publikację regularnych raportów z monitoringu przekazów medialnych nt. islamu i muzułmanów w Polsce i na świecie. Zostanie opublikowany także raport z badań akt sądowych w zakresie orzecznictwa w sprawach o mowę nienawiści wobec muzułmanów. Kluczowym działaniem promocyjnym będzie stworzenie mapy muzułmańskiej i szeroka publicystyka nt. islamu i funkcjonowania osób go wyznających w Polsce.

Partnerzy stowarzyszeni

Salam Lab (Laboratorium Pokoju) – organizacja działająca od 2016 roku na rzecz budowania równego społeczeństwa obywatelskiego oraz poszukiwania nowych rozwiązań systemowych w zakresie polityki edukacyjnej, społecznej i migracyjnej. Priorytetem stowarzyszenia jest budowanie mostów oraz pokazywanie, że świat nie jest czarno-biały. Prowadzi działania medialne, edukacyjne i pomocowe.

W projekcie zespół Salam Lab odpowiada za działania edukacyjne: organizację warsztatów, szkoleń i lekcji dla ponad 1,5 tys. osób. Realizuje także kampanię medialną polegającą na publikacji tekstów i infografik, w których głos jest przekazany muzułmanom, muzułmankom lub osobom związanym z islamem w Polsce. Salam Lab obsługuje Centrum Monitorowania i Dokumentacji Islamofobii, a także tworzy Muzułmańską Mapę Polski.

Unia Metropolii Polskich im. Pawła Adamowicza – organizacja samorządowa, w której współdziałają przedstawicielki i przedstawiciele 12 miast: Białegostoku, Bydgoszczy, Gdańska, Katowic, Krakowa, Lublina, Łodzi, Poznania, Rzeszowa, Szczecina, Warszawy i Wrocławia. Działa od blisko 30 lat na rzecz rozwoju samorządności i społeczeństwa obywatelskiego.

W projekcie Unia Metropolii Polskich odpowiada za organizację szkoleń dla pracowniczek i pracowników samorządowych oraz przedstawicielek i przedstawicieli mniejszości muzułmańskiej.

Rada Ekspertów

Rada Ekspertów przy projekcie EMPATHY monitoruje jakość rezultatów projektu, zapewniając równowagę między różnymi perspektywami, doświadczeniami i rozumieniem islamofobii. Wraz z Zespołem zarządzającym projektem ocenia i zatwierdza wszystkie rezultaty wytworzone w ramach projektu: ocenia ich użyteczność dla grup docelowych i interesariuszy oraz ewaluuje działania upowszechniające.